

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КУЗИК ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 347.191.11

Дисертація

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЧЛЕНСЬКИХ ВІДНОСИН У
НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ**

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання результатів,
ідей і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ В. В. Кузик

Науковий керівник:
докторка юридичних наук, професорка
ЗОЗУЛЯК ОЛЬГА ІГОРІВНА

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

Кузик В. В. Правове регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів правового регулювання членських правовідносин у непідприємницьких товариствах. Сутність інституту членства у непідприємницьких товариствах у роботі розкривається через характеристику даних відносин як родового поняття та шляхом протиставлення відносин участі у підприємницьких товариствах із відносинами членства у непідприємницьких товариствах, що дозволило виявити специфіку членства і особливості його прояву в різних видах непідприємницьких товариств.

Особливість інституту членства у непідприємницьких товариствах проявляється у відсутності інтересу у члена товариства щодо збільшення своїх майнових активів шляхом вкладу їх у товариство, член непідприємницького товариства не отримує внаслідок членства більше, ніж вклав при створенні непідприємницького товариства у вигляді членських внесків.

Наголошується на неоднорідності членства у непідприємницьких товариствах, що проявляється у переліку прав, які виникають внаслідок членства у різних видах товариств. Вказана неоднорідність виникає в силу різного роду інтересів, якими можуть керуватися особи, вступаючи до членів того чи іншого непідприємницького товариства.

Вказується на існуванні різних інтересів членів непідприємницьких товариств, зокрема: інтереси немайнового характеру для отримання немайнових релігійних, культурних, соціальних, екологічних та інших благ;

інтереси економічного характеру (споживчі інтереси). У такому разі у членів товариства можуть виникати і окремі майнові права, пов'язані із задоволенням ними своїх споживчих матеріальних потреб. Однак, у обидвох випадках членство у непідприємницьких товариствах не визначає можливості особи отримати в його результаті більше, аніж вона вклала, що разом з неоднорідністю членства, суттєво відрізняє його від участі у підприємницьких товариствах. Інститут членства у громадських об'єднаннях як різновидах непідприємницьких товариств пов'язаний із виникненням у членів такого об'єднання немайнових прав.

Аргументується умовність формулювання критерію спрямованості прибутку в непідприємницьких товариств як заперечення його розподілу між учасниками. Спрямованість отриманого прибутку на реалізацію мети непідприємницького товариства, заявленої в установчих документах є функціональним формулюванням і реально відображає специфіку непідприємницьких товариств та є дієвим відмежуванням їх від підприємницьких товариств.

Сформовано два критерії відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств: спрямованість прибутку товариства; форма майнової участі особи в товаристві.

Основними видами членських внесків у громадських об'єднаннях є вступні та періодичні, а також цільові та благодійні (додаткові) з можливістю закріплення й інших видів залежно від виду об'єднання. Основними видами пайових внесків у споживчих кооперативах є вступний внесок, обов'язковий пайовий та додатковий пайовий внески, цільові внески. Не передбачається можливості визначення інших видів внесків. Майнове наповнення членських внесків у непідприємницьких товариствах може бути дуже різноманітним та включати гроші, майнові права, цінні папери, земельні ділянки, творчі ідеї, надання допомоги в проведенні заходів, конференцій, наданні приміщення, підготовці друкованих матеріалів тощо. Членські внески у непідприємницьких товариствах не підлягають оподаткуванню.

У роботі сприймається концепція, відповідно до якої при поясненні специфіки та правової природи тих чи інших цивільних правовідносин застосовують серед іншого особливості способів захисту порушеного цивільного права. Сутність членських правовідносин досліджується у прив'язці із корпоративними правовідносинами шляхом їх порівняльного аналізу.

Членські правовідносини досліджуються через співвідношення їх із корпоративними правовідносинами через сукупність спільних та відмінних рис. Доводиться, що спільним є те, що це відносини, які пов'язані із засадами членства у юридичній особі корпоративного типу, що дозволяє відмежувати одну велику групу юридичних осіб, устрій яких корпоративний, від іншої великої групи юридичних осіб, де немає засад корпоративного устрою і які діють на основі унітарних засад. Це основний аргумент, який дозволяє стверджувати, що членські правовідносини базуються на тих засадах, що й характерні для корпоративних правовідносин.

Вищенаведена спільна риса корпоративних та членських правовідносин дозволяє говорити і про те що, членські правовідносини за своєю правовою природою теж є цивільно-правовими за своїми предметно-методологічними характеристиками, для них характерна автономія волі, диспозитивність та юридична рівність.

Дослідження специфіки членських правовідносин здійснено через критерій повноти зв'язків, які виникають між членом товариства та самим товариством.

Сприйнято підхід щодо тотожності прав участі в управлінні корпорацією та членства у ній, що проявляється у засадах реалізації цих прав та певному мінімумі вимог до складу правомочностей, які вони містять, та засад, на яких мають ґрунтуватися процедури, у яких ці права реалізуються і відповідні норми повинні бути закріплені законодавчо з різним ступенем деталізації щодо тих чи інших видів товариств.

Аргументуються відмінності між здійсненням корпоративних прав у підприємницьких товариствах та членських прав у непідприємницьких товариствах, що проявляється у тому, що перші: здійснюються пропорційно

відповідно до розміру частки у статутному капіталі товариства; розмір частки окремих учасників товариства впливає на виникнення у них додаткових правомочностей, а також впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника підприємницького товариства. Другі ж здійснюються відповідно до принципу рівності прав членів непідприємницьких товариств.

Аргументуються висновки щодо особливостей членських прав у непідприємницьких товариствах: як членські, так і корпоративні права виникають в межах юридичної особи, що має корпоративний устрій; членські права в громадських об'єднаннях як непідприємницьких товариствах не мають майнового змісту; членські права в споживчих кооперативах та обслуговуючих як непідприємницьких товариствах можуть бути наділені майновим змістом, який відображається у формулі «не отримати більше, ніж вкладено»; тенденція до розширення змісту членських прав у непідприємницьких товариствах.

Наголошується, що основними способами захисту прав члена непідприємницького товариства виступають ті способи, якими захищаються немайнові (організаційні) права як елемент змісту корпоративних прав у підприємницьких товариствах, за умови їх виникнення у відносинах членства у непідприємницьких товариствах.

У роботі відносини щодо сплати членських внесків кваліфікуються як цивільно-правове зобов'язання із застосуванням правових наслідків, які впливають із його невиконання, у тому числі ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України, яка визначає міри цивільно-правової відповідальності за невиконання грошових зобов'язань.

Констатується, що основним негативним наслідком невиконання обов'язків, які впливають з немайнових (організаційних) прав члена непідприємницького товариства, виступає механізм виключення члена непідприємницького товариства з останнього.

Наголошується на тому, що позитивний досвід регламентації прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств у країнах розвинених правопорядків (США, Канада, Австралія, країни ЄС) проявляється у тому, що

на рівні актів локальної корпоративної правотворчості непідприємницьких товариств більш детально окреслені вимоги щодо: 1) підтримки дисципліни членів кооперативу (виражається у формулі щодо «залежності прав голосу члена кооперативу від ефективності участі у його діяльності», обов'язковому поясненні причин неучасті у загальних зборах кооперативу, виключенні із членів кооперативу члена із неактивною позицією); 2) балансу інтересів та недопущення конфліктних ситуацій між членами кооперативу та самим кооперативом (забезпечується процедурою занесення до протоколу загальних зборів заперечення члена кооперативу у разі, якщо він голосував проти прийнятого рішення; правом перевірити протоколи та звітну документацію; механізмом контролю за діяльністю директора та інших посадових осіб непідприємницького товариства); 3) забезпеченні активної участі члена непідприємницького товариства у його діяльності; постійному удосконаленні своїх знань у сфері, яка виступає основною для того чи іншого непідприємницького товариства.

На основі проведеного дослідження сформульовано теоретичні висновки і пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства. *вперше:* визначено сукупність чинників, які детермінують інститут членства у непідприємницьких товариствах: 1) неоднорідність членства, що проявляється у переліку прав членів різних видів непідприємницьких товариств; 2) різні інтереси - немайнові та споживчі інтереси майнового характеру, з якими члени непідприємницького товариства вступають у нього; 3) членство у непідприємницьких товариствах визначається формулою «не отримати більше, ніж вкладено»; ступінь повноти прав стосовно товариства має абсолютний прояв у змісті корпоративних прав як сукупності майнових та немайнових прав учасників підприємницьких товариств, а також в усіченому вигляді представлений в членських правах як сукупності немайнових та окремих майнових прав, що обумовлені споживчо-інвестиційним інтересом членства, який, однак, реалізується в межах непідприємницького товариства; аргументовано положення про те, що основна відмінність у здійсненні

корпоративних та членських прав проявляється у принципі пропорційності прав відповідно до розміру частки у статутному капіталі підприємницького товариства та принципі рівності прав членів непідприємницьких товариств; визначено два види обов'язків члена непідприємницького товариства: перший пов'язаний із сплатою членських внесків зобов'язально-правової природи; другий - із дотриманням вимог статуту та який кореспондується із сукупністю немайнових прав члена непідприємницького товариства;

удосконалено: вчення про правову природу членських правовідносин, яка є цивільно-правовою через притаманність даним правовідносинам предметно-методологічних характеристик, що пов'язані з автономією волі, диспозитивністю та юридичною рівністю, а також аргументи щодо їх схожості за визначеними ознаками з корпоративними правовідносинами; критерії розмежування підприємницьких та непідприємницьких товариств, зокрема: 1) критерій майнової участі особи в непідприємницькому товаристві, що проявляється у конструкції членських внесків; 2) критерій спрямованості отриманого прибутку на реалізацію мети непідприємницького товариства, заявленої в його установчих документах; розуміння сутності прав члена громадського об'єднання, які проявляються у правах виключно немайнового характеру (право на управління, інформацію та інші права); положення про те, що неоднорідність членства у непідприємницькому товаристві обумовлена поєднанням у членів таких товариств прав та обов'язків різної правової природи - зобов'язальної та немайнової (управлінської);

набуло подальшого розвитку : положення про те, що відносини зі сплати членських внесків у непідприємницькому товаристві є цивільно-правовим зобов'язанням; аргументація того, що виключення члена непідприємницького товариства є універсальною мірою відповідальності у членських правовідносинах; наукова позиція, відповідно до якої членські права є родовим поняттям, оскільки вони виникають в усіх різновидах підприємницьких та непідприємницьких товариств як юридичних осіб, що побудовані на корпоративних засадах; аргументація доцільності встановлення чіткого

законодавчого розмежування між підприємницькими та непідприємницькими кооперативами на основі специфіки мети їх діяльності та інтересу, а також обсягу прав та обов'язків членів відповідних кооперативів; науковий підхід щодо доцільності застосування правових наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань, у тому числі положень щодо невиконання грошових зобов'язань у разі несплати чи невчасної сплати членом непідприємницького товариства членських внесків; положення про те, що ефективність та належність способів захисту прав членів непідприємницького товариства повинні обумовлюватись балансом інтересів усіх його членів та самого товариства.

Ключові слова: правове регулювання; приватне право; участь у правовідносинах; юридична особа, корпорація, непідприємницьке товариство; підприємницьке товариство; членські правовідносини; членські права; членські внески; способи захисту прав у членських правовідносинах; відповідальність у членських правовідносинах; корпоративні правовідносини; корпоративні права.

SUMMARY

Kuzyk V. V. Legal regulation of membership relations in non-entrepreneurial societies. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 Law. – Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation is devoted to the study of theoretical and practical aspects of legal regulation of membership relations in non-entrepreneurial societies. The essence of the institution of membership in non-entrepreneurial societies is revealed in the work through the characterization of these relations as a generic concept and by contrasting the relations of participation in entrepreneurial societies with the relations of membership in non-entrepreneurial societies, which made it possible to reveal the specificity of membership and the peculiarities of its manifestation in different types of non-entrepreneurial societies.

The peculiarity of the institution of membership in non-entrepreneurial societies is manifested in the lack of interest of the member of the society in increasing his property assets by investing them in the society, the member of the non-entrepreneurial society does not receive as a result of membership more than he invested in the creation of the non-entrepreneurial society in the form of membership fees.

The heterogeneity of membership in non-entrepreneurial societies is emphasized, which is manifested in the list of rights that arise as a result of membership in different types of societies. The specified heterogeneity arises due to various interests that can be guided by individuals when they become members of this or that non-entrepreneurial society.

The existence of various interests of members of non-entrepreneurial societies is indicated, in particular: non-property interests for obtaining non-property religious, cultural, social, environmental and other benefits; interests of an economic nature (consumer interests. In this case, the members of the company may also have separate property rights related to their satisfaction of their consumer material needs.

However, in both cases, membership in non-entrepreneurial societies does not determine a person's ability to receive as a result more than he invested, which, together with the heterogeneity of membership, significantly distinguishes it from participation in entrepreneurial societies. The institution of membership in public associations as types of non-entrepreneurial societies is associated with the emergence of non-property rights among the members of such an association.

The conventionality of the formulation of the criterion for the direction of profit in non-entrepreneurial societies is argued as a denial of its distribution among participants. Directing the received profit to the realization of the purpose of the non-entrepreneurial company, stated in the founding documents, is a functional formulation and really reflects the specifics of non-entrepreneurial companies and is an effective distinction between them and entrepreneurial companies.

Two criteria for distinguishing entrepreneurial and non-entrepreneurial societies have been formed: the direction of the society's profit; the form of a person's property participation in the company.

The main types of membership fees in public associations are introductory and periodic, as well as targeted and charitable (additional) with the possibility of fixing other types depending on the type of association. The main types of share contributions in consumer cooperatives are the initial contribution, mandatory share and additional share contributions, targeted contributions. The possibility of determining other types of contributions is not foreseen. The property content of membership fees in non-entrepreneurial societies can be very diverse and include money, property rights, securities, land plots, creative ideas, assistance in holding events, conferences, provision of premises, preparation of printed materials, etc. Membership fees in non-entrepreneurial societies are not subject to taxation.

The work perceives the concept, according to which, when explaining the specifics and legal nature of certain civil legal relations, among other things, the peculiarities of the methods of protection of the violated civil law are used. The essence of membership legal relations is investigated in connection with corporate legal relations through their comparative analysis.

Membership legal relations are studied through their correlation with corporate legal relations through a set of common and distinctive features. It is proved that the common feature is that these relations are related to the principles of membership in a corporate-type legal entity, which makes it possible to distinguish one large group of legal entities with a corporate structure from another large group of legal entities that do not have the principles of a corporate structure and which operate on the basis of unitary principles. This is the main argument that allows us to assert that membership legal relations are based on the principles that are characteristic of corporate legal relations.

The above-mentioned common feature of corporate and membership legal relations allows us to say that membership legal relations by their legal nature are also civil-legal in their subject-methodological characteristics, they are characterized by autonomy of will, dispositiveness and legal equality.

The study of the specificity of membership legal relations was carried out through the criterion of the completeness of the ties that arise between a member of the company and the company itself.

The approach regarding the identity of the rights to participate in the management of the corporation and membership in it is adopted, which is manifested in the principles of the implementation of these rights and a certain minimum of requirements for the composition of the powers that they contain, and the principles on which the procedures in which these rights are realized and the corresponding norms should be based must be established by law with varying degrees of detail regarding certain types of companies.

The differences between the exercise of corporate rights in business companies and membership rights in non-business companies are argued, which is manifested in the fact that the former: are exercised proportionally according to the size of the share in the authorized capital of the company; the size of the share of individual members of the company affects the emergence of additional powers for them, as well as affects the realization of other corporate rights of the member of the entrepreneurial

company. Others are carried out in accordance with the principle of equal rights of members of non-entrepreneurial societies.

It is emphasized that the main ways of protecting the rights of a member of a non-entrepreneurial company are those ways in which non-property (organizational) rights are protected as an element of the content of corporate rights in entrepreneurial companies, provided they arise in the relations of membership in non-entrepreneurial companies.

In the work, the relationship regarding the payment of membership fees should be qualified as a civil legal obligation with the application of legal consequences arising from its non-fulfillment, including Part 2 of Art. 625 of the Civil Code of Ukraine, which defines measures of civil liability for failure to fulfill monetary obligations.

It is noted that the main negative consequence of non-fulfillment of obligations arising from non-property (organizational) rights of a member of a non-entrepreneurial society is the mechanism of exclusion of a member of a non-entrepreneurial society from the latter.

It is emphasized that the positive experience of regulating the rights and obligations of members of non-entrepreneurial societies in countries with developed legal systems (USA, Canada, Australia, EU countries) is manifested in the fact that at the level of acts of local corporate law-making of non-entrepreneurial societies, the requirements are outlined in more detail regarding: 1) support for the discipline of cooperative members (expressed in the formula regarding "the dependence of voting rights of a cooperative member on the effectiveness of participation in its activities", mandatory explanation of the reasons for non-participation in general meetings of the cooperative, exclusion from the members of the cooperative of a member with an inactive position); 2) the balance of interests and the prevention of conflict situations between the members of the cooperative and the cooperative itself (it is ensured by the procedure of entering the objection of a member of the cooperative into the minutes of the general meeting in the event that he voted against the adopted decision; the right to check the minutes and reporting documentation; the mechanism

of control over the activities of the director and other officials persons of a non-entrepreneurial society); 3) ensuring the active participation of a member of a non-entrepreneurial society in its activities; constant improvement of one's knowledge in the field that acts as the main one for this or that non-entrepreneurial society.

On the basis of the conducted research, theoretical conclusions and proposals for improving the norms of the current legislation were formulated. *First:* the set of factors that determine the institution of membership in non-entrepreneurial societies is determined: 1) heterogeneity of membership, which is manifested in the list of rights of members of various types of non-entrepreneurial societies; 2) various interests - non-property and consumer interests of a property nature with which members of a non-entrepreneurial society enter into it; 3) membership in non-entrepreneurial societies is determined by the formula "not to receive more than invested"; the degree of completeness of rights in relation to the company has an absolute manifestation in the content of corporate rights as a set of property and non-property rights of the participants of entrepreneurial companies, and also in abbreviated form presented in membership rights as a set of non-property and separate property rights, which are determined by the consumer and investment interest of membership, which, however, implemented within the framework of a non-entrepreneurial society; the proposition that the main difference in the exercise of corporate and membership rights is manifested in the principle of proportionality of rights in accordance with the size of the share in the authorized capital of a business company and the principle of equality of rights of members of non-business companies is argued; two types of obligations of a member of a non-entrepreneurial society are defined: the first is related to the payment of membership fees of an obligatory and legal nature; the second - in compliance with the requirements of the statute and which corresponds to the set of non-property rights of a member of a non-entrepreneurial society.

Improved: the doctrine of the legal nature of membership legal relations, which is civil-law due to the nature of these legal relations subject-methodological characteristics related to the autonomy of the will, dispositivity and legal equality, as well as arguments regarding their similarity in distorted features with corporate legal

relations; criteria for distinguishing entrepreneurial and non-entrepreneurial societies, in particular: 1) the criterion of property participation of a person in a non-entrepreneurial society, manifested in the structure of membership fees; 2) the criterion of the orientation of the received profit to the realization of the purpose of the non-entrepreneurial company, stated in its founding documents; understanding the essence of the rights of a member of a public association, which are manifested in exclusively non-property rights (the right to management, information and other rights); the provision that the heterogeneity of membership in a non-entrepreneurial society is due to the combination of obligations of different legal nature - non-property and binding - among the members of such societies; received further development: the provision that the relationship regarding the payment of membership fees in a non-entrepreneurial society is a civil legal obligation; reasoning that the exclusion of a member of a non-entrepreneurial society is a universal measure of responsibility in membership legal relations; a scientific position according to which membership rights are a generic concept, as they are inherent in all types of entrepreneurial and non-entrepreneurial societies as legal entities built on corporate foundations; argumentation of the expediency of establishing a clear legal distinction between business and non-business cooperatives based on the specificity of the purpose of their activity and interest, as well as the scope of rights and obligations of the members of the respective cooperatives; a scientific approach to the expediency of applying the legal consequences of non-fulfillment of civil legal obligations, including provisions on non-fulfillment of monetary obligations in case of non-payment or late payment of membership fees by a member of a non-entrepreneurial society; the provision that the effectiveness and appropriateness of methods of protecting the rights of members of a non-entrepreneurial society must be conditioned by the balance of interests of all its members and the society itself.

Key words: legal regulation, private law, civil legal relations, participants in legal relations, legal entity, corporation, non-entrepreneurial society; business association; membership legal relations; membership rights; dues; ways of protecting rights in membership legal relations; responsibility in membership legal relations; corporate legal relations; corporate rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кузик В. В. Членські та корпоративні права у непідприємницьких товариствах: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. Випуск 57. С. 25-34.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/6026/6566>

2. Кузик В.В. Правовий режим сплати членських внесків у громадських об'єднаннях. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наукове фах. вид. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2022. Випуск 6. С. 92-98. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/18.pdf>

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.16>

3. Кузик В.В. Особливості інституту членства у непідприємницьких товариствах. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль. 2022. Випуск 3(31). С. 107-113.

URL: <http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/3-2022-2.pdf>

DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.107>

4. Кузик В.В. Членські внески у споживчому товаристві: порядок сплати та правові наслідки несплати. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2023. Випуск 61. С. 2.48-2.61.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/6767/7057>

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.61.2.48-2.61>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кузик В. В. До питання про членські права у непідприємницьких товариствах. *Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України*: Матеріали ХІХ наук.практ.конф., присвяч. 99-й

річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 336-339.

2. Кузик В. В. Про підходи щодо розуміння інституту членства у юридичній особі. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 24 вересня 2021). Івано-Франківськ, 2021. С. 103-106.

3. Зозуляк О.І., Кузик В.В. Вплив правової природи непідприємницьких товариств на особливості членства в них. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квітня 2022 р.). Електронне видання. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. С. 225-227.

4. Зозуляк О.І., Кузик В.В. Правова природа непідприємницьких товариств та їх вплив на специфіку членства в них. Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 97-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 рік) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2022. С. 46-48.

5. Кузик В.В. Критерії відмежування підприємницьких та непідприємницьких товариств. *Цивільне право: проблеми: проблеми теорії та правозастосування*: Матеріали ХХІ науково-практичної конференції, присвяченій 101-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962-1987 рр) В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2023 рік). Харків, 2023. С. 288-293.

6. Кузик В.В. До питання про цивільно-правову відповідальність членів непідприємницьких товариств. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті академіка Національної академії правових наук України,

заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 187-190.

7. Кузик В.В. До питання про виключення члена непідприємницького товариства. *Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 5 травня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 351-357.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЧЛЕНСТВА ТА ЧЛЕНСЬКИХ ВНЕСКІВ У НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ.....	30
1.1. Еволюція та сучасний стан регулювання відносин членства у непідприємницьких товариствах	30
1.2. Правові передумови формування відносин членства у непідприємницьких товариствах.....	47
1.3. Поняття, види та порядок сплати членських внесків у непідприємницьких товариствах	68
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	88
2.1. Місце членських відносин у системі цивільних правовідносин.....	88
2.2. Структура членських відносин у непідприємницьких товариствах.....	102
РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЧЛЕНІВ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ.....	125
3.1. Способи та форми захисту прав членів непідприємницьких товариств.....	125
3.2. Цивільно-правова відповідальність за невиконання обов'язків членами непідприємницьких товариств.....	139
ВИСНОВКИ.....	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	167
ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ.....	189

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВП ВС - Велика Палата Верховного суду

ГК України – Господарський кодекс України

ГО – громадські об'єднання

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ОСББ – об'єднання співвласників багтоквартирного будинку

ТОВ - товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна є державою соціально орієнтованою, у якій найвищою цінністю визнається людина. Декларація таких ціннісних орієнтирів проєктується на систему законодавчих актів, зокрема, шляхом установлення ґрунтового переліку немайнових прав осіб на рівні Конституції, а також максимально розгорнутого каталогу особистих немайнових прав фізичних осіб із різною спрямованістю та інтересами, які виступають в їх основі.

Безумовно, правових механізмів реалізації особам усіх установлених немайнових прав багато, однак поміж них увагу привертає конструкція непідприємницьких товариств, які ґрунтуючись на відносинах участі та діючи на основі забезпечення правового зв'язку між товариством та його членом, спрямовані якраз на забезпечення належної реалізації немайнових прав та інтересів осіб. Таким чином, належне правове регулювання непідприємницьких товариств, належний рівень установлення у законодавстві прав членів таких товариств, є запорукою ефективної реалізації останніми усього того спектру особистих немайнових прав та інтересів, які надані особі державою.

З огляду на наведене, проблематика основних аспектів цивільно-правового статусу непідприємницьких товариств залишається на піку прискіпливої наукової уваги дослідників. При чому, ступінь такої наукової затребуваності щодо непідприємницьких товариств слід відзначити, як високий. Така ситуація зумовлена тим, що Цивільний кодекс України (далі - ЦК України) не містить виключного переліку організаційно-правових форм та видів непідприємницьких товариств. І оскільки основна питома вага щодо регламентації їх правового статусу приходить на спеціальні нормативні акти, то можемо стверджувати про можливість прийняття нових спеціальних законів щодо окремих форм непідприємницьких товариств. Окрім того, якщо у сфері підприємницьких товариств світові тренди проходять в напрямі вироблення

вузького переліку можливих їх форм, то щодо непідприємницьких товариств такої тенденції не спостерігається.

Більше того, можемо стверджувати, що оскільки непідприємницькі товариства є конструкцією, покликаною забезпечувати будь-які соціальні, економічні, політичні, релігійні і т.д. права та інтереси учасників правовідносин, то система їх організаційно-правових форм і їх затребуваність суспільством визначаються соціально-економічними та економічними умовами у ньому. Відповідно, можемо говорити про те, що система непідприємницьких товариств реагує на динамічні умови та виклики в соціумі шляхом виникнення нових видів таких товариств і відмиранням тих, які уже не відповідають суспільним потребам. В силу вказаних аргументів, сфера правового регулювання непідприємницьких товариств відзначається перманентною актуальністю і потребою проведення подальших наукових пошуків з метою відповідності її тим соціально-економічним умовам, які існують у суспільстві станом на сьогодні.

Одночасно у більшості досліджень представлені основні аспекти щодо порядку їх створення та припинення, особливостей цивільної правоздатності та дієздатності, способів та форм її реалізації, особливостей відповідальності непідприємницьких товариств за власними зобов'язаннями. Звичайно, що ці та інші аспекти є надзвичайно важливими для розуміння місця непідприємницьких товариств у системі юридичних осіб та розвитку доктринальних ідей стосовно їх видової характеристики, пошуку спільних та відмінних рис, а відтак і тенденцій правового регулювання, проте відносини, які стосуються членства у непідприємницьких товариствах, прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств не виправдано залишаються поза межами уваги науковців. Варто також наголосити, що для інституту юридичної особи в цілому характерні тенденції як щодо уніфікації правового регулювання багатьох аспектів їх діяльності, так і диференціації, що, власне, стосується і непідприємницьких товариств та відносин членства у них.

Актуальність дослідження обумовлена також тим, що устрій юридичної особи традиційно виступає провідним критерієм, ознакою, через яку вдається глибше зрозуміти правову природу тієї чи іншої організації. У юридичних особах корпоративного типу устрій обумовлює глибше розуміння правового статусу як учасників таких юридичних осіб, так і самих корпорацій. Проте щодо підприємницьких юридичних осіб на сьогодні як у законодавстві, так і практиці зрозумілим є обсяг суб'єктивних прав та обов'язків, що виникають в учасників, адже їх перелік обумовлюється структурою корпоративних прав та може відрізнятися у залежності від тієї чи іншої організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи. Непідприємницькі ж юридичні особи загалом та непідприємницькі товариства зокрема, є неоднорідними за своєю сутністю, а тому у них специфіка так званих «членських відносин» у контексті їх структури як у теоретичному, так і практичному аспектах досліджені мало.

Часто правові засади членства та участі безпідставно ототожнюють, змішується їх зміст та характерні риси. Крім того, профільні закони, якими врегульовано правове становище окремих видів непідприємницьких товариств досить колізійно та неоднозначно підходять до визначення моменту виникнення та припинення членських відносин, умов набуття членства, правового режиму та видів членських внесків, порядку їх сплати та правових наслідків несплати.

Дослідження потребує також обсяг прав та обов'язків, що виникають у членів непідприємницьких товариств, як у контексті самого переліку та специфіки прав та обов'язків, так і в контексті особливостей захисту та відповідальності відповідно.

У сучасній українській цивілістиці відсутні комплексні дослідження усього спектру теоретичних і практичних проблем щодо правового регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах.

Більшість спеціальних досліджень вітчизняних учених присвячені дослідженню характеристики їх цивільно-правового статусу та окремим їх різновидам. Це кандидатські дисертації Літвіної О. Ю. «Правове положення

благодійних організацій в Україні» (2003 р.); Кривенко Ю. «Цивільно-правовий статус релігійних організацій» (2007 р.); Зеліско А. В. «Правовий статус споживчих товариств» (2008 р.); Ткалича М. О. «Спортивні клуби як учасники цивільних правовідносин» (2010 р.); Менджул М. В. «Громадські організації як суб'єкти цивільного права» (2011 р.); Кочина В. В. «Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права» (2012 р.); Парути Ю. І. «Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин» (2016 р.). Марущака Я. С. «Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу» (2018 р.); Оцел В. Г. «Цивільно-правове регулювання припинення участі в товаристві з обмеженою відповідальністю» (2017 р.); Суханова М. О. «Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю» (2022 р.).

Окрім того, окреслена проблематика виступала предметом досліджень таких вітчизняних учених у сфері цивільного та корпоративного права, як-от: В. І. Борисова, В.А. Васильєва, О. М. Вінник, М.К. Галянтич, Н.С. Глузь, А. Б. Гриняк, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, Ю. М. Жорнокуй, А. В. Зеліско, О. І. Зозуляк, І. С. Канзафарова, О. Р. Кібенко, В. М. Коссак, О. В. Кохановська, В. В. Кочин, В. М. Кравчук, О. Д. Крупчан, Н. С. Кузнєцова, І. М. Кучеренко, І. В. Лукач, В. В. Луць, Р. А. Майданик, В.М. Махінчук, Л. С. Нецька, Л.В. Сіщук, С. О. Сліпченко, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. І. Харитонова, Є. О. Харитонов, О. С. Яворська, В. Л. Яроцький та інші.

Поміж них, найбільша увага обраній темі була приділена, наприклад, у працях Бігняка О. В. «Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні» (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2017 р.); монографічному дослідженні Смітюха А. В. «Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретикоправові аспекти» (2018 р.); дослідженні Кочина В. В. «Правове регулювання цивільних відносин у непідприємницьких товариствах та установах в умовах адаптації до правової системи Європейського Союзу» (2020 р.); монографічному дослідженні Цікала В.І. «Засада пропорційності здійснення корпоративних прав» (2022 р.) та інших.

Водночас, у названих роботах характеризуються окремі питання правового режиму членства у непідприємницьких товариствах та у відриві із проблемами структури членських відносин загалом. Відсутність у доктрині цивільного права цілісної правової концепції регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах свідчить про те, що потреба наукових розвідок у цій сфері зберігається в силу актуальності цілісного цивілістичного дослідження піднятих нами питань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 22 грудня 2020 р.). Дисертаційна робота виконана на кафедрі цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах науково-дослідної роботи на тему «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей членських правовідносин у непідприємницьких товариствах, а також напрацювання наукових висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері регулювання відносин членства у непідприємницьких товариствах.

Відповідно до окресленої мети були поставлені такі *завдання*:

- розкрити особливості еволюції та сучасного стану правової регламентації відносин членства у непідприємницьких товариствах;
- виявити специфіку інтересу та мети діяльності непідприємницьких товариств як передумови дослідження відносин членства, які складаються у них;
- з'ясувати поняття, значення, види та порядок сплати членських внесків у непідприємницьких товариствах;
- визначити ідентифікуючі ознаки членства у непідприємницьких товариствах;

- визначити місце членських відносин у системі цивільних правовідносин;
- окреслити структуру членських відносин у непідприємницьких товариствах;
- відмежувати категорію «членські відносини» від суміжних категорій;
- дослідити способи та форми захисту прав членів непідприємницьких товариств;
- визначити специфіку відповідальності членів непідприємницьких товариств;
- розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення цивільного законодавства в частині регламентації членських відносин у непідприємницьких товариствах.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються при правовому регулюванні відносин членства у непідприємницьких товариствах.

Предметом дослідження є система нормативно-правових актів, які регулюють членські відносини у непідприємницьких товариствах, судова практика їх застосування, зарубіжне законодавство, вітчизняна та зарубіжна правова доктрина у даній сфері.

Методи дослідження. Використання наукових методів у дисертації обумовлене специфікою мети, поставлених завдань та об'єкта дослідження. У роботі використано як загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи наукового пізнання. Наприклад, через використання системного методу та методу аналізу досліджено питання місця членських відносин у системі цивільних правовідносин, а також їх внутрішню структуру (підрозділи 2.1. і 2.2.).

За допомогою догматичного та формально-юридичного методів розкрито якість та стан нормативного регулювання відносин членства у непідприємницьких товариствах (підрозділ 1.1.). Діалектичний метод забезпечив всебічний аналіз правової природи та структури членських правовідносин у непідприємницьких товариствах (підрозділи 2.1. і 2.2.). Логіко-

семантичний метод забезпечив можливість визначення поняття та порядку сплати членських внесків у непідприємницьких товариствах (підрозділ 1.3.).

Метод прогнозування використано при формулюванні пропозицій і рекомендацій з удосконалення чинного цивільного законодавства щодо відносин членства у непідприємницьких товариствах (підрозділи 1.1; 2.2 та 3.2. дисертації).

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що в результаті проведеного дослідження сформульовано наступні положення, висновки й пропозиції, які володіють науковою новизною та виносяться на захист:

вперше:

- визначено сукупність чинників, які детермінують інститут членства у непідприємницьких товариствах: 1) неоднорідність членства, що проявляється у переліку прав членів різних видів непідприємницьких товариств; 2) різні інтереси - немайнові та споживчі інтереси майнового характеру, з якими члени непідприємницького товариства вступають у нього; 3) членство у непідприємницьких товариствах визначається формулою «не отримати більше, ніж вкладено»;

- ступінь повноти прав стосовно товариства має абсолютний прояв у змісті корпоративних прав як сукупності майнових та немайнових прав учасників підприємницьких товариств, а також в усіченому вигляді представлений в членських правах як сукупності немайнових та окремих майнових прав, що обумовлені споживчо-інвестиційним інтересом членства, який, однак, реалізується в межах непідприємницького товариства;

- аргументовано положення про те, що основна відмінність у здійсненні корпоративних та членських прав проявляється у принципі пропорційності прав відповідно до розміру частки у статутному капіталі підприємницького товариства та принципі рівності прав членів непідприємницьких товариств;

- визначено два види обов'язків члена непідприємницького товариства: перший пов'язаний із сплатою членських внесків зобов'язально-правової

природи; другий - із дотриманням вимог статуту та який кореспондується із сукупністю немайнових прав члена непідприємницького товариства;

удосконалено:

- вчення про правову природу членських правовідносин, яка є цивільно-правовою через притаманність даним правовідносинам предметно-методологічних характеристик, що пов'язані з автономією волі, диспозитивністю та юридичною рівністю, а також аргументи щодо їх схожості за визначеними ознаками з корпоративними правовідносинами;

- критерії розмежування підприємницьких та непідприємницьких товариств, зокрема: 1) критерій майнової участі особи в непідприємницькому товаристві, що проявляється у конструкції членських внесків; 2) критерій спрямованості отриманого прибутку на реалізацію мети непідприємницького товариства, заявленої в його установчих документах;

- розуміння сутності прав члена громадського об'єднання, які проявляються у правах виключно немайнового характеру (право на управління, інформацію та інші права);

- положення про те, що неоднорідність членства у непідприємницькому товаристві обумовлена поєднанням у членів таких товариств прав та обов'язків різної правової природи - зобов'язальної та немайнової (управлінської);

набуло подальшого розвитку:

- положення про те, що відносини зі сплати членських внесків у непідприємницькому товаристві є цивільно-правовим зобов'язанням;

- аргументація того, що виключення члена непідприємницького товариства є універсальною мірою відповідальності у членських правовідносинах;

- наукова позиція, відповідно до якої членські права є родовим поняттям, оскільки вони притаманні усім різновидам підприємницьких та непідприємницьких товариств як юридичних осіб, що побудовані на корпоративних засадах;

- аргументація доцільності встановлення чіткого законодавчого розмежування між підприємницькими та непідприємницькими кооперативами

на основі специфіки мети їх діяльності та інтересу, а також обсягу прав та обов'язків членів відповідних кооперативів;

- науковий підхід щодо доцільності застосування правових наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань, у тому числі положень щодо невиконання грошових зобов'язань у разі несплати чи невчасної сплати членом непідприємницького товариства членських внесків;

- положення про те, що ефективність та належність способів захисту прав членів непідприємницького товариства повинні обумовлюватись балансом інтересів усіх його членів та самого товариства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дослідженні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки правового регулювання відносин членства у непідприємницьких товариствах.

- у правотворчості – з метою застосування отриманих результатів для удосконалення чинних законодавчих актів, які регулюють відносини щодо членства у непідприємницьких товариствах;

- у навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Цивільне право України», «Корпоративне право», а також спеціальних дисциплін цивільно-правового циклу.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені в доповідях на наукових конференціях: ХІХ науково-практична конференція «Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України», присвячена 99-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П.

Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Рекодифікація Цивільного кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин» (Івано-Франківськ, 24 вересня 2021 р.); наукова вебконференція викладачів, докторантів, аспірантів за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квітня 2022 р.); XXI науково-практична конференція, присвячена 97-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 рік); XXI науково-практична конференція «Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування», присвячена 101-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962-1987 р.р.) В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2023 рік); Всеукраїнська науково-практична конференція «Договір як універсальна форма правового регулювання», присвячена пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора В. В. Луця (1933-2021 р.р.) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення» (м. Івано-Франківськ, 5 травня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 11 наукових публікаціях, з яких: 4 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою й завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації складає 191 сторінку. Список використаних джерел містить 202 найменування і викладений на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЧЛЕНСТВА ТА ЧЛЕНСЬКИХ ВНЕСКІВ У НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ

1.1 Еволюція та сучасний стан правового регулювання відносин членства у невідприємницьких товариствах.

Юридична особа загалом, а також її різновиди в усі періоди розвитку цивілістики викликали та продовжують викликати значну увагу науковців. Це стосується й невідприємницьких товариств як юридичних осіб, адже останніми роками питання як приватноправового статусу невідприємницьких товариств, так і їх різновидів всебічно досліджені в рамках вітчизняної цивілістичної доктрини.

Одночасно у більшості досліджень представлені основні аспекти щодо порядку їх створення та припинення, особливостей цивільної правоздатності та дієздатності, способів та форм її реалізації, особливостей відповідальності невідприємницьких товариств за власними зобов'язаннями. Звичайно, що ці та інші аспекти є надзвичайно важливими для розуміння місця невідприємницьких товариств у системі юридичних осіб та розвитку доктринальних ідей стосовно їх видової характеристики, пошуку спільних та відмінних рис, а відтак і тенденцій правового регулювання, проте відносини, які стосуються еволюції правової регламентації інституту членства у невідприємницьких товариствах, прав та обов'язків членів невідприємницьких товариств не виправдано залишаються поза межами уваги науковців.

Характеристика сучасного стану правового регулювання членських правовідносин у невідприємницьких товариствах можлива за умови розуміння особливостей розвитку їх нормативної регламентації та ретроспективної характеристики. Саме тому, перед тим як перейти до аналізу питань регулювання членства у невідприємницьких товариствах у сучасний період,

здійснимо короткий огляд регламентації цієї сфери з позицій еволюції її регулювання.

Слід наголосити, що перші прототипи непідприємницьких товариств були відомі ще у часи римського приватного права. До прикладу, організації непідприємницького характеру існували в VII-VI ст. до н. е. Такими виявилися, зокрема, професійні та релігійні союзи, які наділялися правами приватних осіб [1, с. 167]. Відомі у Стародавньому Римі також такі інституції, які можна назвати прообразом сучасних благодійних організацій. Метою створення останніх було утримання дітей-сиріт та дітей із неблагополучних сімей, однак свою діяльність вони здійснювали як імператорські каси, а відповідно не були самостійними суб'єктами права [2, с. 16]. Існували у той час і такі об'єднання громадян, як політичні партії, які досить активно здійснювали свою діяльність у суспільному житті [3, с. 13].

Зрозуміло, що ці утворення дуже «віддалено» можна порівнювати із сучасними непідприємницькими товариствами, тим більше з позицій членських правовідносин, але уже сам факт наявності таких об'єднань ще в той час свідчить про їх важливість для тогочасного суспільства.

Історичні джерела вказують, що на території сучасної України ще з часів Київської Русі відомими є об'єднання селян у колективи, передусім, на основі кровної спорідненості. Поширеною була також і церковна діяльність, яка фінансувалася з так званої «десятини» і по суті перебувала у площині впливу публічної влади. Правовий статус церковної діяльності визначався Статутом царя Володимира «Про церковні суди». Дещо пізніше релігійно-культурна самобутність українців обумовлювалася діяльністю братств, які виникли ще у часи Середньовіччя, але користувалися широкою популярністю й у більш пізній період [4, с. 295-296].

Окремо слід зазначити, що на процеси регулювання відносин щодо створення та діяльності об'єднань мало вплив перебування українських земель у складі інших країн. Так, у Зводі законів Російської імперії 1832 р. визначалась договірна форма таких об'єднань, а у Цивільному кодексі Галичини 1797 р. -

інституційна форма через діяльність юридичної особи, що має місце і у сучасний період.

Варто наголосити, що право на об'єднання осіб досить детально регламентувалось Цивільним кодексом Галичини 1797 р., зокрема, у параграфі 5 Кодексу встановлювалось, що таке об'єднання діє на підставі відповідних правил чи приписів для досягнення певної загальної мети. Об'єднання у Кодексі розглядалися як приватне товариство і як державне товариство [4, с. 296-297].

Із розвитком суспільних відносин відбувається трансформація уже існуючих об'єднань, поява нових утворень та здійснюється нормативне визначення особливостей їх створення. Так, починаючи із ХІХ ст. через активний розвиток промисловості та найманої праці створюються об'єднання людей за професійною ознакою. Історія профспілкового руху бере свій початок на західноукраїнських землях, а перші згадки про профспілкову організацію датуються 1817 роком, коли працівники поліграфічної фірми об'єдналися в «Товариство взаємодопомоги членів друкарської справи». Передумовами такого об'єднання були утиски та свавілля стосовно робітників відповідної організації [5, с. 253-255].

Свобода союзів проголошувалася також у наступних етапах українського державотворення. Так, в ІІІ Універсалі Української Центральної Ради від 17 листопада 1917 р. закріплювалися норми про свободу об'єднання. Крім того, в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р., зокрема, йшлося про те, що «громадяни УНР та інші особи на території УНР не можуть бути обмежені в свободі слова, друку, совісті, асоціації та страйку, якщо при цьому не порушуються норми кримінального права» [6, с. 76]. Звичайно, такі законодавчі акти виступали основою свободи в об'єднання, проте вести мову про їх характеристику в контексті розуміння цивільних прав та обов'язків їх членів не доводиться.

У радянський період на території УРСР також певною мірою приймалося законодавство, яким регулювалися відносини за участі непідприємницьких

товариств, більшою мірою воно стосувалося профспілкового руху. Так, у Конституції УРСР 1929 р. (ст. 11) передбачалося право на об'єднання та створення організацій, але поширювалося воно не на всіх, а тільки на робітників та селян. Втім, попри задеклароване право на об'єднання, досить складно вести мову про свободу об'єднань, оскільки саме в 20-30-ті роки відбувалася масова ліквідація громадських організацій з наступним створенням нових, які поділяли комуністичну ідеологію та підпорядковувалися комуністичній партії. Такі факти дозволяють зробити висновок про відсутність демокритичних засад створення та діяльності неспіриємницьких товариств, зокрема, щодо самоврядності та добровільності вступу чи належного регулювання прав та обов'язків їх членів.

У Конституції УРСР 1937 р. (ст. 106) також гарантувалося право громадян на об'єднання в громадські організації та містився перелік можливих напрямків їх діяльності, зокрема, до них відносилися: різновиди громадських об'єднань різних напрямів діяльності, а саме молодіжні, наукові, культурні, спортивні організації, професійні спілки та кооперативні об'єднання. Приймалися і спеціальні нормативно-правові акти стосовно регулювання діяльності об'єднань громадян.

Однак попри наявність певної законодавчої основи для добровільних об'єднань, недоліком було те, що вони виникали та існували під жорстким контролем держави, та мали здійснювати свою діяльність у відповідності із цілями комуністичного будівництва.

Не стала винятком щодо права на об'єднання у громадські організації і Конституція УРСР 1978 р., у ст. 24 якої передбачалося, що держава заохочує діяльність кооперативних та громадських організацій у всіх галузях обслуговування населення, а в ст. 49 йшлося про право об'єднуватися у громадські організації, які сприяли задоволенню законних інтересів громадян [3, с. 12-18].

Стосовно об'єднань споживчої кооперації, то вони також мають багаторічну історію свого розвитку та становлення. Перше в Україні споживче

товариство було офіційно зареєстроване у 1866 р. в Харкові, а перша крамниця споживчого товариства відкрилася 27 січня 1867 р..

У 1874 р. польськими кооператорами у Львові було створено Союз заробіткових та господарських товариств, до якого входили 51 кредитна та 7 промислово-кредитних кооперативів. З часом деякі з цих кооперативів перейшли до української управи, зокрема, одне з них: кредитна спілка «Віра» (м. Тисмениця Тлумацького повіту). У 1883 р. у Львові почав діяти перший Західноукраїнський споживчий кооператив «Народна торгівля». Не вдаючись до детального аналізу створення та діяльності споживчих кооперативів можна сказати, що їхня діяльність, до моменту становлення радянської влади, набула значного поширення та території України [7].

З приходом радянської влади споживча кооперація почала втрачати характерні риси через реалізацію політики одержавлення. Так, 29 вересня 1935 р. було прийнято постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про роботу споживчої кооперації на селі». З того моменту споживча кооперація мала обслуговувати тільки жителів сіл, а міські кооперативні заклади роздрібної торгівлі й громадського харчування були передані місцевим відділам системи наркомату внутрішньої торгівлі СРСР.

Таким чином, можна вести мову про те, що у цей період кооперативний рух зазнав певних обмежень у діяльності, у зв'язку із політикою радянської влади щодо одержавлення та комуністичною ідеоогією, яка посилилася в роки Другої світової війни. Так, із вересня 1939 р. на території Західної України розпочалася перебудова місцевої кооперації на радянський лад. Відтак, було ліквідовано Ревізійний союз українських кооперативів (1939 р.). Діяльність кредитних і міських споживчих кооперативів була припинена, а їхнє майно перейшло у власність держави [7].

Правовою основою для часткового відновлення кооперативної природи споживчих товариств послугувало прийняття Закону СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26.05.1988 р. [8, с. 8]. У даному Законі, крім того, що були визначені принципи кооперативного руху, визначалась також система кооперації та типи

кооперативів, певним чином врегульовувались питання установчих документів та власності кооперативу, містяться норми, які врегульовують питання членства в кооперативі (ст. 12 Закону). Закон передбачав індивідуальне та колективне членство в кооперативі. Так, з приводу індивідуального членства вказується на те, що «членом кооперативу може бути кожний громадянин, який досяг 16-річного віку, якщо інше не передбачено законодавством виявив бажання і здатний брати участь у здійсненні цілей і завдань кооперативу» [8].

Щодо колективного членства, то у законі було закріплено положення про те, що «у випадках, передбачених цим Законом або статутом кооперативу, його колективними членами можуть бути також інші кооперативи, державні і громадські підприємства та організації» [8] із закріпленням договірних засад відносин між колективними членами кооперативу та самим кооперативом. Крім того, закріплювалось право громадянина одночасно бути членом споживчого та виробничого кооперативів.

Підводячи певний підсумок наведеному вище, хочемо зауважити, що історичний екскурс щодо регламентації правового статусу непідприємницьких товариств було здійснено досить лаконічно, адже ці питання різноаспектно уже є дослідженими в юридичній літературі. Таким вибіркоким аналізом історичних аспектів створення та діяльності непідприємницьких товариств ми намагалися показати їх багатовікову історію, важливість і значущість у суспільстві, а також еволюцію правового регулювання членських прав та обов'язків з підтвердженням недостатнього та фрагментарного правового регулювання інституту членства у них.

Далі перейдемо до детальнішого аналізу правової регламентації відносин членства у непідприємницьких товариствах уже в роки незалежності України, адже саме з її проголошенням розпочався активний законодавчий процес у сфері регулювання їх діяльності.

Характеристику щодо прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств та закріплення цього зв'язку у нормативно-правових актах будемо здійснювати у хронологічному порядку їх прийняття.

На момент проголошення незалежності в Україні існувала чимала кількість громадських організацій та профспілок, що перереєструвалися, отримали статус юридичної особи і продовжували свою діяльність [3, с. 19]. У зв'язку з цим, виникла потреба у прийнятті спеціального нормативного акту, яким би регламентувалася діяльність громадських організацій. Одним із перших нормативних актів у цій сфері став ЗУ «Про об'єднання громадян» від 16. 06. 1992 р. У рамках цього Закону усі об'єднання громадян визначалися громадською організацією або політичною партією; закон містив основоположні засади діяльності таких об'єднань, в ньому визначалися особливості створення та припинення, здійснення господарської та комерційної діяльності та ін. [9].

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р., яким визначаються основні засади створення та припинення релігійних організацій, визначається їхня структура, встановлюються правовий режим майна, містяться вимоги щодо господарської діяльності [10].

Своєрідним поштовхом для подальшого прийняття нормативно-правових актів щодо окремих видів непідприємницьких юридичних осіб послугувало прийняття Конституції України 28 червня 1996 р., адже в ній закріплені фундаментальні норми щодо реалізації права на об'єднання. Зокрема у ст. 36 Основного Закону закріплена свобода об'єднань як громадські організації, так і політичні партії для захисту найрізноманітніших прав та інтересів. У цій же статті з метою захисту соціальних та трудових прав задекларовано право участі у професійних спілках [11]. Саме ці правові норми є юридичною першоосновою створення та діяльності непідприємницьких товариств.

Далі послідовно приймаються спеціальні закони, якими визначається правовий статус окремих видів непідприємницьких юридичних осіб. Серед них: ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. [12], ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12. 1998 р. [13], ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності» від 15.09. 1999 р.

[14], ЗУ «Про політичні партії в Україні» від 05.04. 2001 року [15], ЗУ «Про організації роботодавців» від 24.05. 2001 р. [16].

У зв'язку із розвитком ринкових відносин та орієнтацією на європейські традиції стосовно непідприємницьких юридичних осіб окремі нормативно-правові документи, що були прийняті в перші роки незалежності втратили свою чинність. Такими є: ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації» від 16. 09.1997 р. [12], ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12. 1998 р. [13], ЗУ «Про організації роботодавців» від 24. 05. 2001 р. [16].

Але на зміну їм приймалися інші законодавчі акти, які вміщують відповідні правові норми з урахуванням сучасних тенденцій у відношенні непідприємницьких юридичних осіб. До них відносяться: ЗУ «Про громадські об'єднання» від 22.03. 2012 року [17], ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р. [18], ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» 5026-VI від 22. 06. 2012 р. [19].

Проаналізувавши норми спеціальних законів щодо окремих видів громадського об'єднання можна зазначити, що в них відсутні норми, які би визначали права та обов'язки членів таких об'єднань. Варто лише зауважити, що законодавчо визначено необхідність у визначенні прав та обов'язків членів у відповідних статутах (п. 3 ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання» встановлено, що у статуті повинні бути визначені права та обов'язки членів об'єднання [17], аналогічні норми у п. 4 ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про політичні партії» [15]).

Як бачимо із наведеного вище, не всі прийняті з моменту незалежності нормативно-правові акти пройшли випробування щодо якісного регулювання відповідних суспільних відносин, а тому втратили чинність. Натомість були прийняті новітні закони, які враховували необхідні тенденції створення та діяльності окремих видів непідприємницьких товариств.

Нормативно-правове регулювання цивільно-правового статусу споживчих товариств не відзначається такою кількістю законодавчих актів.

Правовий статус споживчих товариств визначається насамперед ЗУ «Про споживчу кооперацію» від 10. 04. 1992 р. [20] та ЗУ «Про кооперацію» від 10.07. 2003 р. [21].

Таким чином, однією із ключових ознак непідприємницьких товариств як юридичних осіб є наявність відносин членства. Треба сказати, що розуміння інституту членства не було однаковим у різні історичні періоди і не характеризувалося достатнім врегулюванням, однак сьогодні, на наш погляд, воно є максимально містким за своїм змістом, та відповідно надає членам таких юридичних осіб значний спектр прав.

При характеристиці особливостей правового регулювання непідприємницьких товариств, важливо також наголосити, що для них характерні загальноприйняті структурні елементи механізму правового регулювання у приватному праві. На сьогодні вчення про механізм регулювання приватноправових відносин є розробленим у сучасній цивілістиці [22, с. 104; 23, с. 18; 24, с. 22-24].

Вчені-цивілісти одностайні у розумінні структури самого механізму правового регулювання та включають у неї: а) норми цивільного права; б) юридичні факти; в) цивільні правовідносини, які виникають на підставі юридичних фактів; г) реалізацію суб'єктивних цивільних прав та обов'язків; д) захист порушених суб'єктивних цивільних прав та інтересів [23, с. 18; 22, с. 104]. Крім того, науковці наголошують на значенні диспозитивності та договірного регулювання цивільних правовідносин [23, с. 18; 24, с. 22-24].

Відштовхуючись саме від цього розуміння структури механізму регулювання приватних правовідносин, будемо характеризувати і особливості правового регулювання відносин членства, які складаються у непідприємницьких товариствах у тому числі з урахуванням диспозитивності та можливості регламентації членських правовідносин у рамках актів локальної корпоративної правотворчості.

16 січня 2003 р. прийнято ЦК України, який посідає центральне місце в системі нормативно-правових актів щодо товариств. У Кодексі вперше

здійснено поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі, визначено основні аспекти здійснення ними підприємницької діяльності. На жаль, поки що ЦК України не містить спеціальних норм щодо регламентації відносин членства у непідприємницьких товариствах, проте містить фундаментальні правові норми в частині регламентації цього інституту в цілому.

У Кодексі визначено поняття, види та організаційно-правові форми юридичних осіб, порядок здійснення їх державної реєстрації, поняття цивільної правоздатності та дієздатності, зміст установчих документів, особливості цивільно-правової відповідальності [25]. Наявність вищезазначених положень за умови відсутності норм щодо деталізованого регулювання у Кодексі щодо непідприємницьких товариств, виступають міцною основою для чинного та перспективного спеціального законодавства про непідприємницькі товариства.

Дуже влучною у даному аспекті є позиція О. І. Зозуляк, яка наголошує на доцільності наповнення відповідними положеннями ЦК України як основний акт приватного права навіть попри нехарактерність традиції саме приватноправового регулювання для непідприємницьких юридичних осіб [26, с. 38-39].

У розрізі цього питання можна висловити сподівання, що в Концепції оновлення ЦК України цивільно-правовий статус непідприємницьких товариств буде нормативно закріплений та детальніше прописаний, зокрема в розрізі особливостей членства у них.

Не менш важливого значення у ході роботи над рекодифікацією ЦК України одержали також питання систематизації юридичних осіб. Дане питання завжди викликало значний науковий інтерес дослідників та дістало особливого обговорення у ході процесів удосконалення цивільного законодавства України та розробки Концепції оновлення Цивільного кодексу [27].

Так, у Концепції щодо юридичних осіб приватного права запропоновано закритий перелік їх організаційно-правових форм з тією метою, щоб забезпечити розвиток юридичних осіб на принципах ринкової економіки та привести у відповідність вітчизняне законодавство до законодавства країн

Європейського Союзу. Слід також наголосити, що загальноприйнятим залишається розподіл юридичних осіб приватного права на товариства та установи за критерієм участі, цей критерій по суті закладено в потенційну основу виокремлення організаційно-правових форм юридичних осіб.

Фахівці у сфері корпоративного права уже позитивно оцінили запропонований у Концепції підхід щодо закритого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, вказавши, що це «відповідає сучасним викликам розвитку ринкового середовища на вітчизняному та міжнародному рівнях та приведення у відповідність до права ЄС» [28, с. 79-80].

Якщо такі зміни стосовно організаційно-правових форм юридичних осіб будуть втілені, то це означатиме, що ст. 83 ЦК України буде містити закритий перелік організаційно-правових форм юридичних осіб, а також це обумовлюватиме суттєві зміни в спеціальних законодавчих актах, які визначають самостійність тієї чи іншої організаційно-правової форми непідприємницьких товариств. Для непідприємницьких товариств це означатиме також, що дослідження їх видів та організаційно-правових форм будуть зміщені у напрямку того, що є єдина організаційно-правова форма товариство, а все решта – це видова характеристика даних товариств.

Власне, серед новітніх законодавчих змін, які пропонуються, є також включення корпоративних правовідносин до предмета правового регулювання Цивільного кодексу України, що також слід оцінити позитивно. На сьогодні ця ідея певним чином відображена у ч. 6 ст. 96¹ ЦК України (детальніше її зміст розглянемо у розділі 2 дисертації).

Крім того, на рівні актів спеціального законодавства щодо товариств з кожним роком удосконалюється механізм регламентації управління таким товариством, а оскільки управлінські правовідносини у підприємницьких та непідприємницьких товариствах характеризується багатьма спільними рисами, то ті зміни, які будуть мати щодо управління у товариствах загалом, будуть певним чином стосуватися і непідприємницьких товариств.

Характеризуючи власне тенденції розвитку правового регулювання сфери непідприємницьких та підприємницьких товариств треба також зазначити, що на сьогодні має місце пересікання багатьох аспектів діяльності зазначених видів юридичних осіб, і в контексті управління, і прав учасників (членів) таких товариств, припинення тощо. Іншими словами, можна зробити висновок, що поступово стираються грані щодо диференціації правового регулювання товариства з перевагою уніфікації регламентації відносин за участі товариств.

У цьому контексті підтримуємо позицію науковців, які стверджують про потребу здійснення додаткових досліджень та напрацювань щодо непідприємницьких товариств [29, с. 48; 30, с. 239], що є необхідними, оскільки поки в рамках рекодифікації ЦК України положення відносно непідприємницьких юридичних осіб не є детально розробленими.

Особливої уваги потребує проблема адекватних законодавчих підходів у питанні розмежування підприємницьких та непідприємницьких кооперативів. Фахівець у сфері цієї проблематики А. В. Зеліско слушно наголошує на тому, що на сьогодні судова практика, яка склалася у цій сфері є досить показовим чинником визначенням законодавчих проблем в частині виваженої послідовної регламентації цих відносин та вказує про те, що діюча законодавча база не містить фундаментальних положень стосовно розмежування непідприємницьких і підприємницьких кооперативів. Сьогодні, вказує вчена, по суті стерті грані між правом на ліквідаційну квоту та правом на пай при виході із членів кооперативу у членів непідприємницьких і підприємницьких кооперативів, а тому в умовах регулювання профільними законами права на одержання прибутку членами непідприємницьких кооперативів говорити про вказані види юридичних осіб досить складно.

Вченою окреслюється два можливі напрямки узгодження законодавства щодо кооперативів: «або ж визначення зрозумілих критеріїв щодо різниці у правах членів підприємницьких і непідприємницьких кооперативів або ж зняття такого класифікаційного розподілу взагалі і напрацювання уніфікованих правових характеристик усіх кооперативів загалом» [31, с. 91]. З такими

застереженнями щодо стану нормативного регулювання кооперативів погоджуємося повністю.

Загалом варто відзначити, що непідприємницькі товариства перебувають на третьому класифікаційному рівні у системі юридичних осіб. Перший рівень пов'язаний із поділом юридичних осіб на юридичні особи приватного та публічного права; другий рівень визначає класифікацію юридичних осіб за критерієм устрою та за цим критерієм виділяються юридичні особи, які створюються на основі засад членства (участі) та юридичні особи, які створюються на унітарних засадах, тобто на основі відсутності корпоративного устрою. Третій рівень визначає поділ товариств на підприємницькі непідприємницькі за критерієм мети діяльності та особливостей розподілу прибутку [26]. Якраз, власне, у цьому і проявляється місце непідприємницьких товариств у системі юридичних осіб.

Окрім того, сучасний етап розвитку непідприємницьких товариств характеризується свободою щодо їхньої діяльності, яка значною мірою проявляється у правах членів цих юридичних осіб. Для відносин членства у непідприємницьких товариствах характерний принцип рівноправності, який полягає в тому, що участь у тому чи іншому товаристві не повинна надавати привілеїв чи заохочень при реалізації загальних прав та обов'язків особи та полягає у однаковому обсязі прав та обов'язків членів організації.

Нова хвиля наукового та практичного інтересу до дослідження відносин членства у непідприємницьких товариствах та певне бачення законодавця щодо удосконалення цих відносин, обумовлені, як ми зазначали вище, процесами рекодифікації цивільного законодавства, а також правовими підходами Верховного Суду до аналізу відносин, що складаються у досліджуваній в межах цієї дисертації сфері.

Розглянемо детальніше кожен із зазначених чинників, що впливають на розвиток вчення про членські права та обов'язки у непідприємницьких товариствах. Кожен із зазначених чинників у тій чи іншій мірі відображений як

у законодавстві, так і у судовій практиці, адже саме практика є тим індикатором відповідних процесів, що мають місце у корпоративному законодавстві.

Так, до прикладу, у постанові ВП ВС від 24 квітня 2019 р. про визнання недійсним рішення загальних зборів членів житлово-будівельного кооперативу визначається, що «члени обслуговуючого кооперативу незалежно від напряму його діяльності є носіями корпоративних прав, а відносини між його членами та кооперативом, які пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, є корпоративними» [32].

Іншими словами, навіть незважаючи на те, що обслуговуючі кооперативи належать до непідприємницьких товариств, ВС через сукупність прав, які виникають в його членів ідентифікує їх як корпоративні. Отже, незважаючи на неприбутковий характер діяльності обслуговуючого кооперативу та ряд інших ознак, які ми аналізуватимемо далі у цій роботі, ВС зробив спробу ототожнити членські та корпоративні права.

Аналогічна практика ВС має місце і щодо наявності корпоративних прав в членів ОСББ. Так, до прикладу, ВП ВС, в постанові від 06.02. 2019 р., зазначила, що «правовідносини між власником нерухомого майна у житловому будинку та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку, яке створене у тому ж будинку, найбільш подібні до спорів, пов'язаних із діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи» [33].

Іншими словами, спір між співвласником нерухомого майна - членом ОСББ та самим ОСББ, створення якого оскаржується, вважається подібним до корпоративного спору, а відтак спір за позовом співвласника нерухомого майна, у якому діє ОСББ щодо оскарження створення такого ОСББ розглядається за правилами господарського судочинства.

Аналогічний підхід відображений також у постанові ВП ВС від 26.02. 2020 р., зроблено висновок про подібність спору між членом об'єднання співвласників багатоквартирного будинку - співвласником нерухомого майна та самим об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку [34].

Отже, ВП ВС дійшла висновку, що спір між співвласником нерухомого майна – членом об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та самим об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку відноситься до юрисдикції господарських судів.

При цьому ВП ВС у постанові від 26 лютого 2020 р. у справі № 473/2005/19, дійшла висновку про доцільність розгляду спору у порядку цивільного судочинства, оскільки даний спір ініційований за позовом фізичної особи, яка не є членом ОСББ, не має правомочностей власника або ж користувача нерухомого майна у будинку, у якому діє ОСББ, чи співвласником майна членів останнього [34].

Власне, у наведеній судовій практиці простежується вказана нами вище неоднорідність правової природи споживчих чи обслуговуючих кооперативів як непідприємницьких товариств.

Одночасно у постанові від 26.02.2020 р. ВП ВС встановила наявність корпоративних прав у відносинах членства в адвокатському об'єднанні, вказавши, що створення, діяльність та припинення останнього є сферою регулювання корпоративного права. Адвокатське об'єднання, йдеться у постанові, є юридичною особою, а спір пов'язаний, зокрема, з членством у ньому та пов'язаних з правами позивача, який оскаржив управлінські рішення як загальних зборів, так і президії цього об'єднання. На думку суду, ці вимоги пов'язані зі здійсненням позивачем корпоративних прав й оцінкою діяльності органів управління адвокатського об'єднання [35].

Наведені вище постанови Великої Палати Верховного Суду, прийняті протягом 2019-2022 рр. свідчать про спробу поширення теорії корпоративних прав на коло непідприємницьких товариств, що доводить факт змішування категорій «членство» та «участь» у товариствах, а також наводить на думку про те, що інститут участі, що породжує корпоративні права, має місце у застосуванні для непідприємницьких товариств.

Отже, як випливає з наведеного, судовою практикою поступово напрацьовується теза, за якою корпоративні права можуть мати місце і у

непідприємницьких товариствах. Втім, очевидно, що попри управлінську складову у правах членів адвокатського об'єднання складно говорити про виникнення майнових прав, а тому видається, що такий правовий висновок ВС є передчасним та у багатьох випадках безпідставно ототожнює членські права в адвокатському об'єднанні із корпоративними та потребує додаткового аналізу, який буде здійснено у наступних розділах цієї наукової праці з метою виявлення спільних рис та відмінностей між «членськими» та «корпоративними» правами.

Проведений аналіз розвитку правового регулювання статусу непідприємницьких товариств загалом та відносин членства у них, зокрема, дозволяє вести мову про формування періодизації законодавчого регулювання цієї сфери.

На важливості виокремлення певних етапів розвитку законодавчого регулювання, правда, щодо товариства з обмеженою відповідальністю та корпоративних прав та обов'язків його учасника саме в сучасній Україні у своєму дисертаційному дослідженні наголошує М. О. Суханов. Так, зокрема, автор виділяє такі основні етапи розвитку цього процесу:

- 1991-2004 р.р. – становлення корпоративного права в незалежній Україні;

- 2004-2017 р.р. – кодифікація корпоративного законодавства шляхом прийняття ЦК та ГК України, гармонізація корпоративного законодавства України із корпоративним законодавством країн ЄС;

- 2018 р. – триває до сьогодні – новелізація законодавства щодо товариств з обмеженою відповідальністю, обумовлена прийняттям спеціального закону у цій сфері та подальшим його вдосконаленням щодо корпоративних прав та обов'язків учасників 2018 р. [36, с. 27].

Звісно, у даному разі дослідник наголошує саме на процесах становлення законодавства щодо регламентації корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, проте певна суміжність корпоративних та членських правовідносин дозволяє стверджувати, що схожа етапність розвитку з урахуванням певних

особливостей буде характерна і для прав та обов'язків, що впливають із членства у непідприємницьких товариствах.

Детально періодизація регламентації цивільно-правового статусу саме непідприємницьких товариств, розпочинаючи із набуття Україною незалежності розроблена авторами монографії «Механізм цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин в умовах євроінтеграції». Зокрема, у рамках цієї наукової праці визначено такі основні етапи регламентації зазначених юридичних осіб:

- перший етап – формування законодавства на основі Закону України «Про об'єднання громадян», а також прийняття спеціальних законодавчих актів, які регулюють статус окремих об'єднань громадян, політичних партій, організацій роботодавців, творчих та професійних спілок, молодіжних організацій;

- другий етап – становлення законодавства про кооперативні організації, зокрема, через регламентацію статусу сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок, споживчих товариств та кооперації загалом;

- третій етап – формування законодавства на основі положень Цивільного та Господарського кодексів; прийняття спеціального законодавства відповідно до концепції побудови системи юридичних осіб, яка закладена на рівні Кодексів;

- четвертий етап – прийняття нормативно-правових актів, які регулюють діяльність фінансових установ та фінансових послуг, зокрема, визначенням статусу фондових бірж, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, які діють як непідприємницькі товариства [4, с. 299-301].

З урахуванням вищенаведених напрацювань щодо періодизації законодавчого розвитку, наукової думки та судової практики саме в частині еволюції інституту членства у непідприємницькому товаристві, вважаємо за можливе окреслити такі етапи розвитку всення про досліджуваний інститут:

- перший етап: 1991-2004 р.р. – закріплення у спеціальних законодавчих актах, які регулюють статус об'єднань громадян, політичних партій, організацій

роботодавців, творчих та професійних спілок, молодіжних організацій; сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок, споживчих товариств переліку прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств та механізму реалізації цих прав;

- другий етап: 2004-2019 р.р. – удосконалення інституту членства у непідприємницьких товариствах та участі у підприємницьких товариствах на основі положень Цивільного кодексу України, який на легальному рівні закріпив поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі за критерієм мети їх діяльності; розвиток доктрини цивільного права на основі вчення про нетотожність понять «участь» та «членство»; розвиток локальної правотворчості в рамках непідприємницьких товариств шляхом закріплення в установчих документах розширеного переліку членських прав та обов'язків;

- третій етап: 2019 р. – триває до сьогодні - формування судової практики на основі підходу щодо тотожності прав членства у непідприємницьких товариствах та прав участі у підприємницьких; уніфікація процесуальних аспектів у вирішенні спорів, які виникають з членства у непідприємницьких товариствах; посилення наукового інтересу щодо дослідження членських правовідносин; робота над удосконаленням ЦК України, у тому числі щодо інституту юридичної особи загалом та її різновидів, зокрема.

1.2. Правові передумови формування відносин членства у непідприємницьких товариствах.

Юридична особа загалом, а також її різновиди в усі періоди розвитку науки цивільного права викликали та продовжують викликати значну увагу науковців. Це стосується й непідприємницьких товариств як юридичних осіб, адже останніми роками питання як приватноправового статусу непідприємницьких товариств, так і їх різновидів всебічно досліджені в рамках вітчизняної цивілістичної доктрини [37, с. 20].

На сьогодні юридичні особи нарівні із фізичними особами беруть участь у приватноправових відносинах. Вказане визначається універсальною правоздатністю юридичних осіб, задекларованою у чинному ЦК України, за якою останні мають, де-факто, такі ж права як і фізичні особи, окрім установлених в законодавстві винятків і тих прав, які за своєю природою можуть належати лишень фізичним особам [38, с. 135].

Звичайно, що основний сегмент таких юридичних осіб становлять підприємницькі товариства, спрямовані на отримання і розподіл прибутку між своїми учасниками. У той же час, демократичність та соціальна спрямованість більшості сучасних держав, як і України, визначають масове створення і діяльність організацій, спрямованих на задоволення інших, окрім отримання прибутку, немайнових інтересів осіб. І правовою формою реалізації такої мети є якраз непідприємницькі товариства.

Чисельність організаційно-правових форм таких товариств, регулювання їх статусу окремими спеціальними актами спонукають науковців до детального аналізу характеру того правового зв'язку між непідприємницьким товариством та його учасником, який безпосередньо визначає зміст прав учасників, визначає належність охорони та захисту прав та інтересів як учасників, так і самого товариства. Такий зв'язок у теорії традиційно іменують членством, підкреслюючи таким терміном саме непідприємницький характер такого зв'язку.

Актуальна потреба аналізу інституту членства у непідприємницьких товариствах знаходиться не лише у площині теорії, але й практики. Остання є доволі неоднозначною у плані окреслення тих прав і обов'язків, які наповнюють поняття членства особи у непідприємницькому товаристві, особливо у контексті аналізованої вище у цій роботі судової практики. Відповідно, здійснення такого роду наукових пошуків має і науковий і прикладний потенціал, а складність ж такого правового зв'язку та його неоднорідність у різних організаційно-правових формах непідприємницьких товариств спонукає проводити подальші наукові пошуки у цій сфері.

Отже, у рамках цього підрозділу дисертації, проведемо всебічний теоретико-правовий та прикладний аналіз передумов виникнення членства як правового зв'язку, який формується між особою учасника та самим товариством в силу участі у його створенні чи діяльності.

В основі дослідження природи участі (членства), що визначає сутність непідприємницьких юридичних осіб знаходиться поняття товариства. Саме для товариств є характерним правовий зв'язок, поєднуючий останніх з тими особами, які об'єдналися для їх створення чи то вступили до них уже під час діяльності юридичної особи. Законодавче визначення товариства міститься у ч. 1 ст. 83 ЦК України, згідно із яким останнє є організацією, створеною шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві [25].

Інститут участі спрямований на функціональне забезпечення природи самого товариства і його сутності – створення і використання товариства в інтересах осіб, які мають статус учасника, які виявили волю на створення чи то вступ в уже діюче товариство.

За метою діяльності усі товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі, а непідприємницькі товариства, у свою чергу, поділяються на групи. Перша група непідприємницьких товариств наповнюється усіма різновидами споживчих товариств та інших непідприємницьких товариств, що відповідають зазначеним характеристикам. Друга група непідприємницьких товариств - це ті товариства, які діють із публічно-правовим інтересом, де між членом такого товариства і товариством не виникає майнового зв'язку, а відповідно і не виникає обов'язку нести цивільно-правову відповідальність за зобов'язаннями такого товариства. Другу групу непідприємницьких товариств складають всі різновиди громадських об'єднань [39].

З огляду на зазначене групування непідприємницьких товариств, варто погодитися із аргументами тих науковців, які наголошують, що вважати, що у всіх непідприємницьких товариствах виникають корпоративні права є певною мірою необґрунтовано і не відповідає розумінню інституту членства загалом. Але вказана вище правова природа певних непідприємницьких товариств може

свідчити про виникнення у членів таких товариств прав, що за своєю суттю дуже наближені до корпоративних.

Так, на сьогодні є усі підстави констатувати потребу перегляду інституту членства у споживчих кооперативах, здійснення додаткового теоретичного аналізу на факт «зміщення інституту членства у непідприємницькій юридичній особі в русло інституту участі у підприємницькій юридичній особі з подальшим ототожненням цих категорій» [40, с. 288-292] або ж, навпаки, кристалізація членських прав з урахуванням непідприємницького статусу споживчих кооперативів.

У разі, коли йдеться про громадські об'єднання як різновид непідприємницьких товариств, то пошук ознак корпоративних правовідносин у членських відносинах є не зовсім конструктивним як із позицій законодавчої, так і практичної площини [40, с. 288-292].

У будь-якому разі для формулювання остаточних висновків, аналізу потребують відносини, що складаються у непідприємницьких товариствах та інтерес, з якими учасники вступають у нього.

Розкриття сутності інституту членства у непідприємницьких товариствах з позиції наукової методології ефективним буде на основі розкриття відносин участі загалом і шляхом протиставлення відносин участі у підприємницьких товариствах із відносинами членства у непідприємницьких товариствах. Таке протиставлення дозволить більш яскраво виявити специфіку членства і особливості його прояву в численних організаційно-правових формах непідприємницьких товариств.

Попри те, що інститут участі як у підприємницьких, так і непідприємницьких товариствах спрямований на забезпечення інтересів саме вказаних осіб, а не інших, він проявляється у цих видах товариств по-різному. І ця відмінність, знову ж таки, пов'язана із тими інтересами, які знаходяться в основі участі особи у товаристві [40].

В. І. Борисова доречно наголошує на поширеності на сьогодні теорії інтересу, категорія якого є загальнонауковою і означає «зумовлену суспільним

характером потреби суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом» [41, с. 122].

Як зазначає А.В. Зеліско, в основі створення та діяльності підприємницького товариства знаходиться майновий інтерес його засновника (учасника), який визначає сутність цієї конструкції. Йдеться про те, що ця конструкція, будучи покликаною на задоволення майнового інтересу засновника чи учасника, функціонує для надання останньому певного прибутку, розподіленого пропорційно належним засновнику (учаснику) корпоративним правам [42, с. 514].

Таким чином, засновник (учасник) формує відносини участі з товариством шляхом його заснування чи вступу до його складу шляхом сплати майнового вкладу, який переходячи у власність товариства і спричиняючи виникнення в нього корпоративних прав, становить своєрідну інвестицію, основним призначенням якої є отримати більше, аніж вклав учасник у це товариство. Саме вказане становить сутність відносин участі у підприємницьких товариствах.

Для позначення відносин участі між непідприємницьким товариством і його учасниками використовують поняття членства. При цьому, у наукових працях достатньо поширеним є позиція щодо тотожності участі і членства. На наявності таких позицій наголошувала І. В. Спасибо-Фатєєва, зазначаючи, що таке ототожнення проводиться у науковій літературі усвідомлено [43, с. 334].

Однаковість змісту цих понять підкреслюється також і В.М. Кравчуком, яким вказується, що різниці між учасником і членом немає, а тому законодавцеві слід було б уніфікувати термінологію і використовувати один термін – «учасник» [44, с. 202]. Безумовно, що відносини участі і членства є позначенням того правового зв'язку, який виникає між товариством і його учасниками (членами), однак за своїм змістом вони проявляють себе по-різному.

Засновуючи непідприємницьке товариство або ж вступаючи до його складу, особа також керується певними приватними інтересами. Однак, на

відміну від участі у підприємницькому товаристві, яка для неї є своєю інвестицією, тут працює інтерес іншого роду. Як правило, це інтерес немайновий.

Якщо виходити із аналізу ч. 1 ст. 85 ЦК України, яка визначає непідприємницьке товариство як таке, яке не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками, то виходить, що до кола інтересів членів непідприємницьких товариств не входить намір примножити свої майнові активи, вклавши їх в якості вкладу у товариство.

З іншого боку, користь від такого членства також є, однак характер її відмінний від тієї, яка має місце від участі у підприємницькому товаристві. І.В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що учасники непідприємницьких товариств також отримують вигоду від їхньої діяльності, але у вигляді не дивідендів або відсотків, а інших благ, наданих їм саме як учасникам товариства [45, с. 508].

Характер таких благ прослідковується у нормах спеціальних актів у сфері непідприємницьких товариств. Наприклад, виходячи із ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» - це суспільні, зокрема, економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші інтереси [17]. Цей же ж Закон декларує відсутність майнового інтересу їх членів (учасників).

Відсутність майнового інтересу передбачає, що члени такого об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання, а відтак не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, не розподіляють прибуток між його членами та не користуються певними вигодами (ч. 6 ст. 3 Закону) [17].

Аналогічний характер благ, задля задоволення яких вступають у непідприємницькі товариства особи, притаманний і для релігійних організацій, головним призначенням яких є, як вказується у ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», «задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру» [10].

Безпосередньо норми указанного Закону не визначають перелік прав членів релігійних організацій та громад, як і не містять жодних норм щодо статусу членів таких організацій. Висновок про відсутність у членів таких

організацій будь-яких майнових прав в силу такого їх членства можна зробити, виходячи із термінологічного визначення релігійної організації та характеру тих благ щодо свободи релігійного віросповідання, які позбавлені майнових складових у будь-якому разі.

В.В. Кочин наголошує на тому, що такі непідприємницькі юридичні особи не спричиняють виникнення у їх членів майнових прав, так як підставою для об'єднання осіб є особистий немайновий інтерес (творчий, професійний, оздоровчий і т.д.), а майновим змістом відзначаються лише питання щодо сплати членських внесків.

До такої групи юридичних осіб, на думку ученого, відносяться не лише наведені вище, але й інші форми юридичних осіб, як-от: асоціації, об'єднання співвласників, політичні партії тощо. При цьому, ученим слушно підкреслюється особливість окремих із викладених організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб, пов'язана із суспільно-корисним ефектом їх діяльності, яка зумовлює виникнення у їх членів певних управлінських повноважень, що знаходяться поза межами цивільно-правового регулювання [46, с. 125].

Варто зазначити, що вказаний суспільно-корисний ефект таких форм непідприємницьких товариств є ще одним фактором, який свідчить про безперечно немайновий характер інтересів їх членів, оскільки має місце спрямованість також і на суспільну користь від діяльності товариства. Відтак, відсутність майнового компоненту у членських відносинах таких організаційно-правових форм непідприємницьких товариств є однозначною і свідчить про їх специфіку.

Але чи може такий висновок беззаперечно застосовуватися до усіх організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб, зокрема, товариств. Відповідь на це питання знаходиться у двох площинах.

По-перше, це особливість системи організаційно-правових форм таких юридичних осіб. Тут варто погодитись із О.І. Зозуляк, що різноманітність видів непідприємницьких юридичних осіб, на відміну від підприємницьких, не

дозволяє відразу зрозуміти логіку побудови їх системи. А тому, у цій сфері складно іти від загального до спеціального, позаяк виникає потреба дослідження конкретного різновиду непідприємницьких юридичних осіб [26, с. 193].

І дійсно, не зважаючи на те, що інститут членства характерний не для усіх непідприємницьких юридичних осіб, оскільки залишає поза межами так звані унітарні юридичні особи, однак перелік форм непідприємницьких юридичних осіб, для яких характерна корпоративність устрою є надзвичайно широкий. Аргументами на користь такого висновку є установлені у ЦК України невичерпний перелік форм непідприємницьких товариств, а також характерна для України тенденція до спеціального правового регулювання статусу кожної із них у окремому нормативному акті.

По-друге, слід враховувати, що одним із критеріїв класифікації непідприємницьких юридичних осіб є мета, задля якої вони створюються, яка визначає їх спеціальну правоздатність. На те, що сучасна наука не відкидає такий критерій класифікації непідприємницьких товариств вказує І.В. Спасибо-Фатєєва, наголошуючи, що саме спеціальна правоздатність цих юридичних осіб і зумовлює значимість цього критерію [47, с. 30].

Метою непідприємницького товариства є задоволення немайнових інтересів його членів. Перелік таких інтересів має надзвичайно широкий характер. Очевидно, що вони усі не пов'язані із отриманням частини прибутку від діяльності товариства і, відповідно, не спричиняють збільшення майнового вкладу члена товариства, внесеного в силу його вступу до нього чи участі у його заснуванні.

Однак, чи завжди такий інтерес абсолютно позбавлений майнового компоненту. Безумовно, що ні. Підґрунтям утворення та діяльності окремих організаційно-правових форм непідприємницьких товариств може виступати також і мета задоволення споживчих інтересів осіб. Споживчий же інтерес, здебільшого, має майновий компонент – економічний зміст. Споживча природа його визначає використання такого майнового компоненту для особистих,

переважно, побутових потреб. І аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати про обґрунтованість такого твердження. Зокрема, йдеться про Закон України «Про споживчу кооперацію», який у ст. 5 визначає метою створення такого товариства поліпшення соціального та економічного стану його членів [20].

Згідно із ч. 4 ст. 6 цього Закону ряд прав членів споживчих товариств має майнову компоненту, що виражається у праві на перевагу у придбанні товарів та одержанні послуг в межах діяльності товариства; праві на отримання частки прибутку, результатами господарської діяльності відповідно до пайового внеску членів споживчого товариства [20].

Норми цього Закону порушують логіку ЦК України, надаючи членам споживчих товариств право на отримання частини прибутку на пай. По-перше, йдеться про те, що члени таких товариств мають об'єкт права власності – пай; по-друге, передбачається можливість таких виплат на пай. І якщо у першому випадку наявність об'єкта права власності можна обґрунтувати наявністю мети задоволення певних споживчих інтересів із майновим характером, то щодо виплат на пай виникають певні питання. Видається, що такі виплати не повинні розподілятися згідно розміру паю, так як тоді механізм розподілу буде аналогічним до підприємницьких товариств і нічим особливо не відрізнятиметься.

Про особливість такого роду виплат свідчить аналіз норм Закону України «Про кооперацію», згідно із ст. 26 якого кооперативні виплати вважаються частиною доходу, який за результатами діяльності товариства розподіляється між членами кооперативу. При цьому такий розподіл відбувається пропорційно їх участі діяльності кооперативу, а загальна сума виплат на паї «не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу» [21].

На доцільність обмеження права на отримання розміру виплат на пай вказує у своїй праці А.В. Зеліско. Ученою зазначається, що характер кооперативних виплат полягає не у виплаті процентів на розмір паю, а в поверненні членові кооперативу частини сплачених ним коштів за послуги чи

товари, отримані через кооператив. Такі виплати можна назвати своєрідною дисконтною знижкою, розмір якої залежить від кількості отриманих через кооператив товарів чи послуг [8, с. 29].

З урахуванням наведеної нами непослідовності регулювання відносин щодо кооперативів у досліджуваному нами контексті, у юридичній літературі висловлюється думка, відповідно до якої «щодо кооперативів як одного з видів товариств доцільно запровадити можливість створення кооперативів із метою отримання прибутку та без мети отримання прибутку і внести корективи у формування їх типів шляхом поділу на виробничі, сільськогосподарські та споживчі кооперативи [28, с. 79].

Підтримуючи вказані наукові позиції і констатуючи законодавчу непослідовність щодо виплат на пай членам споживчих кооперативів в якості непідприємницьких товариств, варто однозначно констатувати іманентну притаманність для такого роду товариств майнових компонентів у колі тих споживчих інтересів, задля задоволення яких особа і вступила у товариство. Такий висновок підтверджується аналізом специфіки прав членів окремих видів споживчих товариств, у яких така майнова компонента проявляється найбільш яскраво.

Зокрема, ідеться про ст. 19-1 Закону України «Про кооперацію», згідно із якою члени відповідних кооперативів, якщо вони не викупили це майно, наділяються правом володіння, користування, а у деяких випадках і розпорядження квартирою, гаража чи іншої будівлі. У разі ж викупу відповідних об'єктів член житлово-будівельного, гаражно-будівельного, дачного, гаражного кооперативу стає власником цього майна [21].

Таким чином, метою споживчих товариств як непідприємницьких кооперативів є задоволення споживчих потреб майнового характеру. Однак, такий майновий компонент не означає отримання ними прибутку. Ідеться про певну користь, певні майнові блага для особистого споживання.

Членство у непідприємницькому кооперативі не спричиняє прибутковість цього членства – особі надаються певні майнові блага споживчого характеру в

обмін на внесення паю. Декларовані ж виплати, виходячи із Закону України «Про кооперацію», мають обмежений характер. Відповідно, для окремих форм непідприємницьких товариств характерним є виникнення окремих прав їх членів, які мають майновий характер. Основою цього є наявність особливих інтересів із майновою компонентою.

Таким чином, усі викладені положення дозволяють сформулювати кілька основних тез. По-перше, членство з позиції аналізу змісту того правового зв'язку між непідприємницьким товариством та його членами має свої особливості у порівнянні із відносинами участі у підприємницьких товариствах. І ця особливість проявляється у відсутності інтересу у члена товариства збільшити свої майнові активи шляхом вкладу їх у товариство.

Характер вигоди в результаті членства у непідприємницькому товаристві інший – отримання якихось благ особливого характеру, що впливають із культурних, економічних, соціальних, екологічних, релігійних чи інших інтересів. Таким чином, член непідприємницького товариства не отримує внаслідок членства більше, аніж вклав у формі вкладу при створенні непідприємницького товариства чи сплати членських внесків.

По-друге, членство у непідприємницьких товариствах є за своїм змістом неоднорідним, що проявляється у переліку прав, які виникають внаслідок членства у різних формах непідприємницьких товариств. Така неоднорідність є виправданою в силу різного роду інтересів, окрім отримання прибутку, якими можуть керуватися особи, вступаючи до членів тієї чи іншої форми непідприємницького товариства.

Такі інтереси, у найбільш загальному вигляді, можуть бути двома:

1) інтереси немайнового характеру для отримання немайнових благ, як-от: релігійних, культурних, соціальних, екологічних тощо;

2) інтереси економічного характеру, які є інтересами споживчими і можуть мати майновий характер. Наприклад, отримання певних майнових благ для особистого споживання, що є характерним для споживчих товариств, обслуговуючих кооперативів тощо.

Якщо у першому випадку у членів товариства виникають немайнові права, то у другому – можуть виникати і окремі майнові права, пов'язані із задоволенням ними своїх споживчих матеріальних потреб. Однак, у обидвох випадках членство у непідприємницьких товариствах не визначає можливості особи отримати в його результаті більше, аніж вона вклала. І ця ознака, попри неоднорідність членства, суттєво відрізняє його від участі у підприємницьких товариствах.

Отже, на сьогодні інститут членства, а також прав, що впливають із нього, обумовлений характерною для непідприємницьких товариств неоднорідною правовою природою.

Для споживчих кооперативів досить актуальним є проведення певних паралелей між членськими правами, які виникають у них та корпоративними правами, що виникають в учасників підприємницьких товариств, проте з виникненням певних майнових прав в основі яких лежить формула – «не отримати більше, ніж вкладено».

Інститут членства з позицій виключно немайнових прав членів на сьогодні повністю відображений у громадських об'єднаннях.

Ще одним аспектом, що є передумовою розуміння правової природи членських правовідносин виступає дослідження мети діяльності товариств. Справді, для цивільного законодавства та доктрини цивільного права надважливим є також поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі, а тому у межах цього підрозділу дисертації дослідимо також питання критеріїв розмежування підприємницьких та непідприємницьких товариств, з тим, щоб зрозуміти різницю між цими двома видами юридичних осіб та закласти її в основу розмежування відносин членства та участі у товариствах.

У вітчизняному цивільному законодавстві, при регламентації правового статусу товариств, здійснюється їх класифікація за тими чи іншими підставами, особливої уваги, при цьому як ми наголошували вище заслуговує їх поділ на підприємницькі та непідприємницькі товариства. Такий поділ встановлюється за критерієм мети, задля досягнення якої створюється товариство та

особливостей розподілу прибутку, що врегульовано статтею 84 Цивільного України.

З тим, щоб повною мірою зрозуміти різницю між корпоративними та членськими правами слід також провести розмежування між підприємницькими та непідприємницькими товариствами. Справді, виявлення критеріїв розмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств виступає передумовою рельєфного окреслення специфіки правового статусу непідприємницьких товариств та відносин членства у них, до чого й перейдемо далі у межах цієї роботи.

Не вдаючись до детальної характеристики системи юридичних осіб, адже певною мірою про це вже йшлося у підрозділі 1.1. дисертації, зосередимось на основних моментах щодо їх систематизації.

Класифікація юридичних осіб приватного права в ЦК України проводиться законодавцем шляхом багаторівневого ієрархічного поділу, в основі якого знаходиться виокремлення так званих системоутворюючих родових понять [48, с. 147].

Одним із них, як ми зазначали вище, є конструкція товариства, поняття якого визначено у ч. 2 ст. 83 ЦК України із вказівкою на їх поділ на підприємницькі та непідприємницькі [25]. Таким чином, підприємницькі і непідприємницькі товариства є результатом дихотомічного поділу родового поняття товариств на види. Саме спільний знаменник детермінує перманентну спорідненість підприємницьких і непідприємницьких товариств попри їх, здавалось би, протилежність.

Маємо з одного боку їх спільність в силу походження від конструкції товариства і характерності для обох родових ознак товариства. З іншого боку, не можемо не брати до уваги, що підприємницькі і непідприємницькі товариства є поняттями антагоністами. Такий висновок посилюється законодавчими дефініціями цих товариств і юридичними прийомами техніки правотворчості, які використані для формування їх дефініцій.

Поняття підприємницьких товариств подається через ствердження, зокрема, констатацію мети отримання прибутку і його розподілу між учасниками. У той же час, поняття непідприємницьких товариств подається через заперечення - відсутність мети отримання прибутку і його розподілу між учасниками. Такі прийоми юридичної техніки при врегулюванні двох видів товариств і походження їх від дихотомічного поділу родової категорії товариства визначає перманентну пов'язаність цих понять при проведенні будь-яких наукових розвідок щодо них.

Відповідно особливості статусу непідприємницьких товариств і тих відносин, які в них виникають, розкривається у повній мірі саме через протиставлення їх аналогічним характеристикам підприємницьких товариств. Саме на тлі підприємницьких товариств більш рельєфно викристалізовується специфіка непідприємницьких товариств і характерних для них членських відносин.

Розмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств крізь призму мети їх діяльності. Виходячи із аналізу ст. 84, 85 ЦК України підприємницькі товариства «здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, а непідприємницькі товариства не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками» [25]. Таке формулювання дефініцій вказаних товариств, з першого погляду, призводить до висновку про те, що в основі протиставлення таких понять є наявність чи відсутність мети отримання прибутку.

Однак простота такого твердження одразу руйнується шляхом ознайомлення з наступними статтями ЦК України. Зокрема, ст. 86 ЦК України, згідно із якою «непідприємницькі товариства та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої були створені, та сприяє її досягненню» [25].

Так от, виходить, що прибуток можуть отримувати і підприємницькі і непідприємницькі. Так у чому ж відмінність. Подальший аналіз ст. 86 ЦК України вказує на те, що різниця у спрямуванні прибутку, адже у непідприємницьких товариствах він спрямовується на реалізацію мети, заявленої в установчих документах товариства. Якщо ж опиратися на критерії непідприємницьких товариств, визначені у ст. 85 ЦК України, то ідеться про нерозподіл прибутку між учасниками. Як вдало зазначає О.І. Зозуляк щодо благодійних організацій, що законодавець мав би акценти у визначенні непідприємницьких товариств розставляти не на відсутності мети отримання прибутку, а саме на тому, що отриманий прибуток не розподіляється між учасниками [49, с. 82, 86].

Наведений підхід щодо спрямованості прибутку на конкретну мету сприймається багатьма сучасними дослідниками. Як вказує І. В. Спасибо-Фатєєва, головним критерієм, що дозволяє відносити товариства до корпорацій виступає «наявність в їх учасників корпоративних прав та, відповідно, виникнення корпоративних відносин за їх участю» [50, с. 85].

Якщо вони є, то, як вказує науковець, «матиме місце організація з корпоративним устроєм, а якщо цих прав в учасників немає, то й організація не буде вважатися корпорацією», якщо ж деякі з наведених прав в учасників товариств відсутні, такі товариства не можуть визнаватися корпораціями» [50, с. 85].

З огляду на наведене, у цивілістичній літературі наголошується, що ототожнення термінів «участь» та «членство» у юридичній особі може призвести до того, що в такому разі будуть охоплюватись і права членів громадських організацій, політичних партій чи інших об'єднань, де правова природа членських прав характеризується певними особливостями [51, с. 19; 39], передусім відсутністю майнової складової.

Дійсно, характерною особливістю членських прав члена непідприємницького товариства є те, що при набутті статусу членства особа не

набуває об'єктів майнових прав. У більшості випадків права членства пов'язуються із немайновими (організаційними) правами.

Оскільки члени непідприємницького товариства, за загальним правилом, не набувають майнових прав, то вони і не можуть нести майнову відповідальність за порушення зобов'язань самим товариством, що є ще одним аргументом у контексті недоцільності ототожнення корпоративних та членських прав.

Сучасні соціально-економічні умови вимагають навіть від непідприємницьких товариств отримання певних ресурсів на реалізацію заявленої ними мети. А одним із потенційних джерел отримання таких ресурсів, безумовно, є підприємницька діяльність. І цікавим є те, що законодавчо обсяги такої діяльності не визначені, а норма закону містить лише критерій не суперечності її основній меті товариства і її допоміжний характер.

Означені поняття мають оціночний характер. Вказані аргументи свідчать про умовність критерію мети діяльності товариства як критерій розмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств. Такий критерій не має ні теоретичного ні прикладного функціонального призначення. В науковій літературі критика такого критерію розмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств віднаходить своє місце у працях багатьох учених [52, с. 95].

Відповідно, в основі розмежування досліджуваних товариств знаходиться критерій спрямованості прибутку. Виходячи знову ж таки із аналізу згаданих ст. 84, 85 ЦК України у підприємницьких товариствах такий прибуток спрямовується на розподіл між учасниками, а в непідприємницьких товариствах не розподіляється між учасниками. І.П. Жигалкін зазначає з цього приводу, що єдиним критерієм розрізнення підприємницьких і непідприємницьких юридичних осіб приватного права слід визнати «заборону на розподіл прибутку на користь або учасників юридичної особи, або інших задалегідь визначених осіб, зокрема, в установах, на користь засновників» [53, с. 29].

Водночас, видається, що спрямованість прибутку непідприємницьких товариств через заперечення його розподілу не відображає об'єктивно призначення такого прибутку і його специфіку в сфері непідприємницьких товариств. Саме спрямованість прибутку на здійснення мети, визначеної при державній реєстрації непідприємницьких товариств, відображає особливості їх статусу і, водночас, дозволяє об'єктивно відобразити їх відмежування від підприємницьких товариств. Формулювання ж нерозподілу прибутку між учасниками не має, на нашу думку, абсолютного характеру, оскільки щодо окремих організаційно-правових форм непідприємницьких товариств (як-от, споживчих кооперативів) спеціальне законодавство застосовує механізми, які, де-факто, проявляються в можливості обмеженого розподілу отриманого прибутку між учасниками.

Зокрема, ідеться про механізм кооперативних виплат членам кооперативів (в тому числі, непідприємницьких), які передбачені ст. 26 Закону України «Про кооперацію» [21].

Таким чином, формулювання критерію спрямованості прибутку в непідприємницьких товариств як заперечення його розподілу між учасниками також набуває характеру умовного і передбачає винятки із такого правила. Спрямованість ж отриманого прибутку на реалізацію мети непідприємницького товариства, заявленої в установчих документах є функціональним формулюванням і реально відображає специфіку непідприємницьких товариств та є дієвим відмежуванням їх від підприємницьких товариств.

Розмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств крізь призму відносин участі (членства).

Сутнісною рисою, яка об'єднує усі непідприємницькі товариства є відносини участі (членства). Але оскільки такі відносини притаманні і для підприємницьких товариств, то цілком очевидно виникає питання про відмінність цих відносин у цих двох видах товариств. В. А. Васильєва, досліджуючи корпоративні юридичні особи, наголошує на тому, що можна констатувати існування постійного особливого суспільного зв'язку між

засновником і юридичною особою. Авторка наголошує, що «організаційно-правова форма створеної юридичної особи не буде впливати на факт існування такого зв'язку, а тільки буде визначати зміст корпоративних прав того чи іншого суб'єкта корпоративних відносин» [52, с.11].

Не вдаючись у дискусії щодо належності чи неналежності непідприємницьких товариств до корпоративних юридичних осіб, маємо відзначити характерність для них корпоративності устрою, яка якраз і проявляється у наявності цього зв'язку. Вказана нами характеристика, на думку Н.С. Кузнецової, є однією із основних для товариства [54, с.10]. Характер прав та обов'язків, які породжуються цим правовим зв'язком є відмінним для учасників підприємницьких і непідприємницьких товариств якраз в силу означеного вище критерію мети спрямованості прибутку.

Стаття 96-1 ЦК України визначає права учасників як прояв вказаного нами правового зв'язку, розкриваючи їх через сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства [25]. Водночас, із аналізу цієї статті можемо зробити висновок, що законодавець орієнтується на наявність в учасника об'єкта права власності, а, відповідно, на права, які виникають в учасників підприємницьких товариств.

Безумовно, що майновий компонент взаємозв'язку між юридичною особою та засновником (учасником) дозволяє ідентифікувати її не лише як корпоративну, а й як підприємницьку юридичну особу приватного права. Водночас, коли ми ведемо мову про майнову участь в товаристві, то вона може отримувати різні прояви і форми. У площині підприємницьких товариств така майнова участь відобразиться може через внесення вкладів до товариства при створенні, через формування в особи в силу участі в товаристві ряду майнових прав, на кшталт, права на отримання частини прибутку та ліквідаційної квоти [55, с. 89].

У площині підприємницьких товариств вказані прояви майнової участі проявляються у повній мірі. Стосовно ж непідприємницьких товариств ситуація

кардинально відмінна. Безумовно, що не можна іти шляхом перекреслення майнової участі у непідприємницьких товариствах. Таке твердження базується на загальних положеннях про інститут юридичної особи, яка є об'єднанням осіб та майна. В.І. Борисова справедливо зазначає, що товариство – це організація, що створюється не лише об'єднанням осіб, але й об'єднанням майна... [56, с. 97]. Тобто, апріорі, має місце і особистісний момент і майновий.

В сучасній умовах достатньо складно уявити товариство, яке створюється за допомогою лише одного із названих аспектів. Однак, вказаний майновий аспект у площині непідприємницьких товариств видозмінюється. Однозначно, що при участі у непідприємницьких товариствах, як правило, не застосовується конструкція майнового вкладу (окрім випадків участі у непідприємницьких кооперативах), обсяг якого визначає обсяг прав особи в силу такої участі.

Беззаперечно, що участь у непідприємницьких товариствах, знову ж таки як правило, не визначає виникнення в особи права на отримання частини прибутку і ліквідаційної квоти, оскільки прибуток іде на реалізацію заявленої мети товариства. Однак, як нами уже зазначалось, непідприємницькі товариства не позбавлені, все ж таки, майнової компоненти. Адже реалізація мети вимагає джерел фінансування. І одним із таких джерел законодавчо передбачено конструкцію членських внесків.

Можемо стверджувати, що членські внески є механізмом майнової участі осіб у непідприємницьких товариствах. При чому, цей механізм працює чи не в усіх формах непідприємницьких товариств, включаючи і кооперативи, які, зазвичай, відрізняються від інших видів непідприємницьких юридичних осіб. Конструкція членських внесків відзначається певною специфікою, позаяк розмір їх визначається установчими зборами при створенні непідприємницького товариства; такий розмір є фіксованим і, зазвичай, незначним; членські внески відзначаються ознакою періодичності їх сплати, яка встановлюється установчими зборами при створенні товариства.

Конструкція членських внесків, однозначно, не притаманна підприємницьким товариствам, а відтак ми можемо стверджувати, що вона є характерна суто для непідприємницьких товариств. Таким чином, можемо стверджувати, що критерій майнової участі особи в товаристві також є тим, який функціонально відмежовує підприємницькі і непідприємницькі товариства.

Отже, підприємницькі та непідприємницькі товариства, будучи результатом дихотомічного поділу родового поняття товариств на види, є поняттями антагоністами. Відповідно особливості статусу непідприємницьких товариств і тих відносин, які в них виникають, викристалізуються саме через протиставлення їх аналогічним характеристикам підприємницьких товариств.

При формуванні критеріїв відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств, підтримано твердження провідних учених про умовність критерію мети діяльності товариства як критерій їх розмежування, оскільки він не має ні теоретичного ні прикладного функціонального призначення.

Відповідно, в основі розмежування досліджуваних товариств знаходиться критерій спрямованості прибутку. Формулювання спрямованості прибутку непідприємницьких товариств через заперечення його розподілу не відображає об'єктивно призначення такого прибутку і його специфіку в сфері непідприємницьких товариств в силу можливості обмеженого розподілу отриманого прибутку між учасниками окремих організаційно-правових форм непідприємницьких товариств (наприклад, кооперативні виплати в непідприємницьких товариствах). Тому спрямованість прибутку на здійснення мети, визначеної при державній реєстрації непідприємницьких товариств, відображає особливості їх статусу і, водночас, дозволяє об'єктивно відобразити їх відмежування від підприємницьких товариств.

Зроблено висновок про те, що майнова участь особи у товаристві характерна для обох видів досліджуваних товариств. Однак, проявляється вона у них кардинально відмінно. Якщо в підприємницьких товариствах це сплата

вкладу до майна при вступі до товариства та майнові права щодо отримання частини прибутку і ліквідаційної квоти, то в непідприємницьких товариствах така майнова участь проявляється у конструкції членських внесків. При чому, цей механізм працює чи не в усіх формах непідприємницьких товариств, включаючи і кооперативи, які, зазвичай, відрізняються від інших видів непідприємницьких юридичних осіб.

Конструкція членських внесків відзначається певною специфікою, позаяк розмір їх визначається установчими зборами при створенні непідприємницького товариства; такий розмір є фіксованим і, зазвичай, незначним; членські внески відзначаються ознакою періодичності їх сплати, яка встановлюється установчими зборами при створенні товариства.

Таким чином, сформовано два критерії відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств: спрямованість прибутку товариства; форма майнової участі особи в товаристві.

Механізм правового регулювання використання одержаного в результаті такої діяльності прибутку, як наголошується у літературі, полягає у тому, що він (прибуток) спрямовується, власне, на досягнення мети такої юридичної особи, а не розподіляється між її учасниками (членами). У цьому криється принципова відмінність між підприємницькими та непідприємницькими товариствами. У цілому статутний капітал підприємницьких товариств формується із вкладів чи пайових внесків його членів, а також із доходів, отриманих під час здійснення підприємницької діяльності.

Непідприємницькі ж товариства, на відміну від вищезазначених, створюються та здійснюють свою діяльність не для отримання прибутку, для задоволення власних немайнових потреб, або потреб третіх осіб. Такі товариства функціонують за рахунок членських внесків, пожертв та інших джерел фінансування.

1.3. Поняття, види та порядок сплати членських внесків у непідприємницьких товариствах.

Характеристика порядку сплати членських внесків також є невід'ємною частиною при характеристиці інституту членства у непідприємницьких товариствах, тим більше, що вони є ваговою складовою матеріальної бази їх діяльності, у переважній своїй більшості, є одними із основних джерел отримання прибутку для цього виду юридичних осіб, який у подальшому спрямовується на забезпечення їхньої поточної діяльності. Іншими словами, від сплачених членських внесків напряду залежить те, чи зможуть вони якісно провадити свою діяльність, адже по суті сплата членських внесків забезпечує можливість належної реалізації дієздатності відповідного непідприємницького товариства, участь останнього у цивільних відносинах, яка проявляється у здійсненні виплат за оренду приміщення, заробітної плати, податків з останньої тощо. А якщо говорити про членські внески в споживчих товариствах, то це не тільки вищезазначене, але й отримання певної економічної вигоди членами такого об'єднання від внесених членських внесків, а саме виплат на пай та кооперативних виплат.

За умови постійного збільшення кількості непідприємницьких юридичних осіб постають усе нові й нові питання, пов'язані із їхньою діяльністю. Не є винятком у цьому напрямі й правовий режим членських внесків, адже якщо раніше членські внески сплачувалися переважно в грошовому еквіваленті, то тепер активно використовуються й інші форми. Тому можна вести мову про те, що дослідження правового режиму членських внесків є актуальним і зважаючи на розширення переліку об'єктів, які можуть виступати членським внеском, до чого звернемося в рамках цього підрозділу дисертації.

У цивілістичній науковій думці громадські об'єднання та споживчі товариства цілком логічно відносять до різних видів непідприємницьких юридичних осіб. Такий поділ проведено на основі відмінностей, що існують між цими юридичними особами, адже громадські об'єднання створюються для

задоволення інтересів невизначеного кола осіб, члени такого об'єднання не мають майнового зв'язку із самим громадським об'єднанням та не несуть відповідальності за їх зобов'язаннями, натомість у споживчих товариствах присутня специфічна мета діяльності, яка спрямована на задоволення споживчих потреб членів товариства, між споживчим товариством та його членами виникає майновий зв'язок, що опосередковується паєм та існує можливість настання субсидіарної відповідальності членів товариства за зобов'язаннями товариства в межах вартості паю [26, с. 199].

Уважаємо, що для проведення якісного дослідження правового режиму членських внесків у непідприємницьких товариствах варто використати дуалістичний підхід з відповідним поділом на окреме вивчення особливостей сплати членських внесків у громадських об'єднаннях та споживчих товариствах. Обраний підхід видається виправданим, зважаючи на саму правову природу громадських об'єднань та споживчих товариств і наявні між ними відмінності.

А тепер перейдемо безпосередньо до вивчення правового режиму членських внесків у громадських об'єднаннях. Оскільки ЗУ «Про громадські об'єднання» є нормативно-правовим актом, який покликаний урегулювати основні засади діяльності відповідних юридичних осіб, то було б логічним, якби в ньому були вміщені основоположні норми про членські внески.

Однак реальна картина така, що в цьому Законі правове регулювання членських внесків обмежується лише характеристикою власності громадського об'єднання. Видається, що правове регулювання членських внесків у зазначеному законодавчому акті мало б бути детальнішим. Принагідно слід вказати й на те, що, попри думки, які висловлювалися про якість цього закону, усе ж він виявився недосконалим, вагомим доказом чого є те, що майже за десятиліття його чинності з нього було повністю виключено 7 статей із 31 [17].

З огляду на зазначене, вбачається, що порядок сплати членських внесків повинен би детальніше закріплюватись у положеннях статуту, які стосуються процедур набуття/припинення членства, правового статусу членів, джерел

формування майна громадського об'єднання. Відповідні положення кореспондуються також з Рекомендаціями щодо розробки статутів громадських об'єднань [72]. Проте, очевидно, що відповідне регулювання загалом не визначає особливостей сплати членських внесків та, як наслідок, тягне незрозумілість правових наслідків їх несплати.

Такий лаконічний підхід щодо правої регламентації режиму членських внесків збережено й в інших нормативно-правових актах, що визначають особливості діяльності окремих видів громадського об'єднання. Зокрема, у ЗУ «Про політичні партії» міститься лише згадка про членські внески серед норм про кошти та інше майно політичних партій (ст. 14) [15], у ЗУ «Про професійних творчих працівників та їхні спілки» лише зазначається про внески членів творчих спілок серед переліку джерел формування майна і коштів творчої спілки [73].

Деяку детальнішу норму про членські внески можна побачити в ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», де в ст. 1 визначено, що «член профспілки сплачує членські внески, а також передбачається можливість перерахування роботодавцем членських профспілкових внесків із заробітної плати на рахунок профспілки відповідно до укладеного колективного договору або окремої угоди» (ст. 42) [14].

В інших «пов'язаних» нормативно-правових актах простежується схожий підхід або ж взагалі не згадується про членські внески.

За умови відсутності в правовому полі імперативних норм щодо членських внесків у громадських об'єднаннях останні вправі регламентувати це питання в межах локальних актів своєї діяльності. Відтак вони можуть визначити детальніший порядок сплати членських внесків у межах статуту, спеціального положення про сплату членських внесків або ж обрати формат договірної регулювання. Далі про кожну із цих опцій детальніше [74].

Так, статутом громадської організації «Збережи Дніпро» визначено обов'язок щодо своєчасної сплати вступних та членських внесків у розмірах і

строках, що визначаються правлінням організації, а також передбачено, що вступні, членські та цільові внески є майном організації [75].

У статуті громадської організації «Назавжди разом» передбачено, що члени зобов'язані своєчасно сплачувати вступні та членські внески, визначено, що порядок, розмір та облік членських внесків відноситься до компетенції Правління, встановлено, що виключення із громадської організації відбувається у випадку несплати членських внесків протягом 3 місяців та, що організація набуває права власності на кошти або інше майно, набуте як вступні або членські внески [76]

Проаналізовані пункти статутів щодо сплати членських внесків свідчать про те, що вони є досить загальними, а тому детальний порядок сплати членських внесків (розмір, види, періодичність сплати тощо) визначається скоріш за все на рівні інших регуляторів.

Так, останніми роками все більшого поширення набуває тенденція щодо визначення порядку сплати членських внесків у спеціальному положенні. Про це, зокрема, свідчить наявність пропозицій, серед юридичних компаній, про надання послуг, пов'язаних із розробкою положень про членські внески [77].

Як приклад можна використати положення про членські внески в ГО «Національна асоціація медіаторів України» адже в ньому досить детально розроблено і прописано досліджуване нами питання. Так, визначено види внесків та їх розміри; передбачено можливість установа пільги, відтермінування, розтермінування, повної або часткової зміни сплати внесків, зменшення їх розміру у виняткових випадках; прописано порядок сплати вступного внеску, щорічного внеску, формулу визначення першого членського внеску та ін. [78]. Звісно, що положення про сплату членських внесків не є аналогічними у всіх громадських об'єднаннях і можуть відрізнятися залежно від виду громадського об'єднання.

І останній варіант, який поки що є найменш поширеним, – це укладення цивільно-правового договору про сплату членських внесків. На практиці такий договір називають договором оферти та відносять до договору приєднання, що

співпадає із доктринальним підходом при визначенні правової природи цього договору. Ю. І Парута відносить договір про сплату членських внесків до двосторонніх договорів приєднання, аргументуючи свою позицію тим, що «потенційний учасник громадського об'єднання погоджується на ті умови, які пропонує громадське об'єднання при сплаті членських внесків у цілому, і пристає на них» [79, с. 97].

Якщо ж проаналізувати змістове наповнення цього договору, то варто зауважити, що в ньому визначено предмет договору, права та обов'язки сторін, місце оплати членських внесків, термін збору, порядок використання та ін. [80]. Можна підсумувати, що громадські об'єднання вдало врегульовують більшість питань щодо членських внесків на рівні внутрішніх актів діяльності. Однак, вважаємо, що основні засади стосовно правового режиму членських внесків мають бути нормативно регламентовані.

У громадських об'єднаннях можуть установлюватися різні види членських внесків. Використовуючи положення про членство та членські внески ВГО «Асоціація адвокатів України» проаналізуємо які саме. Зазначеним положенням визначено наступні види членських внесків: одноразовий вступний внесок, який сплачується кандидатом на вступ до асоціації в розмірі 300 грн.; щорічні членські внески, розмір яких залежить від території, на якій практикує адвокат, так, якщо це м. Київ та область, то його сума складає 700 грн., а якщо інші регіони – 400 грн. Також учасниками даного об'єднання можуть сплачуватися благодійні та цільові внески, відповідно перші можуть передаватися в будь-який звітний період та в будь-якому розмірі і спрямовуються на реалізацію статутної мети та завдань асоціації, а другі на реалізацію проєктів та програм в рамках статутної діяльності. Таким чином, в аналізованому положенні передбачено чотири види членських внесків: вступні, щорічні, благодійні та цільові [81].

Проте вони не є загальнообов'язковими для всіх громадських об'єднань і можуть варіюватися в залежності від виду громадського об'єднання. Наприклад, можуть установлюватися тільки вступні та членські внески, які,

своєю чергою, можуть сплачуватися або щомісяця, або щоквартально, як у громадській спілці «Експертна міжгалузева асоціація України». При цьому розмір членських внесків теж може істотно відрізнятись. У цій самій громадській спілці розмір щомісячного внеску залежить від річного обороту члена спілки, зокрема, якщо річний оборот до 500 тис. грн., то членський внесок становить 250 грн., від 500 тис. грн. до 1 500 тис. грн. - 400 грн., а якщо більше 1 500 тис. грн., - 1200 грн. [82].

Є й такі громадські об'єднання, у яких перелік видів членських внесків може бути й ширшим. Наведене простежується в положенні про членські внески в громадській організації «Всеукраїнська федерація японського сьотокан карате», де прописано такі види членських внесків, як: вступний, щорічний, цільовий, стартовий (за участь у змаганнях), організаційний (для виїзду на змагання або літні чи зимові збори), атестаційний (за складання іспиту), курсовий (за проходження учбово-тренувальних занять), заліковий (за проходження навчального семінару) [83].

Звісно, аналізувати положення про види членських внесків можна на прикладі багатьох громадських об'єднань, але в цьому немає потреби, бо практично кожне положення попри те, що має свої особливості, відображає усі правові моменти щодо членських внесків, про які йшлося вище. На основі аналізу локальних актів діяльності громадських об'єднань можна вести мову про те, що для більшості громадських об'єднань є характерними вступні та періодичні (щомісячні, щоквартальні) членські внески, а додатковими є цільові та благодійні, крім того, можуть визначатися й інші види членських внесків [74, с. 93].

Такий стан речей, уважаємо, зумовлений тим, що законодавець надає право громадським об'єднанням вирішувати особливості видів, розміру, порядку сплати членських внесків у внутрішніх актах їх діяльності. У даному аспекті слід зауважити, що громадське об'єднання вправі самостійно вирішувати не тільки питання видів членських внесків, але й можливість звільнення від сплати членських внесків, встановлення певних пільг по їх

сплаті (розстрочка, відстрочка, зменшення розміру членських внесків). Окрім того, сплата членських внесків не завжди є обов'язковою умовою для участі в громадській організації [84, ст. 123].

З аналізу положень про членські внески в громадських об'єднаннях можна побачити, що сума таких членських внесків коливається від сотень гривень до тисячі, а тому закономірно, що виникає питання стосовно оподаткування членських внесків. Відповідь на це питання можна знайти в Листі ДПС від 20.12.2021 р. № 4759/ІПК/99-00-21-03-02-06, у якому роз'яснено, що грошові кошти, які сплачені учасниками об'єднання як членські внески і не є оплатою поставлених товарів/послуг, не приймаються в розрахунок для визначення граничного обсягу операцій, по досягненню якого особа повинна зареєструватися як платник ПДВ. Таким чином при отриманні об'єднанням членських внесків у сумі, що перевищує 1 млн. грн, воно не підлягає обов'язковій реєстрації платником ПДВ [85]. З наведеного можна зрозуміти, що членські внески громадського об'єднання не підлягають оподаткуванню.

Значний науковий інтерес становить питання про те, що ж може бути членським внеском та чи повинен він обов'язково визначатися в грошовому еквіваленті. З аналізу ст. 24 ЗУ «Про громадські об'єднання» можна зробити висновок, що членським внеском можуть бути кошти або інше майно. Серед дослідників проблем приватного права переважає думка, що членські внески повинні сплачуватися в грошовій формі. Таку позицію підтримує М. В. Менджул, зазначаючи, що членські внески є грошовими коштами, які регулярно та в обов'язковому порядку сплачуються членами громадської організації [86, с. 191]. Н. Ю. Філатова вважає, що «членські внески політичної партії – це визначена її локальними внутрішніми актами фіксована сума, яка сплачується членом партії у зв'язку зі вступом у партію (вступні членські внески) та/або в подальшому після такого вступу з певною періодичністю [47, с. 175].

Утім, у локальних актах діяльності прямо вказується, що членські внески можуть вноситися не тільки в грошовій формі, але і в не грошовій, яка

проявляється в наданні допомоги в проведенні заходів, конференцій, підготовці друкованих матеріалів, наданні приміщення тощо [82]. Також членським внеском може бути творча ідея, цінні папери. На основі зазначено вище можна зробити висновок, що членські внески можуть бути грошовими, матеріальними та нематеріальними, а, отже, форма внесення членських внесків може бути дуже різноманітною. У цьому зв'язку логічним буде підтримати позицію про те, що членськими внесками до громадського об'єднання вправі визнаватися ті самі об'єкти, які можуть бути вкладом до господарського товариства, зокрема: цінні папери, гроші інші речі або майнові, що мають грошову оцінку [84, с. 123].

Якщо правовий режим членських внесків у громадських об'єднаннях практично не регулюється законодавчими нормами, то ситуація із споживчими товариствами кардинально відрізняється. Так, у кооперативному законодавстві досить детально регламентовано питання видів членських внесків, порядку їх сплати, особливостей повернення у випадку виходу або виключення із товариства та ін. Тому зараз перейдімо до аналізу відповідних законодавчих положень. При дослідженні правового режиму членських внесків у споживчих товариствах слід указати на те, що кооперативне законодавство практично не використовує поняття «членські внески».

Так, у ЗУ «Про кооперацію» [21] воно вживається тільки 2 рази, у ЗУ «Про споживчу кооперацію» [20] зовсім не використовується, у Положенні про організацію пайового господарства споживчої кооперації України [87] використовується і слово «членський» і слово «внесок», але перше, в основному, при характеристиці членського квитка, а друге при визначенні самих внесків, але із прив'язкою до конкретних видів (вступний внесок, обов'язковий пайовий внесок, додатковий пайовий внесок, цільовий внесок). Тому при здійсненні дослідження правового режиму членських внесків споживчих товариств буде використовуватися відповідна правова термінологія. У розрізі цього питання варто зауважити і те, що поняття «споживчий кооператив» та «споживче товариство» вживаються як синоніми, проте,

вважаємо, що логічно використовувати термін «споживче товариство», оскільки саме він використовується в ЦК України [88, с. 23].

Правові дефініції внесків у споживчі кооперативи можна знайти у Положенні про організацію пайового господарства споживчої кооперації України. Відтак, дане положення диференціює внески на: вступні (сплачуються у разі вступу в кооператив); обов'язкові пайові (сплачуються на потреби щодо створення та розвитку споживчого товариства); додаткові пайові (вносяться понад обов'язковий пайовий внесок у пайовому фонді споживчого товариства); цільові (вносяться понад обов'язковий пайовий внесок, для забезпечення статутної діяльності кооперативу) [87].

Спробуємо виокремити особливості внесків у споживчих товариствах із цитованих правових конструкцій. Перше, на що звертаємо увагу - це матеріалізоване наповнення внеску, таким чином вступний, обов'язковий та додатковий пайові внески можуть бути грошовими або майновими, а цільовий внесок вправі бути ще й немайновими. Друге – можливість повернення/неповернення внесків. Так, вступний внесок є неперворотним (це передбачено в п. 2.16.5, де вказано, обов'язковий та додатковий пайові внески – поворотні. Третє – обов'язковість сплати. З формулювань, які пропонуються в Положенні, можна зробити висновок, що обов'язковими є вступний внесок та обов'язковий пайовий внесок, а додатковий пайовий внесок є добровільним.

Також у Положенні про організацію пайового господарства споживчої кооперації України прописано детальний порядок сплати вступних і обов'язкових пайових внесків. Так, визначено, що для приймання цих внесків правлінням споживчого товариства затверджуються уповноважені особи, які для виконання цієї роботи забезпечуються нормативними та іншими документами (статутом, відомостями та бланками).

Щодо юридичних осіб, то заяви вони подають правлінню споживчого товариства. Факт прийому вступного та обов'язкового пайового внеску оформлюється у відповідній відомості, а громадянину видається квитанція про одержання грошей. Після цього уповноважена особа у визначені терміни здає

одержані гроші в касу споживчого товариства. Далі відбувається перевірка заяв та відомостей та прийняття правлінням споживчого товариства рішення про прийом громадян у члени, асоційовані члени споживчого товариства та виписування членських квитків (не пізніше 30-денного терміну від дня подачі заяви). На кожного прийнятого громадянина в члени або асоційовані члени споживчого товариства відкривається особовий рахунок та видається членський квиток [87].

Як було окреслено вище, внески можуть бути грошові, майнові та немайнові. Водночас, вважаємо, допустимим припущення про те, що внески в основному сплачуються в грошовій формі. Якщо у відношенні громадських об'єднань, ми зазначали, що вони коливаються від сотень гривень до тисячі, то у споживчих товариствах вони можуть обчислюватися тисячами. Так, наприклад, у споживчому товаристві «Грінвуд хаус» вступний внесок становить 20 000 грн. [89, с. 2], а тому науковий інтерес становить питання в частині оподаткування таких внесків.

На основі індивідуальної податкової консультації ДПС від 24.09.2021 р. № 3585/ПК/99-00-21-02-02-06 спеціалістами бухгалтерської газети надається роз'яснення, про те, що «коригування фінансового результату до оподаткування на різниці за операціями із отримання споживчим кооперативом вступних, членських, цільових, пайових внесків від членів і асоційованих членів у грошовій та майновій формі не передбачено. Тож їх відображають за загальними бухобліковими правилами» [90]. Відповідно, це означає, що вони не підлягають оподаткуванню.

Під час провадження своєї діяльності споживче товариство вправі отримувати й додаткові пайові внески. Відповідні внески споживче товариство може приймати лише за рішенням загальних зборів або уповноваженого органу. Так, виконавчо-розпорядчий орган передає на розгляд загальних зборів розрахунок потреби у фінансових ресурсах про поповнення оборотного капіталу на наступний рік. Загальними зборами затверджується сума ліміту на приймання внесків. Оскільки сплата таких внесків є добровільною, то член

споживчого товариства, який виявив бажання їх сплатити, подає правлінню заяву та здійснює оплату. Відносини щодо сплати додаткового пайового внеску опосередковуються договором про сплату додаткового пайового внеску [91, с. 6].

У споживчому товаристві важливе значення має момент виникнення членства, що пов'язано із тим, що тільки після його отримання особа набуває майнові права, які полягають у нарахуванні виплат на паї, кооперативних виплат, дивідендів. Відповідно до ст. 21 ЗУ «Про кооперацію» пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Таким чином, законом визначений варіант сплати обов'язкового пайового внеску одноразово або частинами протягом певного періоду [92, с. 254-255].

У випадку сплати обов'язкового пайового внеску частинами виникає ситуація, за якої момент затвердження рішення правління про прийняття особи в члени товариства загальними зборами значно розбігається в часі з моментом внесення останньої частини обов'язкового пайового внеску. У цьому напрямі варто підтримати висловлювання про те, що в такому разі слід відштовхуватися від факту затвердження загальними зборами товариства рішення правління про прийняття нового учасника в члени товариства. А у випадку невиконання обов'язку щодо сплати обов'язкового пайового внеску в повному розмірі варто виключати його із членів товариства [68].

У даному зв'язку слід указати, що членство в споживчому кооперативі може бути простим та асоційованим. Суть асоційованого членства полягає в певних перевагах, які проявляються в переважному праві, порівняно з іншими членами кооперативу, на одержання паю у випадку ліквідації кооперативу [92, с. 249].

Таким членом може бути будь-яка фізична або юридична особа, що визнає статут кооперативу та внесла пай, відповідно такі члени користуються правом дорадчого голосу в кооперативі. З цього приводу В. О. Коверзнев зауважує, що «асоційоване членство не передбачає рівного з іншими (повними членами)

права участі в господарській діяльності кооперативу, що свідчить про фактичне відсторонення асоційованих членів від управління справами кооперативу. Науковцем підтримується пропозиція про необхідність перейменування асоційованого членства на «інвестиційну участь», що, на його думку, повніше розкриватиме характер взаємовідносин між асоційованим членом та кооперативом» [93, с. 87].

Видається, що в цьому немає потреби, адже Регламент Ради ЄС № 1435/2003 про статут Європейського кооперативного товариства допускає можливість залучення інвесторів. Зокрема, відповідно до п. 9 зазначеного Регламенту, кооперативи вправі мати серед своїх членів певну частку членів-інвесторів, що не використовують їх послуг чи послуг членів третіх сторін, які отримують вигоди від їхньої діяльності або здійснюють роботу на їхню користь [94]. Фактично - це і є асоційованим членством.

Отож, після набуття членства в споживчому товаристві особа набуває майнові права, зокрема, право на пай [92, с. 260].

Законодавчі норми, якими визначається розуміння паю вміщено в ЗУ «Про кооперацію». Відповідно в ст. 2 прописана така законодавча дефініція: «Пай - майновий поворотний внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки» [21].

Нормативно визначено, що якщо членом кооперативу вносяться майнові внески, то вони оцінюються в грошовій формі. Стосовно розміру паю, то зазначається, що він залежить від фактичного його внеску до пайового фонду.

Оскільки володіння паєм надає члену кооперативу певні права пов'язані із виплатами на пай, кооперативними виплатами, можливістю отримання паю після виходу з товариства або його ліквідації, то в цивілістичній доктрині висловлюється теза про корпоративний характер цього права [95, с. 297].

На противагу наведеній позиції пропонуються доводи в основу яких покладено інститут членства. А. В. Зеліско стверджує, що саме наявність членства істотно відрізняє споживчі товариства від підприємницьких структур,

позаяк учасники останніх не стають членами товариств, а лише здійснюють майнове інвестування діяльності цих юридичних осіб в обмін на сукупність прав, пріоритетним серед яких є отримання прибутку. На думку дослідниці, саме членство є підґрунтям для виникнення в особи певних можливостей, зокрема, можливості одержувати побічні матеріальні вигоди від діяльності товариства [96].

З цього приводу свою думку висловлює і Цікало В. І. зазначаючи, що «характер (зміст) прав, які належать членам кооперативу істотно відрізняється від прав, які мають учасники господарського товариства. Здійснення та захист прав членів кооперативу засновані на засаді «членства», тобто особистої, у тому числі трудової, участі в господарській діяльності кооперативу» [97, с. 521]. Натомість учасники господарського товариства, наголошує науковець, здійснюють належні їм права на засаді «співвідношення (пропорційності або співмірності) із розміром частки в статутному капіталі», і не зобов'язані брати особисту участь в його господарській діяльності [97, с. 521]. На основі наведених доктринальних позицій можна говорити про те, що з права на пай не виникає корпоративних прав.

У випадку несплати пайових внесків члена споживчого товариства можуть виключити з нього. При цьому йому виплачуються: обов'язковий пайовий внесок та виплати на паї. Перше - протягом 30 днів після прийняття рішення про його вибуття, а друге - після затвердження річного звіту та розподілу прибутку [20]. З формулювання ст. 28 ЗУ «Про споживчу кооперацію» випливає і те, що навіть у випадку ліквідації споживчого товариства член товариства має право на отримання пайових та інших внесків і дивідендів на них. Окрім того, майно, яке залишилося після сплати усіх необхідних платежів, розподіляється між членами, які входили до такого споживчого товариства. Аналогічні положення прописують у своїх статутах і споживчі товариства, зокрема у статуті споживчого товариства «Грінвуд хаус» зазначено, що у випадку ліквідації майно товариства, яке залишилося після задоволення вимог

кредиторів, здійснення виплат паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, розподіляється між членами товариства [98, с. 17].

Такий підхід дещо суперечить правовій природі непідприємницьких юридичних осіб. З цього приводу А. В. Зеліско стверджує, що приналежність дивідендів до об'єктів права власності учасників споживчого товариства не відповідає їх непідприємницькій природі. Така позиція суперечить ЦК України, позаяк у ньому встановлено, що непідприємницькі товариства створюються не для мети отримання прибутку і його наступного розподілу між учасниками. Окрім того, категорія дивідендів є властивою саме для підприємницьких структур, і відповідно до сутності непідприємницьких товариств не може бути застосована для виплати прибутків учасникам, так, як основна частина доходу товариства має цільове призначення – забезпечення економічних та соціальних інтересів учасників товариства [8, с. 148].

Водночас науковцем зауважується, і те, що фактично передбачені Законом України «Про кооперацію» кооперативні виплати не є тотожними поняттю «дивіденди». Останні мають особливий характер, бо полягають у поверненні члену кооперативного товариства частини сплачених ним коштів за послуги чи товари, отримані через кооператив [93, с. 154].

У даному аспекті слід вказати на те, що такі дивіденди підлягають оподаткуванню. Адже платіж, що здійснюється споживчим кооперативом на користь члена або асоційованого члена у формі кооперативних виплат та виплат на паї, за умови, що такий платіж здійснюється у зв'язку з розподілом частини прибутку споживчого кооперативу, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку, уважатиметься дивідендом. Відповідно до них застосовують «дивідендні» правила нарахування ПДФО та військового збору [8, с. 147].

Якщо звернутися до зарубіжного законодавства, то можна зрозуміти, що у ньому містяться різні підходи стосовно врегулювання питання про можливість отримання частини прибутку членами споживчого товариства. Зокрема право на отримання прибутку членами споживчого кооперативу не передбачено в

Законі республіки Молдова «Про споживчу кооперацію» (ст. 25) та Законі Республіки Казахстан (ч. 2 ст. 25) [96, с. 319].

Перспективним у цьому напрямі є використання європейського досвіду щодо принципу незацікавленого розподілу, який передбачений у статуті Європейського кооперативного товариства. Суть даного принципу полягає в тому, що член кооперативного товариства не може отримати більше, ніж вклав. Тому варто погодитися із науковими міркуваннями про доцільність закріплення в законі «Про кооперацію» принципу незацікавленого розподілу майна й надати право членам кооперативу отримувати лише пай, укладений у пайовий фонд [8, с. 150].

Роблячи певні проміжні висновки, слід наголосити, що уся логіка попередніх міркувань зводиться до таких висновків:

щодо громадських об'єднань:

- нормативна регламентація правового режиму членських внесків характеризується диспозитивним підходом і, як наслідок, визначення основних засад сплати членських внесків саме в локальних актах їх діяльності;

- основними видами членських внесків є вступні та періодичні (наявні в усіх громадських об'єднаннях), цільові та благодійні (додаткові). Втім, залежно від виду об'єднання вправі визначатися й інші види;

- майнове наповнення членських внесків може бути дуже різноманітним - це і гроші, і цінні папери, і творча ідея, та навіть надання допомоги в проведенні заходів, конференцій, наданні приміщення, підготовці друкованих матеріалів тощо;

- членські внески не підлягають оподаткуванню.

Щодо споживчих товариств:

- правові засади щодо сплати пайових внесків досить детально прописано в законодавстві;

- основними видами пайових внесків є вступний внесок, обов'язковий пайовий та додатковий пайовий внески, цільові внески. Не передбачається можливість визначення інших видів внесків;

- внеском можуть бути такі об'єкти: гроші, майно, майнові права, земельні ділянки;

- внески не підлягають оподаткуванню, однак кооперативні виплати оподатковуються відповідно до дивідендів.

Висновки до першого розділу.

Наголошується, що перші прототипи непідприємницьких товариств були відомі ще у часи римського приватного права (зокрема, професійні та релігійні союзи, політичні партії). Відомою є діяльність перших непідприємницьких товариств на території Київської Русі, а саме об'єднання селян у колективи, організації церковної діяльності, діяльність братств, які виникли ще у часи Середньовіччя, але користувалися широкою популярністю й у більш пізній період.

Наголошується, що на процеси нормативного регулювання відносин щодо створення та діяльності непідприємницьких товариств, вплинуло перебування українських земель у складі інших країн, в межах яких визначалась договірна та інституційна форми шляхом створення юридичної особи. Вказується на закріпленні права на об'єднання осіб у Цивільному кодексі Галичини 1797 р.. Наголошується на особливостях правового регулювання профспілкових організацій як непідприємницьких товариств. Наголошено, що норми законодавчих актів різних історичних періодів або не врегульовували питання членства у непідприємницьких товариствах, або врегульовували дуже обмежено.

Більш детальна регламентація прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств припадає на період незалежної України, з огляду на що з урахуванням законодавчого та доктринального розвитку, а також судової практики в частині еволюції інституту членства у непідприємницькому товаристві окреслюються такі етапи їх розвитку:

- перший етап: 1991-2004 р.р. – закріплення у спеціальних законодавчих актах, які регулюють статус об'єднань громадян, політичних партій, організацій роботодавців, творчих та професійних спілок, молодіжних організацій;

сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок, споживчих товариств переліку прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств та механізму реалізації цих прав;

- другий етап: 2004-2019 р.р. – удосконалення інституту членства у непідприємницьких товариствах та участі у підприємницьких товариствах на основі положень Цивільного кодексу України, який на легальному рівні закріпив поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі за критерієм мети їх діяльності; розвиток доктрини цивільного права на основі вчення про нетотожність понять «участь» та «членство»; розвиток локальної правотворчості в рамках непідприємницьких товариств шляхом закріплення в установчих документах розширеного переліку членських прав та обов'язків;

- третій етап: 2019 р. - триває до сьогодні - формування судової практики на основі підходу щодо тотожності прав членства у непідприємницьких товариствах та прав участі у підприємницьких; уніфікація процесуальних аспектів у вирішенні спорів, які виникають з членства у непідприємницьких товариствах; посилення наукового інтересу щодо дослідження членських правовідносин; робота над удосконаленням ЦК України у тому числі щодо інституту юридичної особи загалом та її різновидів, зокрема.

Сутність інституту членства у непідприємницьких товариствах у роботі розкривається через характеристику відносин участі загалом і шляхом протиставлення відносин участі у підприємницьких товариствах із відносинами членства у непідприємницьких товариствах, що дозволяє виявити специфіку членства і особливості його прояву в різних видах непідприємницьких товариств.

Наголошується, що особливість інституту членства у непідприємницьких товариствах проявляється у відсутності інтересу у члена товариства збільшити свої майнові активи шляхом вкладу їх у товариство. Аргументується висновок про те, що член непідприємницького товариства не отримує внаслідок членства більше, аніж вклав у формі вкладу при створенні непідприємницького товариства чи сплати членських внесків.

Вказується на специфіці характеру вигоди в результаті членства у непідприємницькому товаристві, яка проявляється в отриманні певних благ особливого характеру, що впливають із культурних, економічних, соціальних, екологічних, релігійних чи інших інтересів.

Наголошується на неоднорідності членства у непідприємницьких товариствах, що проявляється у переліку прав, які виникають внаслідок членства у різних видах товариств. Вказана неоднорідність вникає в силу різного роду інтересів, якими можуть керуватися особи, вступаючи до членів того чи іншого непідприємницького товариства.

Вказується на існуванні різних інтересів членів непідприємницьких товариств, зокрема :

- інтереси немайнового характеру для отримання немайнових релігійних, культурних, соціальних, екологічних та інших благ;

- інтереси економічного характеру, які є інтересами споживчими і можуть мати в тому числі майновий характер. У даному разі у членів товариства можуть виникати і окремі майнові права, пов'язані із задоволенням ними своїх споживчих матеріальних потреб. Однак, у обидвох випадках членство у непідприємницьких товариствах не визначає можливості особи отримати в його результаті більше, аніж вона вклала, що разом з неоднорідністю членства, суттєво відрізняє його від участі у підприємницьких товариствах.

Вказується, що для споживчих кооперативів та їх різновидів як непідприємницьких товариств актуалізується питання щодо проведення певних паралелей між членськими правами, які виникають у них та корпоративними правами, що виникають в учасників підприємницьких товариств, проте з виникненням у перших певних майнових прав в основі яких лежить формула – не отримати більше, ніж вкладено.

Аргументується умовність формулювання критерію спрямованості прибутку в непідприємницьких товариств як заперечення його розподілу між учасниками. Спрямованість отриманого прибутку на реалізацію мети непідприємницького товариства, заявленої в установчих документах є

функціональним формулюванням і реально відображає специфіку непідприємницьких товариств та є дієвим відмежуванням їх від підприємницьких товариств.

Конструкція членських внесків не притаманна підприємницьким товариствам, а відтак ми можемо стверджувати, що вона є характерна суто для непідприємницьких товариств, а це означає, що критерій майнової участі особи в товаристві також є тим, який функціонально відмежовує підприємницькі і непідприємницькі товариства. Конструкція членських внесків відзначається певною специфікою, позаяк розмір їх визначається установчими зборами при створенні непідприємницького товариства; такий розмір є фіксованим і, зазвичай, незначним; членські внески відзначаються ознакою періодичності їх сплати, яка встановлюється установчими зборами при створенні товариства.

Сформовано два критерії відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств: спрямованість прибутку товариства; форма майнової участі особи в товаристві.

Вказується, що нормативна регламентація правового режиму членських внесків у громадських об'єднаннях та споживчих кооперативах характеризується диспозитивним підходом і, як наслідок, втілюється у визначення основних засад сплати членських внесків саме в локальних актах їх діяльності.

Основними видами членських внесків у громадських об'єднаннях є вступні та періодичні, а також цільові та благодійні (додаткові) з можливістю закріплення й інших видів залежно від виду об'єднання. Основними видами пайових внесків у споживчих кооперативах є вступний внесок, обов'язковий пайовий та додатковий пайовий внески, цільові внески. Не передбачається можливість визначення інших видів внесків.

Майнове наповнення членських внесків у непідприємницьких товариствах може бути дуже різноманітним та включати гроші, майнові права, цінні папери, земельні ділянки, творча ідея, надання допомоги в проведенні заходів, конференцій, наданні приміщення, підготовці друкованих матеріалів тощо.

Членські внески у непідприємницьких товариствах не підлягають оподаткуванню.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ЧЛЕНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Місце членських правовідносин у системі цивільних правовідносин.

Досліджуючи поняття, елементи внутрішньої структури, а також тенденції розвитку членських правовідносин, які складаються у непідприємницьких товариствах, слід звернути увагу на особливості та напрямки розвитку вітчизняного вчення про правовідносини загалом, охарактеризувати специфіку корпоративних правовідносин як найбільш наближених правовідносин до досліджуваних нами правовідносин, а також провести співвідношення між поняттями «членські правовідносини» та «корпоративні правовідносини» у непідприємницьких товариствах. Саме через такі характеристики вдасться виявити місце членських правовідносин у структурі цивільних правовідносин з урахування родових та видових класифікацій.

З цією метою спочатку звернемося до сучасних напрацювань у теорії права. Теоретики права наголошують на тому, що вчення про правовідносини з позиції теорії права по суті перебуває в статиці, називаючи кілька факторів такому стану речей. Перш за все, в основу ставлять аргумент про те, що так звана теорія «чистих» правовідносин в умовах сьогодення не є актуальною, вона себе вичерпала, а рівень розробок вчення про правовідносини є надзвичайно високим [99, с. 17].

Фахівці у цій сфері правових знань абсолютно об'єктивно вказують, що проблеми правовідносин змістилися у бік галузевих досліджень, що є викликом часу та перспективним напрямком їх розвитку. Саме вивчення структури правовідносин через специфіку галузі, підгалузі або інституту права здатне вийти на новий рівень наукового пошуку та дати новий результат, потреби залишатися в «полоні» теоретизування правовідносин немає, адже право це -

«живий» організм, який змінюється та розвивається. Метою дослідження правовідносин повинно бути вивчення задля покращення, а це може бути здійснено через дослідження галузевої специфіки правовідносин [99, с. 17].

Досліджуючи сутність правовідносин з позицій соціологічної концепції праворозуміння, дослідники наголошують на тому, що «ключовою властивістю відносин у сфері права є їх реальність, що дає можливість уникати та відсіювати «мертві» та застарілі норми, архаїчні ідеї, через застосування соціологічного формату праворозуміння вдасться простежити у процесі його функціонування, право в дії, що загалом забезпечить задоволення інтересів соціуму» [100, с. 43]. З такими аргументами щодо динаміки правовідносин через концепцію права в дії однозначно слід погодитись.

Загалом, як наголошує І. В. Кравцов, для соціологічної теорії характерне розуміння правовідносин в якості головних елементів права. Загалом щодо розуміння правовідносин дослідник займає поширену позицію, яку можна знайти у працях багатьох провідних теоретиків права [101, с. 226], відповідно до якої - це різновид суспільних відносин, що виникають на основі «права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків» [100, с. 42-43].

Поширеними залишаються також дві концепції щодо розуміння сутності правовідносин, в межах яких виділяють матеріальний зміст (фактичну поведінку, яку управнена особа може, а зобов'язана повинна здійснити) та юридичний (розкривається через права та юридичні обов'язки суб'єктів [101, с. 227, 4, с. 192].

Щодо ознак правовідносин, то у працях теоретиків знаходимо такі основні із них:

- це різновид суспільних відносин, які виникають з приводу певного соціального блага або забезпечення будь-яких законних інтересів між суб'єктами права;

- наявність в учасників правовідносин суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які складають їх зміст;

- охороняються державою та забезпечуються мірами державного примусу;

- є свідомо-вольовими відносинами, адже перед своїм виникненням проходять крізь свідомість людей та обумовлені волею хоча б одного з їх учасників;

- виникають, тривають, змінюються, припиняються або ж відновлюються на основі норм права та інших позанормативних регуляторів [101, с. 226, 102, с. 190].

Таким чином, сучасні теоретики права загалом єдині у поглядах щодо ознак правовідносин.

Незмінними залишаються також уявлення про внутрішню структуру правовідносини. Так, поширеною є конструкція правовідносин, що складається з таких елементів: суб'єкти; об'єкти; зміст правовідносин, а підставою виникнення правовідносин є юридичні факти [102, с.194].

Справді, вчення про структуру правовідносин є сталим, але на галузевому рівні змінюються уявлення про об'єкти, суб'єкти та права й обов'язки їх учасників. Саме тому, специфіку членських правовідносин у руслі, яке досліджується у цій роботі, слід аналізувати через галузеві та інституційні характеристики та співвідношення із суміжними категоріями.

З огляду на зазначене, далі перейдемо до характеристики правової природи корпоративних правовідносин, як найбільш наближених до членських, з тим, щоб була змога зрозуміти специфіку правових зв'язків, які для перших та других правовідносин є спільними, а також тих характеристик, через які прослідковуються відмінності.

Характеризуючи основні підходи щодо місця корпоративних правовідносин можна виділити кілька основних концепцій:

- корпоративні правовідносини за своєю суттю є господарськими [103, с. 20-25; 104, с. 25-27];

- корпоративні правовідносини за своєю суттю є комплексними [105];

- корпоративні правовідносини належить до цивільно-правових відносин.

Так базовими критеріями, за якими вчені-представники науки господарського права корпоративним правовідносинам надають господарсько-правової природи є такі:

- поєднання у них організаційного (управлінського) та майнового елементів;
- можливість побудови корпоративних відносин за вертикаллю; їх врегулювання нормами господарського права; виникнення корпоративних відносин, в тому числі і між органами юридичних осіб; \
- поглинання інтересів меншості інтересами більшості не дозволяє повною мірою застосувати метод юридичної рівності, який притаманний для цивільного права [103, с. 19-23; 104].

Комплексний характер корпоративних правовідносин пов'язується тим фактором, що окремі їх види можуть носити зобов'язальний, трудовий, управлінський чи інший характер - саме ця теза ставиться в основу течії щодо комплексного характеру корпоративних правовідносин [105, с. 315].

На користь розуміння корпоративних правовідносин як різновиду цивільно-правових, вітчизняні вчені-цивілісти наводять ряд аргументів, серед яких найбільш обгрунтованими з позицій сучасного вчення, на нашу думку, які, в першу чергу, прив'язують розуміння корпоративних правовідносин до цивільно-правових через специфіку методу та предмету правового регулювання [106].

Так, зокрема, для корпоративних правовідносин характерною є рівність їх учасників та відсутність елементів влади та підпорядкування. Ознака юридичної рівності передусім пов'язується із тим, що учасники корпоративних правовідносин мають право вибору формату своєї поведінки. Іншими словами, учасники правовідносин через принцип юридичної рівності мають право на вільне волевиявлення, його оцінку. Треба наголосити, що юридична рівність як ознака цивільно-правових відносин і корпоративних, зокрема, різноаспектно досліджена у працях провідних українських вчених у контексті принципів цивільного права [107, с. 10; 108, с. 19], а в аспекті цього дослідження

характеризує приналежність корпоративних правовідносин до цивільно-правових.

Для корпоративних правовідносин характерною є також автономія волі та волевиявлення, можливість здійснювати суб'єктивні права на власний розсуд, що також вказує на наявність цивільно-правової природи у корпоративних правовідносинах.

Третім аргументом, який називають у монографії виступає майнова самостійність учасників корпоративних правовідносин [106, с. 190].

І остання теза - корпоративні права, які складають зміст корпоративних правовідносин, захищаються специфічними способами захисту, які є за своєю суттю цивільно-правовими. Сучасні дослідники все частіше, пояснюючи специфіку та правову природу тих чи інших правовідносин застосовують серед іншого специфіку способів захисту порушеного цивільного права та їх відповідність суті порушеного обов'язку [106], а останніми роками є фундаментальні напрацювання, в основі яких спосіб захисту права та інтересу також вважається тією характеристикою, яку можна закладати в основу виокремлення правової природи правовідносин [109, с. 65].

Вважаємо, що окреслений підхід є абсолютно правильним і будемо на нього опиратися при дослідженні правової природи членських правовідносин також.

Таким чином, аналізуючи аргументи, які ставляться дослідниками в основу розуміння правової природи корпоративних правовідносин стає очевидним, що це в основному предметно-методологічні характеристики. Сприймаючи концепцію з приводу цивільно-правової природи корпоративних правовідносин, хочемо наголосити, що останні дослідження корпоративних правовідносин щодо їх внутрішньої структури зміщені в основному на специфіку суб'єктного, об'єктного складу, а також, як ми вже зазначали вище, способів захисту корпоративних прав та інтересів.

Щодо двох інших концепцій, якими обґрунтовується правова природа корпоративних правовідносин очевидно, що господарсько-правова концепція

остаточно втратить свою актуальність через ті зміни, які відбуваються, у зв'язку із оновленням цивільного законодавства. Йдеться, зокрема, про зміни до ЦК України в контексті закріплення у ньому норм щодо правової регламентації корпоративних прав. Так, у липні 2022 р. у ЦК України вміщено ст. 96-1 під назвою «Права учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичних осіб (корпоративні права)» [25].

У юридичній літературі за проблематикою корпоративного права уже критично оцінено статтю 96¹ ЦК України, в якості учасників корпоративних відносин, крім учасників та акціонерів визначені також засновники та пайовики юридичної особи. Так, зокрема. Ю. М. Жорнокуй наголошує на тому, що на сьогодні доведеними є очевидні відмінності у статусі засновника та учасника юридичної особи, критикує також доцільність закріплення пайовиків серед учасників корпоративних правовідносин [110, с. 55-57].

При включенні засновників юридичної особи складу учасників корпоративних правовідносин порушується конструкція моменту виникнення участі, яка можлива у юридичній особі лише з моменту її державної реєстрації у визначеному законом порядку та наділенні відповідним обсягом цивільної правоздатності та дієздатності. З урахуванням наведених аргументів цивіліст пропонує відповідні зміни до вказаної статті Кодексу [110, с. 55-57].

У наукових працях провідних цивілістів вказується також на тому, що скасування ст. 167 Господарського кодексу України (далі - ГК України) і відповідні зміни у ст. 96 ЦК України очікуваної реформації не привнесли, оскільки суттєві помилки до визначення поняття корпоративних прав, корпоративних правовідносин та їх учасників, а також інших моментів не дозволили вивести рівень регулювання на якісно новий [13, с. 36; 114, с. 106].

Вважаємо, що наведена критика є абсолютно аргументованою, а вказана нещодавня редакція ст. 96 ЦК України потребує відповідних корективів та підведення під сучасні реалії уявлень про участь у корпоративних правовідносинах.

Попри суттєву неоднозначність у конструюванні змісту вищезазначеної норми, на що наголошують провідні вчені у сфері корпоративного права і вказану критику, з аргументами якої цілком погоджуємось, ми опираємося на цю статтю Кодексу в контексті додаткового обґрунтування цивільно-правової природи корпоративних прав, як важливого законодавчого аргументу на користь цивільно-правової природи корпоративних правовідносин та прав, що з них виникають.

Посилить тенденцію до зниження рівня значимості господарсько-правової концепції також той фактор, що уже в першому читанні ВР України прийнято законопроект про скасування Господарського кодексу України [111].

З приводу комплексного характеру корпоративних правовідносин, то беручи до уваги аргументи щодо пересікання і можливого «перетікання» одних правовідносин в інші та пріоритетності в певних випадках тих чи інших правових норм, то ми завжди можемо говорити про певною мірою комплексне регулювання, але комплексний характер тих чи інших правовідносин жодною мірою не може заперечувати їх цивільно-правові природи. Саме тому аргумент щодо комплексності не буде в перспективі достатньо тенденційним і достатнім для сприйняття як правовою доктриною, так і практикою застосування.

З огляду на наведене, на сьогодні складається ситуація, за якої говорити про правову природу корпоративних правовідносин не в розрізі їх цивільно-правової природи є абсолютно нелогічно, а тому проблема себе поступово вичерпує, а в близькому майбутньому має передумови для остаточного зникнення.

Проте, не вдаючись до глибинного наукового аналізу природи корпоративних правовідносин, а тезисно висловивши думку з приводу аргументів на користь їх цивільно-правової сутності, вважаємо за необхідне погодитися із міркуваннями І. В. Спасибо-Фатеевої, що «архітектоніка корпоративного права повинна базуватися саме на корпоративних правах, в іншому разі взагалі не буде сенсу у корпоративному праві. Базовою категорією, на яку слід опиратися мають бути корпоративні права - не договірні, не

спадкові, речові або ж інші. У кваліфікації правовідносин як корпоративних завжди визначальними будуть корпоративні права, а саме їх набуття, зміна, припинення та захист» [112].

Тут справді важливо не змішувати правовідносини з такими об'єктами, з яких виникають корпоративні права, адже ці відносини можуть бути спадковими, речовими чи зобов'язальними за своєю суттю. Звісно, важливо розуміти також співвідношення договірної та корпоративної моделей реалізації прав учасників корпорації, але обидва правові механізми стосуються, власне, здійснення корпоративних прав.

Для корпоративних правовідносин, як і для будь-яких інших видів правовідносин характерна внутрішня структура, яка пов'язується із традиційними елементами: об'єктом, суб'єктом та змістом. Саме тому, перед тим як перейти до характеристики членських правовідносин, важливо коротко зупинимось на внутрішній структурі корпоративних правовідносин, щоб зрозуміти де структури обидвох видів досліджуваних нами правовідносин в частині об'єктного складу є спільними.

Розпочнемо із об'єктного складу. За період еволюції вчення про корпоративні права, у сучасній доктрині корпоративного права в Україні точиться дискусія з приводу об'єктів корпоративних прав. При цьому тут є кілька концепцій щодо їх розуміння. Перша пов'язана з тим, що ведучи мову про об'єкти корпоративних правовідносин, слід виділяти два види прав: права на об'єкт (акцію частку чи пай) і права з об'єкта (з акції, частки чи паю). Власне, другий сегмент прав (право з частки, акції чи паю) і буде вважатися складним об'єктом, який прийнято іменувати корпоративним правом [112].

Друга концепція в своїй основі містить аргументи про те, що в цивільному обороті обертається корпоративне право як цілісний складний об'єкт.

Треба сказати, що у різні періоди розвитку судової практики у цій сфері можна було виділити різні підходи щодо розуміння об'єкта корпоративних відносин і в різні роки побачити в правових висновках Верховного Суду обидві

концепції, але останніми роками у судовій практиці кристалізувалася чітка позиція з приводу того, що у корпоративному праві слід розмежовувати права на об'єкт та права з об'єкта [115]. Наведена вище позиція останніми роками і серед представників науки корпоративного права є панівною у застосуванні.

Питання сутності корпоративних прав, здійснення та розпорядження є глибоко дослідженими у працях вітчизняних цивілістів [109, с. 65; 116; 117; 43; 118; 119], тому особливого аналізу не потребують, особливо враховуючи дещо інший науковий ракурс цієї роботи.

Не менш важливою характеристикою виступає суб'єктний склад корпоративних правовідносин. Варто зауважити, що у доктрині вітчизняного корпоративного права існує підхід щодо широкого та вузького розуміння суб'єктного складу корпоративних правовідносин.

У попередньому розділі цієї роботи ми характеризували досить детально і широкий, і вузький підходи. Широкий підхід побудований на тому, що корпораціями є усі юридичні особи, які у своїй основі мають засади членства. Вузький підхід базується на тому, що корпорації - це ті юридичні особи, які базуються на засадах членства і де в учасників виникають корпоративні права. Такі юридичні особи діють з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. Власне, непідприємницькі товариства можна вважати корпораціями у широкому сенсі. У вузькому, за загальним правилом, вони корпораціями не є, у них відсутні ознаки корпорації, про які йшлося вище.

Отже, коли йдеться про непідприємницькі товариства для них загалом характерні відносини не участі, а членства яке, власне, і є основною рисою, яка відмежовує підприємницькі і непідприємницькі корпорації.

Третім елементом корпоративних правовідносин традиційно вважається їх зміст, тобто права та обов'язки учасників юридичної особи корпоративного типу. Оскільки, як ми зазначали вище, для корпоративних прав характерний поділ на види то, власне, під змістом правовідносин можна вважати ті права, які впливають з акції, частки, паю у юридичних особах, які побудовані на засадах участі.

Надзвичайно важливим у розумінні змісту корпоративних прав є дослідження саме правового зв'язку прав та обов'язків учасників корпоративних правовідносин. І тут важливо зрозуміти, про яку правову модель реалізації таких прав ми можемо говорити: чи в даному разі йдеться про кореспондуючі права і обов'язки чи ми маємо справу з іншим механізмом реалізації даного правового зв'язку.

Провідні фахівці у сфері корпоративного права, зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва, слушно наголошують на тому, що при визначенні прав та обов'язків, які складають зміст корпоративних правовідносин потрібно виходити із таких постулатів:

по-перше, корпоративні правовідносини не є тотожними зобов'язальним правовідносинам, а це дозволяє вважати, що правовий механізм співвідношення прав і обов'язків учасників юридичних осіб корпоративного типу повинен відрізнятися від механізму такого співвідношення, наприклад, у зобов'язальних чи інших правовідносинах;

по-друге, важливо визначити, які ж обов'язки належать учасникам корпорації;

по-третє, неоднорідність та невичерпність обов'язків учасників юридичної особи корпоративного типу [112].

Фактор неоднорідності, зауважує вчена, обумовлений присутньою корпоративною та зобов'язальною природою обов'язків учасників юридичної особи. Невичерпність полягає у тому, що в установчих документах юридичної особи корпоративного типу обов'язки її учасників не визначаються, а в законі містяться лише обов'язки тих учасників чи акціонерів, які виступають членами органів юридичної особи. Проте одночасно треба розуміти, що це особливий вид обов'язків, який належить не всім учасникам чи акціонерам корпорації. Ситуація у даній сфері виглядає таким чином, що в учасників чи акціонерів юридичних осіб корпоративного типу обов'язків нібито не існує, але законодавство вказує на те, що вони все ж мають місце [112].

З кожною із наведених тез, безумовно, є сенс погодитись та брати за основу при подальших наукових розвідках тематики змісту корпоративних правовідносин.

Ще одне надзвичайно важливе питання, яке постає при дослідженні корпоративних правовідносин і їх змісту - це питання відповідальності. Дане питання також належить до малодосліджених і є складним в силу неоднорідності прав і обов'язків учасників корпоративних правовідносин, про яку йшлося вище.

Справа в тому, що є обов'язки, які тяжіють до зобов'язальних і за невиконання яких наслідком буде відповідальність, яка настає у зобов'язальних правовідносинах, у першу чергу, відшкодування збитків, неустойка, а також із правовими наслідками, які настають у разі невиконання грошового зобов'язання.

Звичайно, що відповідальність, яка має виключно корпоративну природу, пов'язана із невиконанням юридичних обов'язків учасниками юридичних осіб корпоративного типу. У нормах корпоративного законодавства у тій чи іншій мірі, переважно недостатньо, міститься положення з приводу різних аспектів відповідальності у корпоративних відносинах (власне, корпоративної відповідальності).

Вище охарактеризовані елементи є основними та визначальними для характеристики корпоративних правовідносин. Далі перейдемо до характеристики членських правовідносин і через співвідношення елементів структури корпоративних та членських правовідносин вдасться зрозуміти сутність останніх та проаналізувати чи є в них ознаки корпоративних, і якщо є, то в якій мірі вони проявляються та яким чином це впливає на способи захисту членських прав та особливості відповідальності членів непідприємницьких товариств за невиконання обов'язків.

Розпочнемо із того, що ж є спільним і що об'єднує розуміння сутності корпоративних і членських правовідносин. Спільним є те, що це відносини, які пов'язані із засадами участі (членства) у юридичній особі корпоративного типу.

Це риса, яка відмежовує одну велику групу юридичних осіб, устрій яких корпоративний від іншої великої групи юридичних осіб, де немає засад корпоративного устрою і які діють на основі унітарних засад. Це основний аргумент, який дозволяє стверджувати, що членські правовідносини базуються на тих засадах, що й характерні для корпоративних правовідносин.

Вищенаведена спільна риса корпоративних та членських правовідносин дозволяє говорити і про те що, членські правовідносини за своєю правовою природою теж є цивільно-правовими, адже для них будуть характерними ті ж предметно-методологічні характеристики, які властиві й для корпоративних правовідносин, пов'язані з автономією волі, диспозитивністю та юридичною рівністю учасників.

Детальну характеристику членських прав та членських правовідносин відповідно здійснив А. В. Смітюх, зробивши такі важливі висновки щодо :

1) існування трьох груп фундаментальних прав учасників (членів) щодо юридичної особи за критеріями ступеня повноти та специфіки інтересу:

- виключно немайнові права (при членстві, яке не має особливостей майнової участі), які опосередковуються передусім участю в управлінні товариством та мають свою деталізацію у певних правомочностях. Такі права мають місце у громадських об'єднаннях, адвокатських об'єднаннях);

- немайнові права члена товариства та обмежені майнові, які пов'язані з правом на отримання певного майна у разі припинення членства у товаристві та можливо, обмежене право отримувати частину прибутку (споживчі та обслуговуючі кооперативи);

- член товариства має як немайнові права, так і повноцінне майнове право на одержання частини прибутку. У такому разі членство носить формат майнової участі, інвестиційний характер, а відповідне товариство є суб'єктом підприємництва;

2) Усі три різновиди прав є членськими правами та родовим поняттям, при цьому другий та третій комплекси є корпоративними правами або ж поняттям видовим. При реалізації таких прав виникають членські відносини,

що мають місце бути у всіх товариствах і корпоративні відносини, що виникають виключно у корпоративних суб'єктах. Усі можливі права члена товариства повинні забезпечити реалізацію інтересу члена товариства;

3) слід розробити деталізоване регулювання щодо членських прав для товариств та концептуально доопрацювати комплекс майнових прав членів обслуговуючих та споживчих кооперативів [119, с. 59-60].

Погоджуючись загалом із більшістю наведених дослідником аргументів, хочемо окремо висловити думку щодо критеріїв, які ставляться в основу виокремлення членських правовідносин як родових. Звичайно, що якщо в центрі аргументації ставити тезу про те, що членські правовідносини за своєю суттю носять родовий характер, оскільки відносини членства є у всіх різновидах товариств як підприємницьких і непідприємницьких, то логіка, звісно, у такій аргументації є, адже це дійсно об'єднуючий критерій для усіх товариств, який ставиться в основу їх систематизації і в такому разі справді є первинним.

Проте, досліджуючи саме специфіку членських правовідносин як їх базову характеристику, слід використовувати саме повноту зв'язків, які виникають між членом чи учасником товариства та самим товариством. Така повнота правових зв'язків найбільшою мірою відображається у корпоративних правах, тому що там мають свій прояв як немайновий, так і майновий сегменти.

Саме тому, не вдаючись детально у пошук родових чи видових зв'язків, в цілях нашого дослідження, ми будемо все ж відштовхуватись від повноти зв'язків, які є у корпоративних правовідносинах та із дослідженням того факту, яких саме зв'язків у членських правовідносинах, на відміну від корпоративних немає. Вважаємо, що це найбільш оптимальний формат пошуку сутності правової природи членських правовідносин.

У висловленому вище контексті слід погодитися із науковою позицією Ю. М. Жорнокуя, на думку якого сама наявність членських відносин не може бути єдиним критерієм побудови корпоративних відносин в межах будь-яких

юридичних осіб. На прикладі громадських організацій, що побудовані на засадах членства, проте за відсутності навіть статутного капіталу, «членство не є тим єдиним критерієм, який дозволить виокремити існування корпоративних зв'язків щодо корпоративних організацій» [120, с. 41].

Автор також наголошує, що характерними ознаками, які визначають специфіку корпоративної організації в рамках конструкції юридичної особи є:

1) поділ статутного капіталу на частки (акції), що визнаються формою фіксації корпоративних прав;

2) існування відносин участі в управлінні такою організацією [120, с. 39].

З наведеною аргументацією щодо особливостей корпоративної організації вважаємо за необхідне погодитись.

Одночасно вчені-корпоративісти одностайні у питанні тотожності прав щодо участі в управлінні корпорацією та членства у ній. Так, зокрема у юридичній літературі стверджується, що «сутність участі в управлінні корпорацією і членство в ній – фактично одне й те ж явище». Основний критерій для корпорації – те, чи має місце участь (членство), і, як наслідок, чи беруть участь в управлінні юридичною особою ті, хто її створив (учасники, члени) [120, с. 38].

Подібну позицію відстоює й А. В. Смітюх. Автор наголошує на подібності немайнових прав учасників (членів) товариств незалежно від їх видів, а їх спільний знаменник «має полягати у певному мінімумі вимог до складу правомочностей, які містять ці права, та засад, на яких мають ґрунтуватися процедури, у яких ці права реалізуються і відповідні норми повинні бути закріплені законодавчо з різним ступенем деталізації щодо тих чи інших видів товариств» [121, с. 54-55].

Безумовно, такі твердження є сенс взяти до уваги при характеристиці саме немайнового аспекту сутності членських прав та їх спорідненості із управлінськими правами, що мають місце у корпоративних відносинах.

2.2. Структура членських відносин у непідприємницьких товариствах.

Комплексне дослідження правового становища непідприємницьких товариств закономірно обумовлює потребу системного аналізу питання щодо специфіки прав членів таких товариств, яка найчіткіше прослідковується через співвідношення особливостей «членських» та «корпоративних прав» у непідприємницькому та підприємницькому товариствах. І це не випадково, адже, як наголошують дослідники, правова сутність членських прав пов'язана з участю у юридичній особі, що зближує їх із корпоративними правами [1].

Власне, права, що виникають із членства у непідприємницьких товариствах тяжіють та у багатьох випадках пересікаються із правами, що виникають в учасників підприємницьких юридичних осіб. Окреслена проблема щодо співвідношення прав членства та прав участі у непідприємницьких товариствах, особливо в контексті останніх правових висновків Верховного Суду не є абсолютно новою для цивілістики [122; 123].

І хоча цивілісти наголошують на тому, що «поширення концепції корпоративних прав за межі кола юридичних осіб, які є суб'єктами підприємницької діяльності, не є на даний час концептуально обґрунтованим» [119, с. 58], практика Верховного Суду у цих питаннях, як зауважено вище, не є однозначною та не враховує повністю суттєвих відмінностей між «членськими» та «корпоративними» правами та диктує нові віяння у цій сфері.

Як наголошують фахівці у сфері корпоративного права, ВП ВС «запровадила підхід до вирішення спору, виходячи із його сутності, з дійсних правовідносин, що склалися між учасниками конфлікту, а не з огляду на сформований позивачем склад сторін» [116].

Якщо екстраполювати даний підхід на спори, що виникають у непідприємницькому товаристві, то з однієї сторони такий підхід є правильним з точки зору процесуальних аспектів та вирішення конфлікту з урахуванням суті правовідносин, з іншої – він у певній мірі породжує ототожнення прав членів непідприємницьких товариств та прав учасників підприємницьких

юридичних осіб. Наведене обумовлює певні тенденції і зміни у даному інституті, що мають бути відображені у перспективному законодавстві з урахуванням доктринальних напрацювань у цій сфері.

Аналізуючи доктринальні підходи з приводу того, у яких товариствах виникають членські правовідносини, то тут виокремилися кілька концепцій. Перша концепція полягає у тому, що відносини членства виникають виключно у непідприємницьких товариствах, зокрема, громадських об'єднаннях. Даний підхід базується на тому, що для членських відносин не притаманна майнова складова і між учасником юридичної особи та самою юридичною особою не виникають майнові права. Справді, фахівці зазначають, що членські права не пов'язані із майновою складовою як елементом змісту корпоративних прав, з огляду на що ототожнювати їх не варто.

Така специфіка членства у непідприємницькому товаристві обумовлена елементами його цивільно-правового становища та тим, що у правовому зв'язку між членами непідприємницького товариства та самим товариством не виникає майнової складової, а це обумовлює ще одну специфіку відносин між членами товариства та останнім - члени непідприємницького товариства не несуть цивільно-правової відповідальності за його зобов'язаннями на відміну, наприклад, від учасників підприємницьких товариств, де в тій чи іншій мірі конструкція відповідальності учасника за зобов'язаннями товариства передбачена та визначається, тим чи це юридичні особи - об'єднання осіб чи це юридичні особи - об'єднання майна.

Думається, що є усі передумови погодитися із наведеними аргументами, що вихолощує думку про те, начебто у всіх непідприємницьких товариствах виникають корпоративні права

Одночасно, слід мати на увазі, що непідприємницькі юридичні особи не є однорідними за своєю правовою природою, адже правовий статус, до прикладу, члена споживчого кооперативу не є тотожним статусу члена політичної партії, молодіжної організації чи іншого громадського об'єднання, адже в основі прав члена споживчого кооперативу лежить і майнова складова [124].

У зв'язку з цим, має місце й друга концепція, за якою інститут членства та інститут участі у юридичній особі сприймаються як тотожні терміни або ж наближені один до одного. Дана концепція базується на тому, що інститут членства та інститут участі об'єднує те, що вони виникають у тих юридичних особах, для яких характерні корпоративні засади устрою товариства [124, с. 108].

Наголошується на тому, що вказана вище правова природа певних непідприємницьких товариств може породжувати виникнення корпоративних прав у членів таких товариств. Так, на сьогодні є усі можна констатувати, що інститут членства у споживчих кооперативах потребує перегляду та додаткових досліджень на факт зміщення інституту членства у непідприємницькій юридичній особі в русло інституту участі у підприємницькій юридичній особі з подальшим ототожненням цих категорій [124, 111].

Інститут членства у громадських об'єднаннях як різновидах непідприємницьких товариств пов'язаний із виникненням у членів такого об'єднання виключно немайнових прав.

Стверджується також, що членські права мають корпоративну правову природу, оскільки такі права в більшій мірі обумовлюються особливістю формування та функціонування структурних органів товариств. Одночасно це не означає, що дані правові конструкції варто ототожнювати, адже у підприємницьких товариствах участь породжує корпоративні права, у непідприємницьких, за загальним правилом, ні. Дана теза є тим аргументом, який може вказувати про наближеність, але не тотожність досліджуваних категорій.

Останніми роками набуває також поширення підхід, який умовно можна назвати «компромісним», в основі якого лежить теза про те, що інститут членства не є тотожним інституту участі у юридичній особі, але для цих інститутів характерні і відповідні точки перетину. Так, фахівцями аргументується думка про те, що у відносинах членства, що виникають у виробничих кооперативах та фермерських господарствах знаходиться той

самий правовий зв'язок між юридичною особою та її членами, який характеризує відносини участі. Наведене доводить положення про те, що інститут членства може застосовуватись і для підприємницьких юридичних осіб приватного права [125, с. 115]. І така теза аргументовано має право на існування.

Власне, сучасна судова практика, враховуючи оцю неоднорідність членства у непідприємницьких товариствах пов'язана із спробами у окремих з них знайти ознаки корпоративних прав.

Але чи є ці відносини схожими в повній мірі чи ні, вдасться зрозуміти тільки через характеристику елементів внутрішньої структури цих відносин, до характеристики якої перейдемо далі. Розпочнемо з аналізу об'єктного складу членських правовідносин.

Вище у цьому розділі йшлося про те, що для об'єктів корпоративних правовідносин характерна формула, яку можна охарактеризувати таким чином: право на об'єкт і право з об'єкта, тобто право на акцію (частку) і право з частки (акції). Якщо інтерпретувати зазначену формулу до членських правовідносин, то вона потенційно могла би виглядати таким чином: право на членський внесок і право з членського внеску.

Тому далі проаналізуємо, наскільки логічно та юридично правильно робити такі формулювання, оскільки в конструкції «право на акцію (право на частку)» закладена правова природа речового права, яким можна розпорядитися (продати, подарувати, успадкувати тощо). Характеризувати у цьому ж руслі членські внески не вдасться, вони не виступають об'єктом речового права та не виступають предметом будь-яких правочинів. Наведене дозволяє стверджувати про те, що правова природа членського внеску не є речовою.

Отже, коли йдеться про права з членського внеску, має місце усічений перелік прав, тобто майнова складова, яка характерна для структури корпоративного права, за загальним правилом, у даному разі відсутня.

Відсутність майнової складової підтверджена і положеннями Цивільного кодексу України та спеціальними актами цивільного законодавства відповідно. Так, ЦК України у своїх положеннях підтверджує тезу про те, що з членських внесків майнові права не виникають (ч. 2 ст. 1219 ЦК України, де йдеться про права, які не переходять в порядку спадкування).

Аналогічний підхід знаходиться також у Законі України «Про громадські об'єднання» [17], де також немає вказівки на те, що членський внесок надає члену об'єднання певні майнові права, що відрізняє корпоративні та членські правовідносини.

Однак право, яке виникає з членського внеску передбачає досить широкий комплекс немайнових або так званих організаційних прав, які також входять до структури корпоративних прав.

Сучасні дослідження змісту корпоративних прав є продовженням вчення про те, що це сукупність самостійних суб'єктивних прав учасника, що виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких визначені законодавством, локальними актами товариства та корпоративними договорами у разі їх укладення учасником [126, с. 45].

Загалом слід наголосити, що структура майнових та немайнових прав, які складають корпоративне право є різносторонньо дослідженими у працях сучасних вчених-корпоративістів [127, с. 54, 128, 129]. Не вдаючись у глибинну дискусію стосовно особистих немайнових чи як їх ще називають організаційних прав та проблему їх ототожнення або ж іншого термінологічного бачення, у межах дисертації використовуватимемо термін «немайнові права» члена непідприємницького товариства.

Отже, орієнтуючись на традиційну структуру корпоративних прав, можна констатувати, що один із елементів структури корпоративних прав, а саме немайнові права повною мірою відображені у конструкції «право з членського внеску».

Перелік немайнових прав з членського внеску є відкритим, визначений у багатьох нормативно-правових актах, які регулюють правовий статус непідприємницьких товариств, у першу чергу Законі України «Про громадські об'єднання» [17], який є основним нормативно-правовим актом, котрим визначається правовий статус багатьох різновидів непідприємницьких товариств.

Оскільки питання членства у непідприємницьких товариствах не є настільки врегульованим на законодавчому рівні як участь у підприємницьких товариствах, то у цій сфері досить якісно працює інститут локальної правотворчості і на рівні багатьох положень, які визначають права та обов'язки членів різних непідприємницьких товариств детально прописуються права членів таких юридичних осіб.

До прикладу, в Положенні про членство та членські внески громадської організації «Батьки за вакцинацію» серед переліку прав цієї організації визначено такі:

- «обирати і бути обраним до керівних органів організації;
- брати участь у всіх заходах, які проводяться цією організацією;
- мати можливість звертатися до органів організації із запитами та пропозиціями щодо питань, які стосуються її діяльності та одержувати відповіді;
- брати участь у роботі постійних чи тимчасових комісій, які створюється за рішенням уповноважених органів організації;
- оскаржувати рішення, дії та бездіяльність керівників організації подавати відповідні заяви чи заперечення на прийняття ними рішення до правління та вимагати розгляду скарг та заяв на загальних зборах;
- звертатися до органів організації за допомогою у захисті своїх прав та законних інтересів» [130].

У статуті іншого громадського об'єднання громадської організації «Центр громадянських свобод» прописано, що члени цієї організації мають право:

- «добровільно вступати та виходити зі складу членів громадської організації; право власного голосу;
- брати участь в організації та проведенні всіх заходів, здійснюваних громадською організацією; вносити пропозиції та зауваження до всіх органів громадської організації з будь-яких питань, пов'язаних з діяльністю громадської організації;
- брати участь у роботі статутних органів громадської організації з правом дорадчого голосу; отримувати інформацію про діяльність громадської організації;
- звертатись за допомогою до громадської організації щодо захисту своїх законних прав та інтересів» [131].

Права членів громадських об'єднань можуть змінюватися залежно від конкретного виду такого об'єднання та його мети, але очевидним є те, що в їх основі лежить немайновий сегмент, що зумовлено відсутністю майнового зв'язку між членом такого об'єднання та самим об'єднанням.

Права членів непідприємницьких товариств, як зазначалося в попередньому підрозділі цього розділу, дуже близькі до управлінських прав у підприємницьких товариствах. Так, досліджуючи проблематику змісту права на участь в управлінні товариством на прикладі товариства з обмеженою відповідальністю, М. О. Суханов вказує, що «зміст цього права охоплює низку повноважень, до яких віднесено:

- 1) право бути присутнім на загальних зборах учасників;
- 2) право бути повідомленим про дату, час та місце, а також порядок денний загальних зборів;
- 3) право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів;
- 4) право ознайомитися з документами та інформацією, необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників;
- 5) право брати участь в обговоренні питань порядку денного;
- 6) право голосу з питань порядку денного загальних зборів учасників;
- 7) право бути ініціатором проведення опитування;

- 8) право брати участь у загальних зборах через представника;
- 9) право обирати осіб до складу органів управління ТОВ» [36].

Якщо порівнювати вищенаведені права із правами, які виникають у непідприємницьких товариствах, то вони за своєю правовою природою та переліком є досить схожими, при цьому, звичайно, що зміст прав учасників у підприємницьких товариствах є ширшим за обсягом.

У юридичній літературі також наголошується, що здійснення цього елемента корпоративного права характеризується такими особливостями :

- здійснюється пропорційно відповідно до розміру частки у статутному капіталі товариства;
- окремі учасники товариства, наділяються додатковими окремими повноваженнями (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори) у разі володіння часткою в статутному капіталі певного розміру;
- впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника підприємницького товариства [126, с. 45].

Оскільки для відносин членства, що складаються у непідприємницькому товаристві характерний принцип рівності прав, то таких переваг, за загальним, у членів досліджуваних товариств не виникає, що свідчить про відмінності у окреслених правах, що обумовлені принципами функціонування непідприємницьких товариств.

Подібний перелік прав члена громадських організацій як непідприємницького товариства можна знайти у різних актах локальної корпоративної правотворчості тих чи інших непідприємницьких товариств, які зареєстровані та діють на території України.

Дещо іншого забарвлення набувають права учасників споживчих товариств, адже попри існування між ними членських відносин, сюди додаються ще й майнові права. Перелік прав членів споживчого товариства передбачено у ч. 4 ст. 6 закону України «Про споживчу кооперацію» [20].

Відповідно до наведеної правової норми член споживчого товариства має право: «брати участь у діяльності споживчого товариства, обирати і бути

обраним до його органів управління і контролю, вносити пропозиції щодо поліпшення діяльності товариства та усунення недоліків у роботі його органів і посадових осіб, що виступає форматом втілення немайнових прав члена товариства» [20].

Правом, що містить забарвлення майнового права є право члена споживчого кооперативу на перевагу у придбанні товарів і одержання послуг. Дане право «вписується» у формулу, яка характерна для членів непідприємницьких товариств мати певні переваги, проте «не одержати більше, ніж вкладено».

У Законі прописане також правило на «одержання частки прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства» відповідно до їх пайового внеску, а також право отримати свої пайові та інші внески та дивіденди на них і майно товариства у випадку його ліквідації, про яке свідчить формулювання ст. 18 цього ж Закону [20].

Власне, останнє із характеризованих прав дуже схоже за своїми характеристиками на майнове право у складі корпоративних прав учасника підприємницького товариства та викликає чи не найбільше дискусій серед цивілістів.

Так, І. В. Борисов акцентує на тому, що члени споживчого товариства набувають правомочності не тільки немайнового характеру, але і майнового, що зумовлено їх участю у створенні майна споживчого товариства. Також, дослідник вважає, що незалежно від виду кооперативу його члени набувають корпоративних прав [133, с 12].

Конструкція членства, яка наближає даний інститут до інституту корпоративних прав певною мірою простежується у законодавстві про кооперацію. Так, зокрема у ст. 12 Закону України «Про кооперацію» [21] визначені основні права члена кооперативу, які умовно можна поділити на дві групи майнові та немайнові.

Майнову складову містить в собі право на одержання паю в разі виходу з кооперативу в порядку та строки, які визначені статутом кооперативу. Характеризуючи зазначене право слід наголосити, що справді, як ми уже вказували у цій роботі, у регулюванні правового становища кооперативів є надзвичайно багато уніфікаційних процесів, яким чином буде розвиватись законодавство - шляхом уніфікації чи диференціації - питання відкрите, можливо це буде певна «гібридна форма» товариства, у будь-якому разі ці процеси не слід скеровувати штучно у певне русло, а відштовхуватися від того як відповідні процеси покажуть себе на практиці.

Законодавство про кооперацію передбачає також інститут асоційованого членства для осіб, які внесли членський внесок та визнають статут кооперативу. Асоційований член кооперативу користується правом дорадчого голосу, а при ліквідації кооперативу має переважне право в порівнянні з іншими членами кооперативу на одержання паю. Порядок вступу асоційованого члена та його участь у діяльності кооперативу визначаються статутом кооперативу [21]. Інститут асоційованого членства у кооперативах дуже умовно можна порівнювати із інститутом переважних прав власників привілейованих акцій у акціонерних товариствах. Звісно, різниця між правами, які складаються при асоційованому членстві і правами, які виникають із привілейованих акцій є істотна, але цей аргумент важливий в розумінні спільності рис між непідприємницькими і підприємницькими товариствами в контексті окремих (привілейованих) прав їх членів та учасників відповідно.

Одночасно віднедавна у Законі міститься обмеження щодо наявності «асоційованих членів у кооперативах, предметом діяльності яких є житлове, дачне, гаражне будівництво (у тому числі кооперативах, які залучають кошти фізичних та юридичних осіб, зокрема в управлінні, для спорудження об'єктів житлового, дачного, гаражного будівництва)» [21], що вважаємо є виправданим, з огляду на специфіку мети їх діяльності.

Перелік прав асоційованих членів кооперативу можуть суттєво розширюватись статутами кооперативів. Так, за статутом житлово-

будівельного кооперативу «вишневий сад 2006-Т» [134] правами асоційованого члена кооперативу виступають: користування послугами кооперативу; право виступати замовником будівництва індивідуального житлового будинку; у разі одержання у приватну власність житлового будинку має право на одержання права власності на земельну ділянку, на якій розташований цей житловий будинок; право вносити пропозиції щодо покращення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб тощо [133].

Важливо також наголосити на важливості Закону України «Про кооперацію», де закріплено надзвичайно важливу гарантію прав членів кооперативів щодо недопущення обмеження прав членів кооперативу. Так, вказується, що «права учасників (членів) кооперативу та його статутних органів, визначені законом, не можуть бути звужені (обмежені) установчими документами кооперативу, рішеннями його статутних органів чи правочинами між кооперативом та його учасниками (членами)», а у разі наявності у актах локальної корпоративної правотворчості чи правочинах відповідних обмежень, останні визначені як нікчемні [21].

Серед немайнових - це: управління кооперативом, зокрема : право обирати і бути обраним в органи управління; право голосу на його загальних зборах; участь в діяльності кооперативу [21].

Оскільки членство у непідприємницькому товаристві визначається виникненням немайнових (організаційних) прав, то по суті зміст членських правовідносин буде характеризуватись саме специфікою зазначеного елемента. Специфіка немайнових (організаційних) прав члена того чи іншого непідприємницького товариства обумовлюється тим, що структура органів управління непідприємницького товариства за своєю суттю простіша від структури управління у підприємницьких юридичних особах, а тому особливості реалізації таких прав та їх захисту будуть визначатися цим фактором.

Але, як ми зазначали вище, малодослідженими є питання правового зв'язку між правами та обов'язками членів непідприємницьких товариств. Варто наголосити, що на перелік членських прав і обов'язків значною мірою впливає неоднорідність непідприємницьких товариств. Так, сукупність прав і обов'язків буде суттєво відрізнятися залежно від групи непідприємницького товариства (групи громадських об'єднань або ж групи споживчих товариств) за критеріями, які у цій роботі наводилась нами вище.

У профільних законах, які регулюють правове становище тих чи інших непідприємницьких товариств, зокрема, Законі України «Про громадські об'єднання», Законі України «Про споживчу кооперацію» чітко простежується тенденція до відкритого переліку обов'язків непідприємницьких товариств.

Так, відповідно до положень Закону України «Про споживчу кооперацію», а саме ч. 5 ст. 4 даного Закону член споживчого товариства зобов'язаний «дотримуватися статуту, виконувати свої обов'язки перед споживчим товариством пов'язані з участю у його діяльності та рішення загальних зборів виборних органів управління і контролю» [20].

При цьому, ці обов'язки суттєво деталізуються у локальних корпоративних актах даних юридичних осіб, значення як зауважується у доктрині корпоративного права, постійно зростає [132, с. 98-99]. До прикладу, у Положенні про членство та членські внески громадської організації «Батьки за вакцинацію» визначений перелік обов'язків члена такої організації, серед них: дотримання положень статуту організації; своєчасна сплата вступних членських внесків у строки та у розмірах, які встановлюється організацією; участь у заходах, які проводяться організацією; сприяння здійсненню завдань організації; виконання рішень керівних органів організації [130].

Розкриваючи питання обов'язків члена непідприємницького товариства, можна умовно виділити два види таких обов'язків:

- перший вид - обов'язки пов'язані із сплатою членських вступних, а також інших внесків, якщо такі передбачені положеннями чинного законодавства та установчими документами непідприємницьких товариств;

- другий вид обов'язків, пов'язані із дотриманням вимог статуту та які кореспондуються із сукупністю прав члена непідприємницького товариства.

Два вищенаведені обов'язки носять різну правову природу - перший із них носить зобов'язально-правову природу; другий різновид обов'язків носить корпоративну правову природу.

Оскільки питання, які стосуються правових наслідків невиконання обов'язків члена непідприємницького товариства є визначальними при характеристиці правовідносин членства у такому товаристві, у межах третього розділу цієї роботи ми зосередимо детальну увагу на питаннях відповідальності за невиконання членських обов'язків у непідприємницькому товаристві.

Схожий підхід до конструкції прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств зустрічаємо в установчих документах досліджуваних нами товариств країн-провідних правових правопорядків. До прикладу, перелік прав членів кооперативу «Quarry Co-Operative Housing» (м. Оттава, Канада) зводиться до таких:

- право голосу на загальних зборах або на засіданні комітету (голосування за довіреністю не допускається);

- право бути обраним до складу ради директорів (одним із 10 членів ради) або членської комісії товариства (одним із 11 її членів);

- брати участь у затвердженні статуту або внесенні змін до нього, складанні підсумкової звітності, перевірці протоколів;

- право отримувати річні звіти ради директорів, та аудиторів;

- скликати загальні збори кооперативу для обговорення важливих для кооперативу питань, вимагати включення певного питання до порядку денного, що розглядається на загальних зборах;

- у разі, якщо член кооперативу не погоджується з певним рішенням, він має право вимагати, щоб його заперечення було занесено до протоколу (такий механізм дасть змогу пізніше ідентифікувати члена, якщо ухвалене рішення може завдати шкоди третім особам);

- спільно з іншими членами має право вносити пропозиції про звільнення голови та всіх членів ради директорів;
- відкликати своє членство в будь-який час за умови повідомлення кооперативу про це за 65 днів до припинення членства;
- право пропорційно розподіляти послуги, які надає кооператив, користуватися об'єктами кооперативу відповідно до його статуту [135].

Серед обов'язків члена кооперативу визначено наступні:

- дотримуватись положень статуту кооперативу;
- удосконалювати свої знання у сфері кооперативної діяльності;
- брати участь у зборах кооперативу;
- обов'язок повідомити членському комітету кооперативу причини відсутності на загальних зборах;
- використовувати майно кооперативу відповідно до положень статуту; виконувати всі свої фінансові зобов'язання перед кооперативом, які включають сплату вступних внесків, виплату обов'язкової членської позики та оплату послуг [135].

Досліджуючи питання переліку законних прав членів кооперативу за законодавством США, Грег Маккі вказує, що вони зазвичай включають:

- право на прийняття статуту та внесення змін до нього;
- право обирати директора та при необхідності позбавляти його повноважень;
- вирішувати питання реорганізації та ліквідації кооперативу;
- контролювати дотримання посадовими особами, директорами та іншими органами управління кооперативу положень кооперативного законодавства, а також статуту кооперативу і так званих договорів про членство в кооперативі [136].

Ще один приклад - перелік прав та обов'язків членів кооперативу «The co-op federation» (м. Сідней, Австралія) [137]. Так зокрема, на сайті цієї кооперативної організації знаходимо інформацію про те, що тут ведеться відповідний реєстр членів, а члени кооперативу можуть користуватися правами

членства за умови внесення їхніх імен до вказаного реєстру та сплати ними членських внесків відповідно до внутрішніх правил кооперативу.

Право голосу у кооперативі залежить від активності участі члена кооперативу у його діяльності. Члени кооперативу реалізують свої права на демократичних засадах, через вироблення ефективної та чіткої комунікації з правлінням, забезпеченням активізації членства, активній участі у всіх основних рішеннях і діях щодо кооперативу [137].

Обов'язками членів кооперативу виступає тісний рівень відносин з кооперативом; сплата членських вступних та щорічних внесків, продаж продукції кооперативу, отримання товарів чи послуг від кооперативу або сплачувати неустойку за невиконання вимог. У правилах кооперативу наголошується на активності в діяльності кооперативу або в Законі, де зазначено, що член є неактивним, якщо він не був активним членом протягом трьох років.

Члени вказаної непідприємницької юридичної особи зобов'язані: опікуватися та підтримувати діяльність кооперативу; долучатися при потребі власним капіталом; брати активну участь у справах організації; ефективно голосувати; реалізовувати можливості долучення до роботи в раді або комітетах; тримати зв'язок з правлінням кооперативу [137].

На прикладі аналізу прав та обов'язків членів вищенаведених кооперативів, що функціонують в провідних іноземних країнах можна зробити висновки, про те, що рівень локальної правотворчості тут більш розвинений, ніж в Україні, а статuti та положення зазначених непідприємницьких юридичних осіб включають вимоги щодо підтримки дисципліни, необхідної для ефективної діяльності кооперативу, створення умов для належної співпраці, зменшення рівня недовіри між членами кооперативу та органами управління.

Відповідна дисципліна, наприклад, обумовлена формулою щодо залежності прав голосу члена кооперативу від ефективності участі у його діяльності, пояснення причин неучасті у загальних зборах кооперативу, виключення із членів кооперативу члена із неактивною позицією. Баланс

інтересів та недопущення конфліктних ситуацій між членами кооперативу та самим кооперативом забезпечується серед іншого процедурою занесення заперечення члена кооперативу до протоколу загальних зборів у разі, якщо він голосував проти прийнятого рішення, праві перевірити протоколи та звітну документацію, механізмом контролю за діяльністю директора та інших посадових осіб кооперативу.

Аналізуючи статuti вітчизняних непідприємницьких товариств, такі правові механізми нами зустрічалися не так часто. Вважаємо, що наявність подібних правил у статутах та положеннях непідприємницьких товариств більшою мірою забезпечувало б права членів таких юридичних осіб та встановлювало б ширший перелік їх обов'язків, та відповідно сприяло б розвитку дослідженої сфери правовідносин в усіх аспектах, особливо в частині забезпечення балансу інтересів та недопущення конфліктних ситуацій.

Підсумовуючи розгляд вищенаведеного питання, яке стосується правової природи та структури членських правовідносин слід наголосити на таких основних моментах, які опишемо нижче.

В основі членських правовідносин у непідприємницьких товариствах лежить складна внутрішня структура, яка обумовлена різними за своєю правовою природою правовими зв'язками та елементами.

За своєю правовою природою дані правовідносини є цивільно-правовими, оскільки за усіма характеристиками предмету та методу цивільного права їм відповідають; вони носять у собі окремі елементи корпоративних правовідносин, оскільки мають складову немайнових (організаційних) прав, яка чітко виражена і представлена у непідприємницьких товариствах у окремих випадках містить навіть елементи майнової складової, але яка має абсолютно інший зміст, ніж майнова складова у корпоративних правовідносинах.

Членські правовідносини відрізняються від корпоративних правовідносин, оскільки мають усічений склад щодо елементів, за загальним правилом, у них не представлений майновий елемент, але представлена складова немайнових (організаційних) прав члена непідприємницького

товариства. Різне поєднання майнового та немайнового елементів у членських правовідносин чи відсутність одного з елементів обумовлена неоднорідністю та розгалуженістю непідприємницьких товариств, а також різним інтересом, з яким вони створюються та діють.

За загальним правилом, ті непідприємницькі товариства, які в своїй основі базуються на публічно-правовому (суспільному) інтересі у правах своїх членів не містять майнової складової ні в якому її прояві, а містять тільки складову немайнових прав члена непідприємницького товариства; у тих непідприємницьких товариствах, які у своїй правовій природі і в меті своєї діяльності діють із приватноправовим інтересом, може виникати майновий зв'язок, який відрізняється від майнового зв'язку у корпоративних правовідносинах.

Перелік прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств визначається спеціальними нормативно-правовими актами, які врегульовують цивільно-правовий статус тих чи інших різновидів непідприємницьких товариств, а також має свою деталізацію у локальних актах непідприємницьких товариств (статутах чи положеннях).

Перелік прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств носить відкритий характер і в установчих документах таких товариств можуть деталізуватися. Перелік немайнових прав члена непідприємницького товариства обумовлений структурою органів управління непідприємницького товариства, яка є простішою в порівнянні із товариствами підприємницькими.

Цивільно-правова природа членських правовідносин визначається не тільки предметом та методом цивільного права, а також і специфікою способів захисту прав та інтересів та особливостями відповідальності у цій сфері.

Обов'язки, які виникають у членів непідприємницького товариства є неоднорідними і за своєю правовою природою можуть бути як зобов'язально-правовими, так і містити в своїй природі управлінську природу. Неоднорідність обов'язків члена непідприємницького товариства обумовлюють специфіку відповідальності у даній сфері.

Через співвідношення ознак корпоративних прав та членських прав, власне, і визначається чи є вони (членські права) корпоративними чи ні.

Особливості членських прав, що складаються у певних різновидах непідприємницьких товариств слід враховувати при удосконаленні положень ЦК України та профільного законодавства у цій сфері. Проведення подальших наукових розвідок за досліджуванним напрямом з урахуванням наведених підходів щодо розуміння інституту членства у юридичній особі зможе виступити основою для якісного нормативного регулювання членських та корпоративних відносин.

У частині прав членів непідприємницьких юридичних осіб варто зауважити, що права членів громадських об'єднань характеризуються немайновим характером, а права членів споживчих товариств можуть бути як немайновими, так і наділятися певними ознаками майнових. У зв'язку із тим, що серед прав членів споживчих товариств присутні такі як: право обирати та бути обраним до органів управління, право одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства відповідно до їх пайового внеску та право отримувати пайові та інші внески і дивіденди на них у випадку ліквідації товариства, то слід сказати, що ці права є схожими до корпоративних прав, але не тотожними.

З урахуванням усього вищенаведеного, вважаємо, що членськими відносинами у непідприємницьких товариствах є відносини між членом та самим товариством щодо виникнення, здійснення та припинення членських прав. Це загальне визначення досліджуваного поняття, однак, наголошуємо, що закріплення на законодавчому рівні воно не потребує, а має залишатися на доктринальному рівні.

Втім, вважаємо, що певні теоретичні напрацювання у досліджуваному нами у цій дисертації контексті повинні знайти своє втілення в межах ЦК України. Так, зокрема, пропонуємо внесення змін у ст. 85 ЦК України та доповнити її положеннями наступного змісту:

1. Права членів непідприємницьких товариств – це сукупність правомочностей, що належать особі як члену непідприємницького товариства відповідно до закону та установчих документів товариства;

2. Права членства у непідприємницькому товаристві набуваються особою з моменту сплати членських внесків в установленому законом та установчими документами порядку.

Висновки до другого розділу

Наголошується, що вчення про правовідносини змістилося у бік галузевих досліджень, а вивчення структури правовідносин здійснюється через специфіку галузі, підгалузі або інституту права, поширеним є дослідження сутності правовідносин з позицій соціологічної концепції праворозуміння, через формулу «право в дії». Застосовними залишаються також дві концепції щодо розуміння сутності правовідносин, в межах яких виділяють матеріальний зміст (фактичну поведінку) та юридичний (розкривається через права та юридичні обов'язки суб'єктів).

У роботі сприймається концепція, відповідно до якої при поясненні специфіки та правової природи тих чи інших цивільних правовідносин застосовують серед іншого особливості способів захисту порушеного цивільного права.

Сутність членських правовідносин досліджується у прив'язці із корпоративними правовідносинами шляхом їх порівняльного аналізу.

Аналізуються різні концепції розуміння сутності корпоративних правовідносин: як господарсько-правових; комплексних; цивільно-правових відносин, сприйнято підхід щодо їх цивільно-правової природи.

Наголошено, що зміст корпоративних правовідносин визначається такими факторами : корпоративні правовідносини не є тотожними зобов'язальним правовідносинам; неоднорідність та невичерпність обов'язків

учасників юридичної особи корпоративного типу; невизначеність обов'язків, що належать учасникам корпорації.

Членські правовідносини досліджуються через співвідношення їх із корпоративними правовідносинами через сукупність спільних та відмінних рис. Доводиться, що спільним є те, що це відносини, які пов'язані із засадами участі (членства) у юридичній особі корпоративного типу, що дозволяє відмежувати одну велику групу юридичних осіб, устрій яких корпоративний від іншої великої групи юридичних осіб, де немає засад корпоративного устрою і які діють на основі унітарних засад. Це основний аргумент, який дозволяє стверджувати, що членські правовідносин базуються на тих засадах, що й характерні для корпоративних правовідносин.

Вищенаведена спільна риса корпоративних та членських правовідносин дозволяє говорити і про те що, членські правовідносини за своєю правовою природою теж є цивільно-правовими за своїми предметно-методологічними характеристиками, для них характерна автономія волі, диспозитивність та юридична рівність.

Дослідження специфіки членських правовідносин здійснено через критерій повноти зв'язків, які виникають між членом товариства та самим товариством.

Сприйнято підхід щодо тотожності прав щодо участі в управлінні корпорацією та членства у ній, що проявляється у певному мінімумі вимог до складу правомочностей, які містять ці права, та засад, на яких мають ґрунтуватися процедури, у яких ці права реалізуються і відповідні норми повинні бути закріплені законодавчо з різним ступенем деталізації щодо тих чи інших видів товариств.

Виокремлено та проаналізовано кілька концепцій щодо розуміння відносин членства у непідприємницьких товариствах:

- відносини членства виникають у непідприємницьких товариствах, оскільки для членських відносин не притаманна майнова складова і між

учасником юридичної особи та самою юридичною особою не виникають майнові права;

- інститут членства та інститут участі у юридичній особі сприймаються як тотожні терміни або ж наближені один до одного;

- «компромісний» підхід, в основі якого лежить теза про те, що інститут членства не є тотожним інституту участі у юридичній особі, але для цих інститутів характерні і відповідні точки перетину.

Констатується, що немайнові права повною мірою відображені у конструкції «право з членського внеску» члена непідприємницьких товариств.

Наголошується на значенні інституту локальної правотворчості при визначенні прав та обов'язків членів різних непідприємницьких товариств, де детально прописуються права членів таких юридичних осіб.

Аргументуються відмінності між здійсненням корпоративних прав у підприємницьких товариствах та членських прав у непідприємницьких товариствах, що проявляється у тому, що перші : здійснюються пропорційно відповідно до розміру частки у статутному капіталі товариства; розмір частки окремих учасників товариства впливає на виникнення у них додаткових повноважень, а також впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника підприємницького товариства. Другі ж здійснюються відповідно до принципу рівності прав членів непідприємницьких товариств.

Вказується, що у регулюванні правового становища кооперативів є надзвичайно багато уніфікаційних процесів, яким чином буде розвиватись законодавство – шляхом уніфікації чи диференціації – питання відкрите, наголошується, що у процесі реформування цивільного законодавства це питання слід вирішити або ж шляхом «кристалізації» їх непідприємницької суті, або ж включення у площину правового регулювання підприємницьких товариств.

Виділяється два види обов'язків членів непідприємницьких товариств:

- перший вид - обов'язки пов'язані із сплатою членських вступних, а також інших внесків, якщо такі передбачені положеннями чинного законодавства та установчими документами непідприємницьких товариств;

- другий вид обов'язків, пов'язані із дотриманням вимог статуту та які кореспондуються із сукупністю прав члена непідприємницького товариства.

Ці обов'язки носять різну правову природу - перший із них носить зобов'язально-правову природу; другий різновид обов'язків носить корпоративну правову природу.

Аргументуються висновки щодо особливостей членських правовідносин у непідприємницьких товариствах: як членські, так і корпоративні права виникають в межах юридичної особи, що має корпоративний устрій; членські права в громадських об'єднаннях як непідприємницьких товариствах не мають майнового змісту; членські права в споживчих кооперативах та обслуговуючих як непідприємницьких товариствах можуть бути наділені майновим змістом, який відображається у формулі «не отримати більше, ніж вкладено»; тенденція до розширення змісту членських прав у непідприємницьких товариствах.

Загалом системний аналіз особливостей членських прав дозволяє зробити такі загальні висновки :

1) як членські, так і корпоративні права виникають в межах юридичної особи, що має корпоративний устрій;

2) членські права в громадських об'єднаннях як непідприємницьких товариствах не мають майнового змісту;

3) членські права в споживчих кооперативах та обслуговуючих як непідприємницьких товариствах можуть бути наділені специфічним майновим змістом;

4) окреслена тенденція до розширення змісту членських прав у непідприємницьких товариствах.

Особливості членських прав, що складаються у певних різновидах непідприємницьких товариств, слід враховувати при удосконаленні положень ЦК України та профільного законодавства у цій сфері. Проведення подальших

наукових розвідок за досліджуваним напрямом з урахуванням наведених підходів щодо розуміння інституту членства у юридичній особі зможе виступити основою для якісного нормативного регулювання членських та корпоративних відносин.

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЧЛЕНІВ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

3.1. Способи та форми захисту прав членів непідприємницьких товариств.

Питання застосування ефективного способу захисту цивільного права та інтересу учасників цивільних правовідносин одне із ключових питань, яке останніми роками інтенсивно обговорюється в рамках найрізноманітніших науково-практичних заходів. Особливо гостро постає проблематика пошуку ефективного способу захисту, постійно удосконалюються критерії ефективності способу захисту права та інтересу.

Основні напрацювання доктрини та судової практики за напрямком ефективності способу захисту можуть бути зведені до таких:

- конкретний спосіб захисту цивільного права обумовлений характером його порушення, невизнання або оспорення та визначається змістом та суттю права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа;

- відкритий перелік способів захисту цивільного права та інтересу та можливість захищати захистити цивільне право способами, які визначені законом, договором або ж судом;

- одне право захищається в межах одного позову.

Справді, дослідження проблематики пошуку ефективності захисту права не вщухає, а отримало різностороннього аналізу за останні кілька років. Важливо наголосити на одному із новітніх системних підходів, що запропонований проф. І. В. Спасибо-Фатєєвою. Учена вказує на можливості застосування двох можливих підходів :

- 1) негативного – через вплив на юридичний факт, яким порушено право, через його знищення, що втілюється у рішення суду про: а) визнання правочину недійсним; б) визнання недійсним рішення органу юридичної особи; в) визнання незаконним акту органу державної влади; г) визнання торгів

недійсними; г) скасування запису в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; д) скасування державної реєстрації припинення юридичної особи.

2) позитивного – створення юридичного факту для відновлення права, що реалізується в рішенні суду про задоволення позовів: а) про визнання права; б) кондикційного; в) про відшкодування збитків; г) віндикаційного; г) про визнання розміру частки; д) про зобов'язування вчинити певні дії [160].

Професоркою запропоновано критерії визначення ефективності способу захисту, який орієнтує на врахування: реальності настання тих правових результатів, до яких прагнула особа; впливу на права інших осіб та цивільний оборот загалом зусиль постраждалої особи; відповідності позовної вимоги принципам права; чи не являє собою позовна вимога зловживання правом [160].

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить також від «змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права» [149].

Проблематика застосування ефективних способів захисту неодноразово розглядається і на рівні Європейського Суду з прав людини. Так, при аналізі особливостей застосування правового захисту у контексті дотримання ст. 13 Конвенції, ЄСПЛ наголошує, що ефективність юридичного захисту має бути: безпосередньо доступним та незалежним від дій на розсуд державних органів («Гурепка проти України»);

- використання певного способу захисту не повинно бути ускладненим діями або недоглядом органів влади відповідної держави («Аксой проти Туреччини»);

- достатнім, щоб запобігти виникненню або продовженню стверджуваного порушення («Кудла проти Польщі»);

- забезпечувати повне відшкодування («Кудла проти Польщі», «Гарнага проти України») [150].

У контексті нашого дослідження важливого значення набуває питання підбору певного способу захисту судом. Так, останнім часом особливо обговорюється проблема застосування ефективних способів захисту судом, зокрема, практики уже визначили переваги та недоліки цього підходу. Як наголошується у літературі, до переваг такого захисту для позивачів відносять:

- часу на виправлення помилок (оперативність);

«право на помилку», яке надається позивачеві (зручність);

спрямованість рішення суду на реальне відновлення прав у кожній конкретній ситуації (ефективність);

«відкритий» перелік способів захисту.

Якщо розкривати переваги з позицій суду, то такими виступають:

суд являється творцем права;

вибір способу захисту судом не обмежується лише тими, що прямо передбачені законом. Однак при застосуванні способу захисту судом присутні певні ризики, а саме:

- ризики порушення диспозитивності, хаотизація правовідносин, зниження рівня правової свідомості;

ризик порушення прав як позивача, так і відповідача та інших осіб через незчисленну кількість варіантів захисту;

ускладнення роботи суду через необхідність правової оцінки відкритого переліку способів захисту, складність розуміння та виконання рішення суду

У контексті характеристики вибору того чи іншого способу захисту прав членів непідприємницьких товариств, надзвичайно важливо наголосити, що вибір того чи іншого способу захисту залежить як від характеру правопорушення (невизнання чи оспорювання права), а також і від змісту суб'єктивного права, захистити яке має намір особа.

У цьому зв'язку важливими є характеристики належності та ефективності способу захисту порушеного права, критерії яких постійно вдосконалюються. Так, у разі, якщо особа обирає спосіб захисту, який не

відповідає суті суб'єктивного права або ж характеру правопорушення, це є підставою для відмови у задоволенні позову.

Слід наголосити, що критерій ефективності способу захисту цивільного права та інтересу загалом визначається можливістю поновити суб'єктивне цивільне право. Іншими словами, саме факт поновлення суб'єктивного цивільного права чи інтересу є критерієм ефективності даного способу захисту.

Попри те, на що наголошувалось вище, слід також вказати, що досить чіткі критерії визначення ефективності способу захисту цивільних прав представлені у аналізі судової практики А. Грущинським. Так, на основі правової характеристики Постанови ВП ВС від 22 вересня 2020 р. по справі № 910/3009/18 [151] автором робляться такі висновки:

«ефективним способом захисту права слід вважати такий, який здатен :

- а) поновити порушене право;
- б) гарантувати особі відповідне відшкодування у разі неможливості поновлення права;
- в) забезпечити повноту захисту;
- г) забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту;
- д) забезпечити принцип процесуальної економії та мету здійснення правосуддя» [153]. Ці характеристики значною мірою відображають досягнення доктрини цивільного права у сфері вчення про спосіб захисту порушеного цивільного права та інтересу [139; 145; 148; 149].

Важливо також наголосити, що для захисту прав різних за своєю правовою природою учасників цивільних правовідносин напрацьовуються додаткові критерії ефективності та належності способу захисту. Стосуються вони як юридичних осіб загалом, так і їх різновидів.

Наприклад, судовою практикою напрацьовується надзвичайно важливий підхід, відповідно до якого ефективність та належність способів захисту повинні обумовлюватись балансом інтересів усіх членів непідприємницького товариства і самого товариства [153]. Іншими словами, інтереси товариства

можуть не збігатися з інтересами його окремих учасників, можуть не співпадати інтереси учасників товариства, включаючи колишніх учасників, тому ці інтереси слід розглядати з позицій їх балансу, що, вважаємо, є абсолютно правильним, а проблематика пошуку балансу інтересів є надзвичайно важливо з метою підбору ефективних способів захисту.

У попередньому розділі цієї роботи ми визначили, що специфіка прав членів непідприємницьких товариств пов'язана із поєднанням у них прав різної правової природи : зобов'язальної та немайнової (організаційної), при цьому остання пов'язана із участю у загальних зборах товариства, правом на інформацію та низкою інших прав немайнового характеру. З огляду на зазначене, в межах сутності вищенаведених прав може здійснюватися й їхній захист залежно від специфіки порушення, невизнання або оспорення.

При здійсненні характеристики способів захисту прав члена непідприємницького товариства, які впливають із його організаційних прав, варто зауважити, що в цілому - це ті способи, якими захищаються немайнові (організаційні) права як елемент змісту корпоративних прав у підприємницьких товариствах, звісно, якщо такі права виникають у відносинах членства у непідприємницьких товариствах, адже є певний перелік немайнових (організаційних) прав, які належать виключно учасникам підприємницьких товариств.

Якщо аналізувати судову практику останніх кількох років, то можна узагальнити, що основними способами захисту організаційних (немайнових) прав членів непідприємницьких товариств виступає оскарження рішень органів управління непідприємницького товариства. Рідше, але застосовними є також відшкодування збитків завданих керівником непідприємницького товариства та визнання недійсним статуту непідприємницького товариства або змін до нього. Власне, до характеристики зазначених способів захисту у досліджуваній нами сфері перейдемо далі.

Найбільш часто використовуваним способом захисту прав членів непідприємницьких товариств (як громадських об'єднань, так і споживчих

товариств) виступає визнання недійсними рішень загальних зборів товариства. Оскільки непідприємницькі товариства побудовані на засадах членства, то для них характерною є така ж, як і в підприємницьких товариствах структура, правда, вона із зрозумілих причин є набагато простішою, але управління у непідприємницьких товариствах здійснюється загальними зборами такого товариства та виконавчими органами (директором, дирекцією).

Вищезазначені органи управління закріплені також у нормах чинних нормативно-правових актів. До прикладу, у ч. 1 ст. 7 Закон України «Про споживчу кооперацію» йдеться, про те, «що вищим органом управління споживчого товариства є загальні збори його членів, до повноважень яких належить прийняття статуту, обрання керівних та контрольних органів товариства, визначення розмірів вступного і обов'язкового пайового внеску, а також вирішення інших питань, пов'язаних з його діяльністю [20].

За останні десятиліття доктрина цивільного права та судова практика напрацювали ряд важливих правових висновків в частині розуміння дій органу юридичної особи. Так вказується на те, що у діях органу юридичної особи діє сама юридична особа і ці відносини не потрібно вважати представництвом та поширювати на них норми, які врегульовують відносини представництва. До окреслених правовідносин слід застосовувати положення ч. 4 ст. 92 ЦК України, у якій вказано, що «члени органу юридичної особи несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі у разі порушення ними своїх обов'язків щодо представництва» [25].

При цьому прийняття рішень органом юридичної особи та, як наслідок, формування та виявлення волі останньої, є можливим лише за дотримання його компетенції – переліку повноважень, в межах яких дії органу юридичної особи ототожнюються з діями юридичної особи та породжують для останньої правові наслідки. Проте, якщо рішення приймалося за межами компетенції, таке рішення, безумовно, не породжує правових наслідків, а, отже, є нікчемним незалежно від того, чи порушує воно суб'єктивне право на здійснення управління, чи ні [156].

Так у судовій практиці мало місце оскарження рішення неправомочного правління масиву садівничих товариств через відсутність повноважень у правління товариства. Судами встановлено, що «на момент прийняття спірного рішення, склад правління масиву садівничих товариств (далі – МСТ) не мав дієздатності, оскільки рішення виборчої конференції МСТ про обрання складу правління МСТ визнано незаконним та скасовано відповідним рішенням міськрайонного суду, що вказує на неправомочність складу правління МСТ станом на 15.04.2017 р.. Це означає відсутність повноважень виконавчого органу через неправомочний склад правління, а тому будь-які рішення виконавчого органу є незаконними» [175]. З огляду на викладене, мотивувальні частини рішень судів попередніх інстанцій у цій справі були змінені шляхом виключення висновків щодо перевищення повноважень правлінням МСТ при прийнятті спірного рішення [175].

Судова практика у справах про визнання недійсними рішень зборів товариства також послідовно втілює принцип процесуальної економії. Так, у Постанові ВП ВС від 02.11.2021 р. у справі № 917/1338/18 йдеться про те, що «ефективність визнання рішень зборів товариства недійсними як способу захисту слід визначати з позицій забезпечення принципу процесуальної економії та оцінювати з урахуванням усіх обставин справи та того факту, наскільки даний спосіб захисту призведе до дійсного захисту інтересу позивача без потреби ініціювати повторне звернення до суду» [154], з чим однозначно слід погодитися.

Крім того, слід наголосити, що судова практика великого значення надає забезпеченні гарантованого права позивача на «доступ до суду та на ефективний засіб юридичного захисту». Зокрема, у постанові у справі № 906/1308/19 ВП ВС зазначила, що «спір про визнання недійсним договору, укладеного між ОСББ та суб'єктом господарювання, підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, але оскільки суд загальної юрисдикції відмовив позивачу у відкритті провадження у справі за позовом, це поставило під загрозу сутність гарантованого права позивача на доступ до суду та на

ефективний засіб юридичного захисту». З урахуванням так званого «юрисдикційного конфлікту та з метою забезпечення права позивача на доступ до суду та на ефективний засіб юридичного захисту, ВП ВС дійшла висновку, що ця справа має бути розглянута за правилами господарського судочинства» [172]. Отже, такий правовий висновок ВС обумовлений ідеєю щодо забезпечення доступу до правосуддя, навіть в іншому, ніж це передбачено законом, судочинстві, через перешкоди у зв'язку з процесуальною діяльністю суду.

У цьому контексті важливо наголосити, що позивач повинен довести вплив даного рішення загальних зборів на його права та інтереси. Доведення факту порушення прав та інтересів учасника (акціонера, члена) корпорації є обов'язковою умовою для визнання недійсними рішень загальних зборів, на чому наполягає і Верховний Суд в Постанові від 24.01. 2022 р. в справі № 903/326/21 [155].

Аналіз цивільно-правової доктрини [157; 158; 159] та практики, яка склалася [115], дозволяє викласти основні погляди, які склалися останніми роками щодо визнання недійсними рішень загальних зборів товариства. Так, зокрема, у цій сфері напрацьовано певні усталені тези з приводу розуміння сутності визнання недійсним рішення загальних зборів юридичної особи загалом та непідприємницьких товариств, зокрема, його правових наслідків, а саме:

- рішення загальних зборів не є правочином, а за своєю правовою природою виступає корпоративним актом;

- застосування такого способу захисту як визнання недійсними рішень загальних зборів має своєю метою недопущення порушення та відновлення цивільних прав та інтересів;

3) належність даного права виключно учаснику (члену), який не брав участі в загальних зборах або голосував проти оскаржуваного рішення, що виступає важливим моментом в контексті кола визначення осіб, що мають право на оскарження рішення загальних зборів

5) до рішення загальних зборів застосовуються ті ж наслідки недійсності юридичних фактів у приватному праві, що й для інших юридичних фактів;

б) визнання недійсним судом рішення загальних зборів товариства не може бути підставою для визнання недійсним договору, який укладений на підставі цього рішення, адже цим договором не порушуються права та законні інтереси учасника товариства [157; 158; 159].

Прокоментуємо коротко окремі із наведених позицій. Надзвичайно важливим аспектом при застосуванні такого способу захисту прав члена непідприємницького товариства як визнання недійсними рішень загальних зборів є те, що суди повинні враховувати баланс інтересів усіх учасників членських правовідносин у непідприємницькому товаристві: особи, що подає позов та інших членів. У разі, якщо особа, яка подає позов у суд про визнання недійсними рішень загальних зборів, «захищаючи свої порушені права як члена непідприємницького товариства, може зачепити членські права інших членів, може виникнути ситуація непропорційності втручання у правовідносини, які склалися між сторонами». Такий стан речей по суті можна кваліфікувати як втручання у внутрішню діяльність товариства.

Безумовно, підтримуючи підхід щодо недоцільності визнання недійсними договорів чи інших правочинів, які складаються на підставі рішень загальних зборів, оскільки в даному разі не йдеться про порушення прав чи законних інтересів члена товариства, на практиці все ж невіршеними залишається ряд питань, які пов'язані «із правовими наслідками визнання недійсними загальних зборів товариства: зокрема, питання затвердження нової редакції статуту та правочини, які приймалися чи вчинялися під час дії цієї нової редакції можуть вважатися такими, що суперечить положенням попередньої редакції статуту» [161].

Поставатиме також питання повноважень директора при укладенні ним правочинів, які можуть вважатися такими, що вчинені без повноважень; можуть виникати інші негативні наслідки неоднозначності рішень чи договорів

непідприємницького товариства у випадку визнання недійсними рішень його загальних зборів.

З приводу належності права на оскарження рішення виключно учаснику (члену), який не брав участі в загальних зборах або голосував проти оскаржуваного рішення, то з однієї сторони така позиція є корисною у контексті визначення осіб, що можуть оскаржувати рішення загальних зборів. Одночасно Г. Ю. Смірнов окреслений вище підхід (у контексті дослідження цієї проблеми в акціонерних товариствах), через його надмірну формальність вважає не зовсім доцільним у застосуванні, вказуючи на те, що він «не скільки попереджає зловживання з боку міноритарних учасників, скільки створює не виправдані обмеження для добросовісних міноритаріїв в реалізації свого права на захист» [156]. Звісно, що залежно від виду товариства ці моменти також треба враховувати, тому вважаємо, що зазначене правило має право на існування із певними кореляціями залежно від видової характеристики товариств.

У юридичній літературі пропонується також один із варіантів вирішення питання з приводу моменту, а також наслідків недійсності рішень загальних зборів. З цією метою висловлюються думки щодо систематизації рішень загальних зборів на три види: «перший вид - нікчемні рішення загальних зборів, якщо законодавство прямо передбачає недійсність такого рішення; другий вид - оспорювані рішення, які можуть бути визнані судом недійсними; третій - оспорювані рішення, які можуть бути скасовані судом» [162].

Втім, І. В. Спасибо-Фатєєва з цього приводу зазначає, що «як загальні, так і безумовні підстави визнання рішень загальних зборів недійсними потребують доведення наявності певних обставин, якими є визначення того: «як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення; як рішення загальних зборів порушують права особи, яка звертається до суду та ін. Сама по собі наявність означених обставин (тобто фактів порушень закону) може і не стати підставою для визнання судом рішення загальних зборів недійсними» [112, с. 24, 156, с. 139-144].

При визнанні недійсними рішення загальних зборів питання постають і в контексті позовної давності. Так у цьому зв'язку варто звернутися до судової практики.

У одній із аналізованих ВС справ, колишній член громадського об'єднання «звернувся з позовом до цього об'єднання про визнання недійсним та скасування рішення загальних (виборних) зборів. Відповідач заявив про застосування наслідків впливу спеціальної позовної давності, визначеної п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України» [163].

При аналізі питання щодо визнання недійсними рішень загальних зборів юридичних осіб, які є іншими видами товариств, ніж товариства з обмеженою відповідальністю та товариствами з додатковою відповідальністю, ВС вирішив питання позовної давності, вказавши на те, що тут варто робити прив'язку до «застосування загальної позовної давності у окреслених правовідносинах» [164].

У межах Постанови вказується на те, що законодавча диференціація правил позовної давності для вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів здійснюється залежно від видів юридичних осіб та встановлюється :

«три місяці – для акціонерних товариств;
один рік – для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю;
три роки - для інших юридичних осіб та громадських об'єднань» [164].

Практики уже позитивно висловились з цього приводу, вказавши на те, що такий підхід переслідує юридичну мету – забезпечити доступ до суду, а не його обмеження для простих громадян – учасників громадських об'єднань, які діють в якості непідприємницьких товариств [165].

Характеризуючи питання визнання недійсними рішення загальних зборів товариства слід звернути увагу і на поділ таких недійсних рішень на види. Найбільш поширеним як на доктринальному, так і правозастосовчому рівнях виступає критерій істотності допущеного порушення норм корпоративного законодавства при прийнятті рішення, за цим критерієм виділяють дві групи

недійсних рішень, відмінність між якими ґрунтується на різних правових наслідках.

До першої групи належать усі недійсні рішення загальних зборів, які іменуються в юридичній літературі «нікчемними» [166, с. 65-68.]. У таких рішеннях допускаються порушення імперативних законодавчих правил щодо проведення загальних зборів, нікчемність таких рішень обумовлена тим, що вони не мають юридичної сили незалежно від оскарження їх у судовому порядку. Дана група включає такі види рішень, які прийняті за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або у разі неможливості встановлення наявності кворуму (що визначено, наприклад, ст. 15 Закону України «Про кооперацію»).

Друга група недійсних рішень загальних зборів включає усі інші рішення, що можуть в судовому порядку бути визнані недійсними. Такі рішення можуть бути визнані в судовому порядку недійсними через порушення не імперативних норм, а порушення процедурного характеру, зокрема, порушення голосування через несвоєчасність забезпечення бюлетенями, ненадання інформації щодо питань порядку денного, неналежне повідомлення члена товариства про питання, що включені до порядку денного, невчасне повідомлення про дату проведення загальних зборів тощо.

У контексті характеристики визнання недійсним рішення загальних зборів слід відмежовувати його від суміжних понять таких як, наприклад, протокол загальних зборів, лист тощо [167]. Ця проблема викликана судовою практикою, адже саме тут виникла проблема змішування подібних категорій. Так, у судовій практиці мала місце справа щодо визнання недійсним протоколу загальних зборів, де суд висловився таким чином, що «визнання недійсним протоколу загальних зборів не виступає способом захисту, адже законодавство такого способу захисту не передбачає». Дана ситуація стосувалася питань застосування ст. 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», у якій йдеться про те, що оскаржувати можна виключно рішення загальних зборів ОСББ.

Аналогічна ситуація виникає також із питанням щодо скасування листа у адвокатському об'єднанні, оскільки «лист управлінським рішенням не виступає, а, отже, не породжує жодних юридичних наслідків та не визначає обсяг прав та обов'язків члена такого об'єднання, а тому така вимога не виступає належним способом захисту порушеного права» [153; 168; 169].

Саме управлінський характер, який притаманний рішенням загальних зборів товариства відмежовує їх від інших документів, які такою ознакою не наділені.

Як встановлено судом апеляційної інстанції у справі № 916/3600/19, 04.11.2016 позивач звернувся до голови правління житлово-будівельного товариства з заявою, в якій, зазначивши про повернення йому усіх сплачених коштів за договором, укладеним з ЖБТ, просив виключити його зі складу учасників товариства. Також повідомив, що ніяких інших заяв чи претензій до ЖБТ не має.

Ще одним поширеним способом захисту прав члена непідприємницького товариства є визнання статуту непідприємницького товариства недійсним. У цьому зв'язку слід зазначити, що положення установчих документів, якими забороняється чи обмежується право на вихід члена непідприємницького товариства є такими, що суперечать чинному законодавству [170; 171].

Досліджуючи питання способів захисту прав членів непідприємницького товариства, важливо наголосити, що останніми роками поширеним є притягнення до відповідальності директора товариства, у тому числі непідприємницького. Справді, ч. 4 ст. 92 Цивільного кодексу України з приводу відповідальності органу юридичної особи останніми роками максимально широко і різноаспектно застосовується у судовій практиці. У цьому контексті також важливо наголосити, що і норми цивільного законодавства, і судова практика ідуть шляхом посилення майнової відповідальності органу юридичної особи, зокрема, директора за управлінську діяльність цієї юридичної особи, і з цього приводу також склалася певна судова практика [173; 174].

Практики позитивно оцінюють можливість притягнення до майнової відповідальності директора та вказують на те, що якщо йдеться «про збитки, завдані діями директора товариству, то тут поки відомою успішна справа, яка вже пройшла своє «випробування на міцність» у найвищій інстанції». Йдеться про справу № 910/20261/16, що стосувалася «позову товариства до керівника, який фактично передав дозвіл на користування надрами від товариства, яким він керував, до іншого товариства, директором та бенефіціаром якого він був. У цій справі було виявлено всі елементи правопорушення: протиправну поведінку, що полягала в діях, спрямованих на передачу дозволу, збитки, причинно-наслідковий зв'язок між діями та збитками та вину особи» [176].

До прикладу, у висновку Верховного Суду, в якому, власне, здійснювався правовий аналіз подібної категорії спорів, вказується на те, що помилка директора при розпорядженні ним майном, зокрема грошовими коштами товариства, загалом вказує на неналежне виконання ним своїх статутних обов'язків. Важливий факт, який береться до уваги судом у подібних категоріях спорів - це наявність у діях директора особистого інтересу при реалізації своїх управлінських дій. Наприклад, у аналізованій справі встановлено той факт, що директор не мав жодного особистого інтересу у неналежному розпорядженні коштами, що виявилось у сплаті податків у бюджет за третіх осіб. Верховний Суд намагається показати також і неналежну завбачливість у подібних спорах самих учасників товариства, вказуючи на те, що вони своєчасно не виявили порушення та не здійснили у зв'язку з цим жодних дій, зокрема, щодо проведення аудиту чи інших заходів перевірки. З огляду на усі вище наведені факти, розмір збитків, які завдані директором і розміри призначеного відшкодування можуть і не збігатися. Так, в межах конкретного прикладу - відшкодування призначене в сторону зменшення розміру завданих збитків [174].

Є певні судові рішення і щодо субсидіарної відповідальності до керівника юридичної особи у справах про банкрутство, що також є позитивним. Так, у разі, якщо дії та рішення керівника юридичної особи призвели до відсутності як

коштів на рахунках чи майна останньої, до такого керівника може бути застосовано субсидіарну відповідальність. Критеріями, що дозволяють застосувати субсидіарну відповідальності до керівника виступають, зокрема: дезінформація, знищення документів, неналежний документообіг, сплата грошових коштів чи майна без достатньої правової підстави, невиправдані ризики, укладення та підписання договорів, що містять завідомо невігідні умови, а також інші дії, що довели юридичну особу до банкрутства. Перелік таких дій є відкритим.

3.2. Цивільно-правова відповідальність за невиконання обов'язків членами непідприємницьких товариств

У попередніх параграфах дисертації ми вказували, що визначальними характеристиками цивільних правовідносин виступають особливості способів захисту порушеного права та інтересу, а також особливості цивільної відповідальності за невиконня обов'язків. Саме тому у межах даного підрозділу цієї роботи ми торкнемося питань відповідальності членів непідприємницьких товариств за їхніми зобов'язаннями.

Оскільки питання відповідальності у даній сфері правовідносин пов'язані із неоднорідністю суб'єктного складу та змісту досліджуваних правовідносин, то логічно буде виходити як із зобов'язального характеру відповідальності у членських правовідносинах, так і, власне, того характеру відповідальності, що тяжіє до відповідальності за невиконання обов'язків немайнового характеру, у ракурсі цього дослідження - за невиконання обов'язків члена непідприємницького товариства.

Оскільки відповідальність у даній сфері правовідносин носить правову природу відповідальності у цивільному праві, для неї будуть характерні ті риси й ті тенденції розвитку, які мають місце для відповідальності приватноправової.

За останні роки теорія цивільно-правової відповідальності та вчення про неї суттєво удосконалились, а основні тези, які описують інститут відповідальності у цивільному праві обумовлені новітніми науковими течіями, до характеристики основних з яких звернемося далі.

Фахівці у сфері інституту відповідальності у цивільному праві наголошують на тому, що фундаментальне бачення щодо розуміння цього поняття розроблене у радянський період. Саме в цей час виведено дефініцію відповідальності у приватному праві, розроблено вчення про склад цивільного правопорушення, окреслено юридичні та фактичні підстави відповідальності. Одночасно підходи цивільно-правової доктрини радянського періоду до поняття відповідальності по суті прирівнювали її сутність до відповідальності у публічному праві, у першу чергу, через вчення про склад цивільного правопорушення, яке базувалося на теорії кримінального права.

Власне, сучасні підходи дослідників сконцентровані на напрацюваннях приватноправової концепції відповідальності у цивільному праві та поступовому відході від публічно-правового розуміння відповідальності у приватному праві та розробці ознак, які розкривають дане явище саме з приватноправових позицій.

Однією із надважливих ознак саме у вказаному ключі є ознака майново-компенсаційного характеру відповідальності, а саме поняття виводиться через негативні наслідки майнового характеру, які наступають для правопорушника, у зв'язку із невиконанням або ж неналежним виконанням своїх обов'язків, які впливають із суті цивільно-правового зобов'язання. Цивілістика сучасного періоду і судова практика також у заходах відповідальності у цивільному праві визначають саме її майново-компенсаційний характер [177].

На сучасному етапі вчення про відповідальність у цивільному праві в основному базується на розв'язанні проблем стосовно підстав її настання. При цьому тут можна виділити дві основні концепції: перша - закріплена сьогодні в національному законодавстві та відповідно відображена у практиці

застосування, яка пов'язує виникнення підстав відповідальності із фактом вчинення цивільного правопорушення, яке має свій склад [25].

Друга концепція базується на тому, що підставою цивільно-правової відповідальності є порушення суб'єктивного цивільного права та інтересу. Слід відзначити, що останніми роками у наукових колах все більше постає питання про потребу зміни законодавчих підходів та зміну акцентів саме на факт порушення суб'єктивного цивільного права та інтересу як підставу відповідальності в приватному праві [178, с. 13; 179, с. 18].

Ще один напрямок вчення про відповідальність - це дослідження характеру її настання. Тут також наявні дві протилежні ідеї: перша з них опирається на тезу, що цивільно-правова відповідальність носить виключно примусовий характер та може бути реалізована тільки через застосування юрисдикційної форми.

Суть другої полягає в тому, що цивільно-правова відповідальність може носити також добровільний характер її настання. Справді, до недавнього часу вважалося, що відповідальність може бути застосована у примусовому порядку шляхом звернення до органів державної влади, проте в сучасний період тенденції змінюються і має місце також підхід щодо можливості застосування заходів відповідальності і в добровільному порядку [180, с. 19].

Ще однією досить дискусійною проблемою виступає питання стосовно підходів до розуміння вини як підстави відповідальності. У цьому зв'язку слід наголосити, що все більшого поширення набуває тенденція так званої «поведінкової» концепції вини, особливо у зобов'язальних правовідносинах, а психологічна концепція вини є більш застосовною у недоговірних зобов'язаннях [181, с. 58].

Ще одним проблемним аспектом, що не має однозначного розуміння у доктрині приватного права виступає аспект, пов'язаний із змішуванням правових наслідків правопорушень у досліджуваній нами сфері або у суміжних сферах із наслідками зловживання правом. У цивілістичній літературі наголошується на тому, що особа, котра має суб'єктивне цивільне право «може

здійснювати його в нормальному режимі, а може здійснювати у так званому «аномальному» режимі, який отримав назву зловживання правом». Як наголошують фахівці, «зловживання правом з однієї сторони не є прямим деліктом, а з іншої - не є нормальним здійсненням права. Іншими словами - це проміжний стан дій певної особи, яка має суб'єктивні права» [182, с. 172].

Через відсутність виважених критеріїв щодо розмежування зазначених наслідків у юридичній літературі знаходимо як позиції щодо ототожнення правових наслідків зловживання правом та наслідків вчинення цивільного правопорушення [180, с. 17], так і аргументи, на основі яких здійснюється розмежування окреслених категорій [183, с. 24].

Так, досліджуючи проблематику відповідальності учасників підприємницьких товариств, Соколовська Ю. В. наголошує, що «у випадку зловживання корпоративними правами або ж невиконання (корпоративних обов'язків застосовуються спеціальні заходи відповідальності, зокрема, виключення учасника з товариства, а також примусовий продаж його акцій (часток)» [180, с. 14].

Хоча, як ми зазначали вище, у доктрині приватного права висловлюються аргументи щодо ототожнення наслідків зловживання суб'єктивним цивільним правом із наслідками вчинення цивільного правопорушення, все ж більшість науковців наголошують на потребі розмежування правових наслідків зазначених дій. Так, зокрема, Карнаух Б. П. вважає, що «наслідком правопорушення виступає цивільна відповідальність. У цьому разі особа позбавляється того, що їй належить. На відміну від цивільно-правової відповідальності, наслідком зловживання є не позбавлення того, що належить особі, а тільки відмова у визнанні за особою права на те, чого вона намагалася здобути внаслідок зловживання» [183, с. 24].

Таким чином, вважає автор, наслідком зловживання буде те, що особа не здобуває того, чого прагнула здобути через зловживання. Зловживання - це порушення заборони, яка прямо не передбачена законодавством, тож якщо не врегульовано питання самої заборони, то тим більше не врегульоване і питання

відповідальності за неї. Наголошується, що основним наслідком зловживання суб'єктивними правами виступає втрата можливості у подальшому це право захищати і в даному разі йдеться лише про те, що обраний нею спосіб захисту є зловживацьким, а тому суд не може задовільнити його. Крім того, варто також наголосити на думці науковця, відповідно до якої саме суб'єктивне право не стає цілковито беззахисним, а ч. 3 ст. 16 ЦК треба розуміти як таку, яка дає право суду відмовити в задоволенні позову у тому разі, якщо обраний позивачем спосіб захисту є зловживацьким [183, с. 125; 146, с. 78; 147, с. 65].

У межах дисертації ми приєднуємося до аргументів тих науковців, які розмежовують правові наслідки зловживання правом та правові наслідки вчинення цивільного правопорушення.

У цій науковій роботі ми неодноразово наголошували на неоднорідності членських прав та обов'язків у непідприємницьких товариствах. Наведена особливість впливає і на характеристику відповідальності, адже невиконання обов'язку зобов'язальної природи у членських правовідносинах має своїм наслідком наслідки невиконання зобов'язання, невиконання ж обов'язку, що випливає з організаційних прав члена непідприємницького товариства має своїм наслідком специфічні санкції, що мають місце у досліджуваній сфері.

Підходи щодо доцільності розмежування відповідальності залежно від специфіки правової природи обов'язків, правда, у підприємницьких товариствах, уже виступали предметом наукового аналізу у працях вітчизняних науковців. Так у дисертації Ю. В. Соколовської знаходимо відповідну концепцію щодо доречності виокремлення «відповідальності учасників підприємницьких товариств у зобов'язальних відносинах та відповідальності учасників у корпоративних відносинах», що, як наголошує авторка, залежить від кола суб'єктів, перед якими учасник підприємницького товариства несе відповідальність, а також від характеру самого правопорушення [184, с. 69].

Значний науковий інтерес викликає питання цивільно-правової відповідальності за несплату членських внесків. Відтак виникають питання щодо можливих наслідків несплати таких внесків, можливості стягнення їх у

примусовому порядку, накладення штрафних санкцій за несплату членських внесків тощо.

У цьому аспекті єдність відсутня, як у доктрині цивільного права, так і в судовій практиці. Стосовно споживчих товариств, то жваву наукову дискусію викликають не тільки особливості цивільно-правової відповідальності, але й правова природа та характер виплат на пай, кооперативних виплат. У той час, коли щодо кооперативів та споживчих товариств на законодавчому рівні несплату членських внесків визначено підставою для припинення членства, то щодо громадських об'єднань ситуація дещо інша.

На доктринальному рівні має місце позиція щодо громадських об'єднань – несплата членських внесків може мати наслідком виключення такого члена з товариства, однак стосовно примусового порядку стягнення членських внесків серед науковців відсутня єдина позиція.

Так, окремі дослідники вважають неможливим заявлення позову про стягнення членських внесків з двох причин:

- по-перше, їх сплата не базується на цивільно-правовому зобов'язанні;
- по-друге, учасники не мають прав на майно непідприємницьких товариств, не несуть відповідальності за зобов'язаннями останніх [185, с. 277].

І. М. Кучеренко також зазначала, що «визначення законодавчими актами обов'язку сплачувати членські внески не дає права товариству вимагати їх сплати, позаяк учасники такого товариства не мають визначених законом об'єктів права власності та прав на майно, не несуть відповідальності за їх зобов'язаннями і не зобов'язані брати майнової участі в діяльності таких непідприємницьких товариств» [185, с. 277].

Одним із аргументів в рамках цієї концепції є те, що членські внески використовуються непідприємницьким товариством для реалізації мети та завдань діяльності, заради чого відповідні особи і вступили у таке товариство. Саме тому відсутність майнового зв'язку члена непідприємницького товариства не можна трактувати як ключовий фактор в підтримку неможливості примусового стягнення заборгованості за членськими внесками.

Більше того, вважається, що встановлення обов'язку сплачувати членські внески локальними актами не наділяє товариство правом вимагати їх сплати.

На противагу вищенаведеному є й інший підхід, за яким зі сплати членських внесків виникає цивільно-правове зобов'язання. Так, Шашкова О.В. вважає, що особа, вступаючи добровільно у товариство, зобов'язується сплачувати внески, встановлені статутом, тому саме волевиявлення такого члена є передумовою виникнення зобов'язання, і як наслідок – можливості звернення до суду за захистом у разі несплати відповідних внесків [186, с. 80].

На думку Чепурнова В.О. внесення членських внесків до благодійного товариства носить характер цивільно- правового договору приєднання [187, с. 12] та тягне за собою відповідні наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Уважаємо, що оскільки членство в громадських об'єднаннях є добровільним, то і сплата членських внесків є відповідною. Навіть наявність укладеного договору про сплату членських внесків не завжди свідчить про те, що членські внески у випадку їх несплати будуть стягнуті в примусовому порядку. Утім, солідаризуємось із тим, що у випадку укладення цивільно-правового договору про сплату членських внесків вони можуть стягуватися в примусовому порядку.

З наведеного вбачається відсутність у доктрині цивільного права єдності у вирішенні питання правових наслідків несплати членських внесків. З огляду на це, питання можливості зобов'язання членів сплачувати членські внески доцільно вирішувати в кожному окремому випадку індивідуально шляхом аналізу внутрішніх локальних документів непідприємницького товариства.

Поки в доктрині цивільного права відбуваються дискусії стосовно можливості, чи то неможливості стягнення членських внесків у примусовому порядку, судова практика свідчить не тільки про можливість стягнення членських внесків у примусовому порядку, але й про встановлення додаткової відповідальності, яка проявляється у формі стягнення пені.

Справді, після прийняття у 2012 р. Закону України «Про громадські об'єднання» у судовій практиці знайшли відображення дві діаметрально протилежні позиції:

- у позовах про стягнення заборгованості за членськими внесками відмовляли, посилаючись на те, що відповідний обов'язок, передбачений статутом, не є зобов'язанням відповідно до ст. 509 Цивільного кодексу України;

- позов задовольняли, визнаючи обов'язок сплати внесків цивільно-правовим зобов'язанням.

Важливо наголосити, що у контексті правових наслідків невчасної сплати членських внесків у непідприємницьких товариствах судова практика останніх років напрацювала певні підходи у досліджуваному нами питанні, які в основному можна звести до наступних:

1) відносини щодо сплати членських внесків слід кваліфікувати як цивільно-правове зобов'язання, що регламентується як положеннями спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють ті чи інші види непідприємницьких товариств, так і положеннями про сплату членських внесків або відповідними договорами про сплату членських внесків залежно від того, який формат регламентації цього питання та ступінь деталізації обрало саме непідприємницьке товариство;

2) оскільки відносини щодо сплати членських внесків кваліфікуються як цивільно-правове зобов'язання, то у даному разі актуально вести мову про правові наслідки, які випливають із невиконання цивільно правового зобов'язання. Іншими словами, у разі порушення даного зобов'язання настають правові наслідки встановлені договором або законом, зокрема, сплата неустойки у вигляді штрафу чи пені - грошової суми чи іншого майна, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення зобов'язання. Отже, у даному разі застосовуються норми статей 549, 551 та 611 ЦК України, тобто ті, які зазвичай застосовуються у разі застосування невиконання або ж неналежного виконання зобов'язання;

3) застосування розширеного підходу до правових наслідків невиконання зобов'язань у цивільних правовідносинах незалежно від підстав їх виникнення, тобто незалежно від того чи йдеться про договірні чи недоговірні зобов'язання - визначаючи наслідки несплати членських внесків, ці відносини кваліфікуються як грошове зобов'язання і у випадку їх порушення постає питання про нарахування інфляційних втрат на суму боргу, 3 відсотків річних відповідно до статті 625 Цивільного кодексу України, яка визначає міри цивільно-правової відповідальності за невиконання грошових зобов'язань.

4) сама по собі незгода особи, яка невчасно сплатила членські внески із рішенням загальних зборів, які уповноважені встановлювати суму та порядок сплати членських внесків, не є підставою для незастосування до неї вищенаведених заходів відповідальності, адже відповідні рішення загальних зборів не визнані у визначеному законом порядку недійсними.

До слова, застосування до досліджуваних тут правовідносин правових наслідків невиконання грошових зобов'язань і загалом розширене застосування таких правових наслідків до різноманітніших правовідносин, договорів різних видів та типів, предметом яких виступають гроші, на думку О. І. Зозуляк є беззаперечним позитивом [188, с. 135].

Більше того, як показує судова практика, правила відповідальності, визначені у ст. 625 ЦК України та Законі України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 р. [188] можуть поширюватися, у тому числі, і на деліктні правовідносини, про що, зокрема, йдеться у постанові ВП ВС справі № 910/10156/17 від 10 квітня 2018 р. [189].

Крім того, у цьому контексті треба наголосити на тому, що цивілісти наголошують на нетотожності процентів, які передбачені ст. 625 ЦК України та процентів за користування грошовими коштами, що має місце у договорі позики або ж кредитному договорі, що дає підстави для висновку про можливість їх одночасного стягнення [190, с. 56-58].

Це основні аргументи, з яких виходить судова практика, застосовуючи норми, які визначають правові наслідки несплати або ж несвоєчасної сплати членських внесків. Наведемо кілька прикладів судової практики.

Так, зокрема, у грудні 2020 р. громадське об'єднання автолюбителів «Дунай» звернулося до суду Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області із позовом про стягнення із члена такого об'єднання заборгованості по сплаті членських внесків у сумі 2160 грн., а також пені в розмірі 3455,60 грн. Суму членських внесків відповідач сплатив добровільно, але пеню - ні. Суд, розглядаючи справу по суті, зменшив розмір пені до 2100 грн. та зобов'язав відповідача сплатити її. У своїх доводах суд посилається на ст. 625 ЦК України, адже боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Таким чином, тут відображені і правові наслідки невиконання цивільно-правового зобов'язання і застосовано наслідки невиконання грошового зобов'язання. Варто також наголосити, що в статуті громадського об'єднання «Дунай» передбачені такі види відповідальності за несплату членських внесків, як: виключення із членів автокооперативу; нарахування пені; примусове стягнення заборгованості через суд [170].

Ще одним цікавим судовим кейсом є стягнення заборгованості по сплаті членських та цільових внесків із члена громадського об'єднання «Громадське товариство «Ельвіра». Позивач вимагав стягнути з члена громадського об'єднання заборгованість щодо сплати членських внесків, яка становила 70 649,93 грн, з них: 33 400,00 грн - сума основного боргу, 33 347,51 грн - інфляційні витрати, 3 902,42 грн - три відсотки річних, нараховані відповідно до положень статті 625 ЦК України.

03 грудня 2015 р. заочним рішенням Святошинського районного суду м. Києва позов було задоволено. Ухвалою Святошинського районного суду скасовано попереднє рішення та призначено справу до розгляду в загальному порядку. Цього разу позов громадського об'єднання задоволено частково, відтак стягнуто тільки суму основного боргу. Далі подавалась апеляційна скарга, яка ухвалою Апеляційного суду м. Києва була залишена без

задоволення, а оскаржуване судові рішення без змін. Суд погодився із доводами суду першої інстанції, що відповідач як член громадського об'єднання «Садівницьке товариство «Ельвіра», відповідно до Статуту та рішення зборів, «зобов'язаний сплачувати вступний, щорічні членські та цільові внески, а тому їх несплата має наслідком стягнення з нього зазначених сум за рішенням суду» [191]. Доводи заявника про те, що «суди попередніх інстанцій не звернули увагу на те, що несплата членських внесків відповідно до статуту має правовим наслідком виключення з членів громадського об'єднання, а не стягнення заборгованості по таким платежем суд не взяв до уваги, оскільки пунктом 2.8. Статуту передбачено, що у разі несплати коштів, у розмірах, установлених загальними зборами, правління товариства звертається до суду для їх примусового стягнення» [191].

Далі детальніше проаналізуємо вирішення даного питання у статутах та договорах про сплату членських внесків. Так, як уже зазначалося раніше, відповідно до положень Статуту громадської організації «Збережи Дніпро» члена громадського об'єднання можуть виключити із нього в разі несплати членських внесків протягом року [75], у Статуті громадської організації «Назавжди разом» передбачено, що члена громадського об'єднання можуть виключити з нього через несплату членських внесків протягом 3 місяців [76].

Схожі наслідки передбачено і в положеннях про сплату членських внесків, відтак у громадській спілці «Експертна міжгалузєва асоціація України» встановлено, що член спілки, який не виконує або неналежно виконує свої обов'язки, визначені положенням, може бути виключений із складу спілки [82].

Дещо інший підхід щодо виключення із об'єднання встановлено положенням про членство та членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України», адже в ньому визначається, що термін членства становить один календарний рік й у випадку несплати членського внеску до 31 січня членство припиняється [81].

Якщо ж звернутися до договору оферти, який пропонує укласти громадська організація «Всеукраїнська Спілка Ендодонтистів», то можна

побачити, що в ньому взагалі відсутні будь-які норми про відповідальність за несплату членських внесків [192]. У договорі оферти в громадській організації «Мрій дій» теж не визначено особливостей цивільно-правової відповідальності, а збережено формулювання про виключення з товариства в разі несплати внесків та/або заборгованості за 2 місяці [193].

З окресленого вище можна зробити висновок, що стягнення членських внесків членів громадського об'єднання може відбутися не тільки у випадку укладення цивільно-правового договору про їх сплату, але й тоді, коли відповідні норми (про можливість примусового стягнення) визначені в статуті. Актуальна судова практика дозволяє зробити висновок про єдиний узгоджений підхід до примусового стягнення членських внесків як вимоги виконання зобов'язання. При цьому, не важливо чи підставою відповідного зобов'язання був договір про сплату членських внесків, чи статут, який особа при вступі у непідприємницьке товариство визнала та зобов'язалась виконувати. З огляду на це, сплата членських внесків вважається цивільно-правовим зобов'язанням.

Особливість цивільно-правової відповідальності членів споживчого товариства не дає можливості оминати увагою й цей аспект. Законодавчо встановлено, що член споживчого товариства відповідає за зобов'язаннями споживчого товариства лише в межах унесеного ним обов'язкового пайового внеску, якщо інше не передбачено статутом (п. 6 ст. 6. ЗУ «Про споживчу кооперацію»).

Таким чином, установлюється субсидіарна відповідальність членів споживчого товариства за зобов'язаннями останнього, на противагу цьому за зобов'язаннями своїх членів кооператив не несе відповідальності (ч. 3 ст. 27 ЗУ «Про кооперацію») [21].

Механізм застосування субсидіарної відповідальності членів споживчого товариства за його зобов'язаннями реалізується через процедуру списання обов'язкових пайових внесків та права на паї (частки) в його майні. Така процедура спрямована на покриття збитків споживчого товариства від

господарсько-фінансової діяльності та регламентується Положенням про організацію пайового господарства споживчої кооперації України [87].

Якщо переходити до характеристики відповідальності за невиконання обов'язків, які випливають з організаційних прав члена непідприємницького товариства, то основним негативним наслідком у цьому разі залишається механізм виключення члена непідприємницького товариства. На сьогодні виключення як інструмент впливу застосовується по суті в усіх видах господарських товариств, крім акціонерних.

Справді, виключення учасника підприємницького товариства або ж члена непідприємницького товариства з товариства - відомий та часто застосовний інструмент впливу (відповідальності) на учасника/члена товариства, який, будучи учасником корпоративних або ж членських правовідносин вчинив правопорушення.

Звісно, механізм виключення досліджений більшою мірою у підприємницьких товариствах, а у світлі Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» порядок та підстави виключення набули широкого обговорення та певної критики серед наукової спільноти [194].

Дійсно, Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» суттєво змінив підходи до підстав виключення учасника з товариства, звузивши їх перелік до таких двох:

- «наявність в учасника заборгованості із внесення вкладу щодо новоствореного товариства (п. 1 ч. 2 ст. 15 Закону);
- смерть учасника та незвернення його спадкоємців із заявою про вступ до товариства, (ч. 2 ст. 23 Закону)» [194].

У зв'язку із вищенаведеними змінами, загальні збори товариства по суті позбулися права виключати недобросовісних учасників. Судова практика з урахуванням вищенаведених положень Закону йде шляхом обмеженого трактування підстав виключення учасника. Так, у одній із судових справ колегія суддів погоджується з правовою позицією судів попередніх інстанцій

щодо «відсутності правових підстав для виключення учасника зі складу учасників товариства на підставі рішення суду, адже загальні збори не наділені виключною компетенцією щодо виключення учасника передбачають лише дві підстави для виключення учасника з товариства з додатковою відповідальністю, проте не за рішенням суду, а органів управління товариства» [195].

Окреслений підхід законодавця об'єктивно викликав досить неоднозначну реакцію як теоретиків, так і практикуючих юристів. Багато юристів пропонують повернутись до попереднього порядку виключення із товариства [196, с. 156-158].

Однак для непідприємницьких товариств такого правила щодо вузького переліку підстав виключення не існує, а в межах статутів прописується досить широке коло підстав виключення члена товариства. Так, в одному із статутів громадської організації наводяться такі «підстави для виключення з членів організації:

- неодноразові порушення вимог Статуту;
- неучасть в діяльності Організації особисто або через представника протягом принаймні 12 (дванадцяти) місяців;
- несплата членських внесків протягом останнього року» [197].

Це означає, що виключення у членських правовідносинах виступає універсальною формою відповідальності члена товариства – санкцією, що застосовується у разі невиконання зобов'язання зі сплати членських внесків та порушень своїх членських обов'язків, що впливають з організаційних членських прав.

Загалом дослідники підтримують концепцію універсального характеру виключення учасника у корпоративних правовідносинах [180; 112]. Цілком погоджуючись із зазначеним підходом, вважаємо його застосовним і до членських правовідносин, які складаються у непідприємницьких товариствах.

Питання виключення учасника із непідприємницького товариства неодноразово в різних правових аспектах постають у судовій практиці. Так,

зокрема, у одній із судових справ йдеться про позов до банківського союзу про виключення банку зі складу засновників (учасників) цього банківського союзу.

У даній справі ВС зробив кілька концептуальних висновків, найважливішими з яких у контексті цього дослідження є такі:

- визначено правову природу банківського союзу як договірною об'єднання банків, яке є різновидом непідприємницького товариства, основною метою якого не є одержання прибутку, що унеможливує застосування до спірних правовідносин норм Закону України «Про господарські товариства». Це важливий нюанс у подальшому розмежуванні підприємницьких та непідприємницьких товариств, за критеріями як мети діяльності, так і спрямованості прибутку (наголошується, що банківський союз створюється без мети одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками);

- наголошено на критеріях розмежування порядку виходу та виключення із товариства, зокрема: вихід з союзу здійснюється за власною ініціативою, а тому достатньо лише письмової заяви члена товариства; при виході не вимагається окремого рішення ради цього товариства (у даній справі – банківського союзу). На відміну від виходу, виключення відбувається лише за рішенням ради, якщо за нього проголосувало не менше двох третин від присутніх на засіданні ради її членів відповідно до порядку виключення, що встановлений статутом союзу;

- порядок прийняття рішення про виключення члена непідприємницького товариства є виключною компетенцією керівного органу управління. Виключення члена непідприємницького товариства або ж іншої юридичної особи на підставі рішення суду слід кваліфікувати як втручання у діяльність юридичної особи, адже в даному разі має місце вихід судом за межі повноважень та привласнення повноважень органів юридичної особи. Більше того, у ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» серед документів, що можуть бути підставою для державної реєстрації припинення членства в асоціації, відсутнє судове рішення про виключення засновника. Обраний

позивачем спосіб захисту шляхом прийняття судового рішення про виключення члена асоціації (спілки) банку не передбачений законом та не є ефективним для захисту його права у спірних правовідносинах, зважаючи, що таке рішення не може бути підставою для здійснення реєстраційних дій;

- оскільки непідприємницьке товариство - у спірних правовідносинах банківський союз належить до громадських формувань, то для державної реєстрації змін достатньо подання заяви про припинення членства до відповідних статутних органів союзу з відміткою про її прийняття (ч. 6 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань») [198].

Вищенаведені правові висновки відображають досягнення доктрини цивільного права у питаннях правової природи непідприємницьких товариств та їх різновидів, а також питаннях, які стосуються виходу та виключення із непідприємницького товариства, та сприймаються нами позитивно.

Одночасно виключення члена непідприємницького товариства на підставі систематичного порушення ним положень статуту товариства або ж неучасті у загальних зборах має свої особливості. Певні із них дуже чітко простежуються при аналізі однієї із судових справ.

Так, якщо член товариства не був повідомлений належним чином про проведення загальних зборів товариства, то це слід вважати порушенням, внаслідок якого члена товариства фактично було позбавлено можливості взяти участь у загальних зборах членів кооперативу, які відбулися, чим порушено його права участі в товаристві. Неналежне повідомлення позивача про дату проведення загальних зборів членів обслуговуючого кооперативу, порушення права на ознайомлення з порядком денним є порушенням вимог ст. 15 Закону України «Про кооперацію» та п. 6.2 статуту кооперативу - наголошується у правовому висновку ВС.

Як впливає із правового висновку ВС, «рішення загальних зборів членів ОК Човнове товариство «Чайка» було прийняте за відсутності позивача, неповідомленого про проведення вказаних загальних зборів та передбачає

виключення позивача зі складу членів кооперативу за недоведеності обґрунтованих підстав для цього. Обставини порушення членом кооперативу положень його статуту повинні бути доведені, а їх недоведеність є «достатньою підставою для визнання незаконним рішення кооперативу про виключення позивача з членів кооперативу» [199].

Абсолютно погоджуючись із правовою позицією ВС, хочемо підкреслити важливість доведення фактів порушення статуту чи доказів неучасті у загальних зборах непідприємницького товариства, коли йдеться про обґрунтування доцільності виключення члена такого товариства через невиконання ним своїх обов'язків, які випливають із членства в останньому.

Ще один аспект виключення із товариства стосується ситуації виключення з адвокатського об'єднання, про що йдеться справі № 750/2669/17, яка переглядалась ВС. Суть спору пов'язана з тим, що рішенням президії адвокатського об'єднання було виключено члена останнього на тій підставі, що він «звернувся до КДКА Чернігівської області, Ради адвокатів Чернігівської області, яка довела до відома ВКДКА України із зверненням щодо порушення дисциплінарних справ відносно адвокатів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності» [168]. Окреслені дії члена адвокатського об'єднання, як впливає із матеріалів справи, вважалися вчиненням дій всупереч інтересам об'єднання та такими, що негативно впливають на престиж.

Одночасно ВС наголошує на тому, що кожна особа має право на звернення, повідомлення відповідних фактів та проведення перевірки стосовно цих фактів, з огляду на що рішення президії адвокатського об'єднання від 10.02. 2017 р. винесене всупереч п. п. 13.1, 15.1 статуту, а тому є незаконним та підлягає скасуванню [168].

Ще одна судова справа № 916/2506/20 в своїй основі також містить спір щодо виключення з кооперативу асоційованого члена. Із аналізу правових висновків стає зрозумілим, що у разі несплати асоційованим членом кооперативу паю або ж його частини, суд вважає за потрібне звернутися

спочатку до застосування штрафних санкцій, які є наслідком невиконання зобов'язання.

З таким підходом однозначно слід погодитись, тим більше, як впливає із матеріалів справи, питання штрафних санкцій деталізовані у актах локальної корпоративної правотворчості кооперативу. Так, у п. 14 персонального меморандуму встановлено, що у разі, «якщо асоційований член порушив встановлені для нього терміни сплати паю або його частин, він зобов'язаний сплатити кооперативу пеню в розмірі 0,1 % від суми, яка підлягає сплаті, за кожен день прострочення. У разі якщо порушення терміну сплати паю або його частини перевищує 30 календарних днів загальні збори членів кооперативу з ініціативи голови кооперативу можуть розглянути питання про виключення особи з кооперативу» [200]. Таким чином, меморандумом кооперативу визначено пріоритет у застосуванні штрафних санкцій, а у разі їх несплати протягом 30 днів механізм виключення асоційованого члена кооперативу.

З урахуванням наведеного колегія суддів погодилася з висновком судів попередніх інстанцій з приводу того, що «з урахуванням положень статуту кооперативу та п. 14 персонального меморандуму сплата пайового внеску з порушенням терміну до 30 календарних днів не є безумовною підставою для припинення асоційованого членства у кооперативі, а є підставою для нарахування кооперативом пені за прострочення сплати паю, і виключно після невиконання асоційованим членом зобов'язання в частині виплати паю більше ніж 30 календарних днів кооператив набуває право виключити таку особу зі свого складу» [201].

Таким чином, виключення із громадського об'єднання може бути використане як форма відповідальності у випадку несплати членських внесків.

Через відсутність майнового зв'язку між членом громадського об'єднання та громадським об'єднанням, оскільки члени громадського об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, за загальним правилом, сплата членських внесків є добровільною, проте, як свідчить практика, в деяких випадках останні можуть стягуватися у примусовому порядку. Сказане є

можливим, якщо такий наслідок визначено у внутрішніх локальних актах їх діяльності (положеннях) або ж є укладений відповідний договір про сплату членських внесків.

Щодо споживчих товариств, то несплата пайових внесків рівноцінна виключенню із товариства. Через наявність майнового зв'язку із товариством, яка опосередковується паєм, для членів товариства характерною є наявність субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства в межах свого паю; стягнення несплачених внесків може відбуватися в примусовому порядку через використання судового захисту. Така ж ситуація із виплатами на пай, кооперативними виплатами та дивідендами [202].

Висновки до третього розділу.

Вказується, що ефективність способів захисту права та інтересу визначається :

1) Конкретний спосіб захисту цивільного права обумовлений характером його порушення, невизнання або оспорення та визначається змістом та суттю права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа;

2) Відкритий перелік способів захисту цивільного права та інтересу та можливість захищати захистити цивільне право способами, які визначені законом, договором або ж судом;

3) Одне право захищається в межах одного позову.

Наголошується, що ефективність та належність способів захисту повинні обумовлюватись балансом інтересів усіх членів непідприємницького товариства і самого товариства у випадках, коли інтереси товариства можуть не збігатися з інтересами його окремих учасників, можуть не співпадати інтереси учасників товариства, включаючи колишніх учасників. .

Наголошується, що основними способами захисту прав члена непідприємницького товариства, які впливають із його організаційних прав, - це ті способи, якими захищаються немайнові (організаційні) права як елемент

змісту корпоративних прав у підприємницьких товариствах, за умови їх виникнення у відносинах членства у непідприємницьких товариствах. Серед них - визнання недійсним статуту непідприємницького товариства або змін до нього; відшкодування збитків завданих керівником непідприємницького товариства; оскарження рішень органів управління непідприємницького товариства.

Сутність визнання недійсними рішень загальних зборів товариства пов'язується з тим, що: рішення загальних зборів не є правочином, а за своєю правовою природою виступає корпоративним актом; застосування такого способу захисту як визнання недійсними рішень загальних зборів має своєю метою недопущення порушення та відновлення цивільних прав та інтересів; належність даного права виключно учаснику (члену), який не брав участі в загальних зборах або голосував проти оскаржуваного рішення, що виступає важливим моментом в контексті кола визначення осіб, що мають право на оскарження рішення загальних зборів; до рішення загальних зборів застосовуються ті ж наслідки недійсності юридичних фактів у приватному праві, що й для інших юридичних фактів; визнання недійсним судом рішення загальних зборів товариства не може бути підставою для визнання недійсним договору, який укладений на підставі цього рішення, адже цим договором не порушуються права та законні інтереси учасника товариства.

Констатується потреба відмежування визнання недійсним рішення загальних зборів від суміжних понять таких як, наприклад, протокол загальних зборів, лист, які управлінськими рішеннями не виступають.

Наголошується, що основним наслідком зловживання суб'єктивними правами виступає втрата можливості у подальшому це право захищати і в даному разі йдеться лише про те, що обраний нею спосіб захисту є зловживацьким, а тому суд не може задовільнити його. Одночасно саме суб'єктивне право не стає цілковито беззахисним, а ч. 3 ст. 16 ЦК України треба розуміти як таку, яка дає право суду відмовити в задоволенні позову у тому разі, якщо обраний позивачем спосіб захисту є зловживацьким.

У роботі відносини щодо сплати членських внесків слід кваліфікуються як цивільно-правове зобов'язання із застосуванням правових наслідків, які впливають із його невиконання, у тому числі ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України, яка визначає міри цивільно-правові відповідальності за невиконання грошових зобов'язань.

Констатується, що основним негативним наслідком невиконання обов'язків, які впливають з немайнових (організаційних) прав члена непідприємницького товариства, виступає механізм виключення члена непідприємницького товариства із нього.

Підставами для виключення з членів непідприємницького товариства виступають: несплата членських внесків протягом останнього року; неодноразові порушення вимог статуту; систематична неучасть в діяльності організації.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретико-правових і законодавчих аспектів регулювання членських відносин у непідприємницьких товариствах, сформульовано такі основні підсумкові положення:

1. Окреслюються такі етапи розвитку вчення про досліджуваний інститут:

- перший етап: 1991-2004 р.р. – закріплення у спеціальних законодавчих актах, які регулюють статус об'єднань громадян, політичних партій, організацій роботодавців, творчих та професійних спілок, молодіжних організацій; сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок, споживчих товариств переліку прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств та механізму реалізації цих прав;

- другий етап: 2004-2019 р.р. – удосконалення інституту членства у непідприємницьких товариствах та участі у підприємницьких товариствах на основі положень Цивільного кодексу України, який на легальному рівні закріпив поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі за критерієм мети їх діяльності; розвиток доктрини цивільного права на основі вчення про нетотожність понять «участь» та «членство»; розвиток локальної правотворчості в рамках непідприємницьких товариств шляхом закріплення в установчих документах розширеного переліку членських прав та обов'язків;

- третій етап: 2019 р. - триває до сьогодні - формування судової практики на основі підходу щодо тотожності прав членства у непідприємницьких товариствах та прав участі у підприємницьких; уніфікація процесуальних аспектів у вирішенні спорів, які виникають з членства у непідприємницьких товариствах; посилення наукового інтересу щодо дослідження членських правовідносин; робота над удосконаленням ЦК України, у тому числі щодо інституту юридичної особи загалом та її різновидів, зокрема.

2. При формуванні критеріїв відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств, підтримано твердження провідних учених про

умовність критерію мети діяльності товариства як критерій їх розмежування, оскільки він не має ні теоретичного ні прикладного функціонального призначення.

В основі розмежування досліджуваних товариств у роботі закладається критерій спрямованості прибутку. Формулювання спрямованості прибутку непідприємницьких товариств через заперечення його розподілу не відображає об'єктивно призначення такого прибутку і його специфіку в сфері непідприємницьких товариств в силу можливості обмеженого розподілу отриманого прибутку між учасниками окремих організаційно-правових форм непідприємницьких товариств (наприклад, кооперативні виплати в непідприємницьких товариствах). Тому спрямованість прибутку на здійснення мети, визначеної при державній реєстрації непідприємницьких товариств, відображає особливості їх статусу і, водночас, дозволяє об'єктивно відобразити їх відмежування від підприємницьких товариств.

3. Наголошується, що майнова участь особи у товаристві характерна для обох видів досліджуваних товариств, однак, проявляється вона у них кардинально відмінно. Якщо в підприємницьких товариствах - це сплата вкладу до майна при вступі до товариства та майнові права щодо отримання частини прибутку і ліквідаційної квоти, то в непідприємницьких товариствах така майнова участь проявляється у конструкції членських внесків.

4. У роботі сприймається концепція, відповідно до якої при поясненні специфіки та правової природи тих чи інших цивільних правовідносин застосовують серед іншого особливості способів захисту порушеного цивільного права.

5. Членські правовідносини досліджуються через співвідношення їх із корпоративними правовідносинами через сукупність спільних та відмінних рис. Доводиться, що спільним є те, що це відносини, які пов'язані із засадами участі (членства) у юридичній особі корпоративного типу, що дозволяє відмежувати одну велику групу юридичних осіб, устрій яких корпоративний від іншої

великої групи юридичних осіб, де немає засад корпоративного устрою і які діють на основі унітарних засад.

6. Доводиться, що ступінь повноти прав стосовно товариства має абсолютний прояв у змісті корпоративних прав як сукупності майнових та немайнових прав учасників підприємницьких товариств, а також в усіченому вигляді представлений в членських правах як сукупності немайнових та окремих майнових прав, що обумовлені споживчо-інвестиційним інтересом членства, який, однак, реалізується в межах непідприємницького товариства.

7. Визначається сукупність чинників, які детермінують інститут членства у непідприємницьких товариствах:

- неоднорідність членства, що проявляється у переліку прав та обов'язків членів різних видів непідприємницьких товариств;

- різні інтереси - немайнові та споживчі інтереси майнового характеру, з якими члени непідприємницького товариства вступають у нього;

- членство у непідприємницьких товариствах визначається формулою «не отримати більше, ніж вкладено».

Вказується, що нормативна регламентація правового режиму членських внесків у громадських об'єднаннях та споживчих кооперативах характеризується диспозитивним підходом і, як наслідок, втілюється у визначення основних засад сплати членських внесків саме в локальних актах їх діяльності. Основними видами членських внесків у громадських об'єднаннях є вступні та періодичні, а також цільові та благодійні (додаткові) з можливістю закріплення й інших видів залежно від виду об'єднання. Основними видами внесків у споживчих кооперативах є вступний внесок, обов'язковий пайовий та додатковий пайовий внески, цільові внески. Не передбачається можливість визначення інших видів внесків.

Майнове наповнення членських внесків у непідприємницьких товариствах може бути дуже різноманітним та включати гроші, майнові права, цінні папери, земельні ділянки, творча ідея, надання допомоги в проведенні заходів, конференцій, наданні приміщення, підготовці друкованих матеріалів

тощо. Членські внески у непідприємницьких товариствах не підлягають оподаткуванню.

9. Наголошується на тому, що позитивний досвід регламентації прав та обов'язків членів непідприємницьких товариств у країнах розвинених правопорядків (США, Канада, Австралія, країни ЄС) проявляється у тому, що на рівні актів локальної корпоративної правотворчості непідприємницьких товариств більш детально окреслені вимоги щодо :

- підтримки дисципліни членів кооперативу (виражається у формулі щодо «залежності прав голосу члена кооперативу від ефективності участі у його діяльності», обов'язковому поясненні причин неучасті у загальних зборах кооперативу, виключенні із членів кооперативу члена із неактивною позицією);

- балансу інтересів та недопущення конфліктних ситуацій між членами кооперативу та самим кооперативом (забезпечується процедурою занесення до протоколу загальних зборів заперечення члена кооперативу у разі, якщо він голосував проти прийнятого рішення; правом перевірити протоколи та звітну документацію; механізмом контролю за діяльністю директора та інших посадових осіб непідприємницького товариства);

- забезпеченні активної участі члена непідприємницького товариства у його діяльності; постійному удосконаленні своїх знань у сфері, яка виступає основною для того чи іншого непідприємницького товариства.

10. Аргументуються відмінності між здійсненням корпоративних прав у підприємницьких товариствах та членських прав у непідприємницьких товариствах, що проявляється у тому, що перші : здійснюються пропорційно відповідно до розміру частки у статутному капіталі товариства; розмір частки окремих учасників товариства, впливає на виникнення у них додаткових повноважень, а також впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника підприємницького товариства. Другі ж здійснюються відповідно до принципу рівності прав членів непідприємницьких товариств.

11. Виділяється два види обов'язків членів непідприємницьких товариств:

- перший вид - обов'язки пов'язані із сплатою членських вступних, а також інших внесків, якщо такі передбачені положеннями чинного законодавства та установчими документами непідприємницьких товариств;

- другий вид обов'язків, пов'язані із дотриманням вимог статуту та які кореспондуються із сукупністю немайнових прав члена непідприємницького товариства.

12. Аргументуються висновки щодо особливостей членських правовідносин у непідприємницьких товариствах: як членські, так і корпоративні права виникають в межах юридичної особи, що має корпоративний устрій; членські права в громадських об'єднаннях як непідприємницьких товариствах не мають майнового змісту; членські права в споживчих кооперативах та обслуговуючих як непідприємницьких товариствах можуть бути наділені майновим змістом, який відображається у формулі «не отримати більше, ніж вкладено»; тенденція до розширення змісту членських прав у непідприємницьких товариствах.

13. Наголошується, що ефективність та належність способів захисту обумовлюється балансом інтересів усіх членів непідприємницького товариства і самого товариства з урахуванням того факту, що інтереси товариства можуть не збігатися з інтересами його окремих учасників, можуть не співпадати інтереси учасників товариства, включаючи колишніх учасників.

14. Вказується, що основними способами захисту прав члена непідприємницького товариства, які впливають із його організаційних прав, - це ті способи, якими захищаються немайнові (організаційні) права як елемент змісту корпоративних прав у підприємницьких товариствах, за умови їх виникнення у відносинах членства у непідприємницьких товариствах.

Серед них - визнання недійсним статуту непідприємницького товариства або змін до нього; відшкодування збитків, завданих керівником непідприємницького товариства; оскарження рішень органів управління непідприємницького товариства.

15. Сутність визнання недійсними рішень загальних зборів товариства пов'язується з тим, що: рішення загальних зборів не є правочином, а за своєю правовою природою виступає корпоративним актом; застосування такого способу захисту як визнання недійсними рішень загальних зборів має своєю метою недопущення порушення та відновлення цивільних прав та інтересів; належність даного права виключно учаснику (члену), який не брав участі в загальних зборах або голосував проти оскаржуваного рішення, що виступає важливим моментом в контексті визначення кола осіб, що мають право на оскарження рішення загальних зборів; до рішення загальних зборів застосовуються ті ж наслідки недійсності юридичних фактів у приватному праві, що й для інших юридичних фактів; визнання недійсним судом рішення загальних зборів товариства не може бути підставою для визнання недійсним договору, який укладений на підставі цього рішення, адже цим договором не порушуються права та законні інтереси учасника товариства.

16. У роботі відносини щодо сплати членських внесків кваліфікуються як цивільно-правове зобов'язання із застосуванням правових наслідків, які впливають із його невиконання, у тому числі ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України, яка визначає міри цивільно-правової відповідальності за невиконання грошових зобов'язань.

17. Констатується, що основним негативним наслідком невиконання обов'язків, які впливають з немайнових (організаційних) прав члена непідприємницького товариства, виступає механізм виключення члена непідприємницького товариства із нього.

18. Членські відносини у непідприємницьких товариствах є відносинами між членом товариства та самим товариством щодо виникнення, здійснення та припинення членських прав.

Пропонується внесення змін до ст. 85 ЦК України та доповнити її положеннями наступного змісту:

1. Права членів непідприємницьких товариств - це сукупність правомочностей, що належать особі як члену непідприємницького товариства відповідно до закону та установчих документів товариства;

2. Права членства у непідприємницькому товаристві набуваються особою з моменту сплати членських внесків в установленому законом та установчими документами порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права. Х. : Право, 2008. 226 с.
3. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій. Монографія. Ужгород. Видавництво Олександра Гаркуші. 2009. 200 с.
4. Механізм цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин в умовах євроінтеграції. Монографія. За ред. М. К. Галянтича та Ю. О. Заїки. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. 340 с.
5. Шарикова А. Историко-правовые основы деятельности профсоюзов Украины. Закон и жизнь. 2013. № 8/4. С. 253-255.
6. Левчук К. І. Громадські організації України: створення та діяльність (1985-1996 р.р.) : монографія. Вінниця: ПП «Едельвейс і К». 2009. 320 с.
7. Історія споживчої кооперації. COOP Україна. URL: <http://www.coop.ua/uk/pro-nas/istoriya-spozhyvchoyi-kooperatsiyi-v-ukrayini-osnovni-etapy-rozvytku/>
8. Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств. Монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. 184 с.
9. Про об'єднання громадян: Закон України № 2450-12 від 16. 06. 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2460-12>
10. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23.04.1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
11. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28. 06.1196 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4262>

12. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України 531/97-вр від 16.09. 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80#Text>

13. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України № 281-XIV від 01. 12. 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14#Text>

14. Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15. 09. 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>

15. Про політичні партії в Україні: Закон України № 2365-III від 05.04. 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

16. Про організації роботодавців: Закон України № 2436-14 від 24. 05. 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2436-14#Text>

17. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

18. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05. 07. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

19. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22. 06. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5026-17>

20. Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10. 04. 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>

21. Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10.07. 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>

22. Міловська Н. В. Структура механізму правового регулювання договірних страхових відносин. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 98-104.

23. Яроцький В. Л. Характеристика основних стадій механізму правового регулювання. *Право України*. 2010. № 12. С. 18-25.

24. Кузнецова Н. С. Договір у механізмі правового регулювання цивільно-правових відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 12-18.

25. Цивільний кодекс України: Закон України № № 435-IV від 16. 01. 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B5+%D1%82+%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE#n435>

26. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 432 с.

27. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.

28. Сіщук Л. В. Підприємницькі та непідприємницькі юридичні особи в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 74-80.

29. Спасибо-Фатєєва І. В. Щодо реформування регулювання юридичних осіб. *Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України*: матеріали ХІХ наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 берез. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 45-49.

30. Кочин В. В. Цивільні відносини у непідприємницьких товариствах та установах: теоретико-правові засади адаптації законодавства України до acquis ЄС: дис. ... д-ра юридичних наук.: 12.00.03./ Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ. 2021. 417 с.

31. Зеліско А. Вихід зі складу членів виробничого кооперативу. *Приватне право і підприємництво*. 2022. № 21. С. 86-91.

32. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24.04.2019 р. у справі № 509/577/18 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81691869>

33. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.02.2019 р. у справі № 462/2646/17 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80224650>

34. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2020 р. у справі № 473/2005/19 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSP04495>
35. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2020 р. у справі № 750/3192/14 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88168781>
36. Суханов М.О. Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022. 261 с.
37. Zozulyak Olga, Paruta Yuliia Peculiarities of legal status of non-entrepreneurial legal entity according to civil legislation of Ukraine. Evolution of private law. vol. II. Katowice. 2015. P. 19-29.
38. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія. Івано-Франківськ. Нова Зоря. 2013. 216 с.
39. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права : теоретичний та практичний аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2017. 475 с.
40. Кузик В. В. Критерії відмежування підприємницьких та непідприємницьких товариств. *Матеріали XXI всеукр. Конференції «Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування»*. Харків, 17 лютого 2023. Харків, Право. С. 288-293.
41. Борисова В. І. Сутність поняття «корпорація». Корпоративне управління: монографія. / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2007. С. 112-127.
42. Зеліско А. В. Підприємницькі товариства. Цивільний кодекс України: Т. 1: Загальні положення. Особи./ За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2020. С. 513-516.
43. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Х. : Золоті сторінки, 2012. 696 с.

44. Кравчук В. М. Корпоративне право: науково-практичний коментар законодавства та судової практики. К. : Істина, 2005. 720 с.
45. Спасибо-Фатєєва І. В. Організаційно-правові форми юридичних осіб. Цивільний кодекс України: Т. 1: Загальні положення. Особи. / За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2020. С. 505-513.
46. Кочин В. В. Загальна характеристика відносин з участі осіб у непідприємницьких товариствах. *Юридична наука і практика: виклики часу*: V міжнародна науково-практична конференція, 12 березня 2015 р.: тези доп. К., 2015. Т. 3. С. 123-127.
47. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія. / за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2013. 480 с.
48. Зеліско А.В. Типологія підприємницьких юридичних осіб приватного права. *Право України*. 2016. № 1. С. 144-52.
49. Зозуляк О. І. Проблеми вдосконалення правового регулювання здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими організаціями зі статусом юридичної особи. *Право і суспільство : міжнародний журнал*. Вип. 1. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. С. 76–90.
50. Спасибо-Фатєєва І. В. Вчення про корпоративні права та цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84-92.
51. Бутрин-Бока Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 206 с.
52. Васильєва В. А. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративних прав. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. М. Вінник ред.: В. В. Луць ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. К., 2013. С. 7–12.
53. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи : монографія. Х.: Право, 2010. 168 с.

54. Кузнецова Н. С. О корпоративном праве и корпоративном законодательстве Украины: проблемные вопросы. *Гражданское право*. 2013. № 4. С. 9-13.

55. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 445 с.

56. Борисова В. І. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. Державне будівництво і місцеве самоврядування. Х. : Право, 2004. Вип. 7. С. 91–103.

57. Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 254 с.

58. Менджул М. В. Поняття та ознаки громадської організації: цивільно-правовий аспект. *Держава і право*. вип. 43. 2009. С. 349–355.

59. Парута Ю. І. Актуальні питання здійснення класифікації громадських об'єднань. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (Ч. 3). С. 45–51.

60. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2016. 21 с.

61. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03.К., НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України імені Ф.Г. Бурчака, 2016. 209 с.

62. Піддубна В. Ф. Деякі аспекти здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими юридичними особами. *Сучасні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, 19 грудня 2014 р. м. Харків, 2015. С. 57–60.

63. Піддубна В. Ф. Поняття та ознаки непідприємницьких юридичних осіб. *Сучасні проблеми цивілістики* : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, 20 груд. 2013 р. Харків, 2014. С. 100-106.

64. Піддубна В. Ф. Право на здійснення підприємницької діяльності не підприємницькими товариствами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29, т. 1. С. 159–163.

65. Позова Д. Д. Правове становище житлово-будівельних кооперативів за законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Одеса, 2012. 21 с.

66. Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. *Право України*. 2014. № 2. С. 70-79.

67. Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва АПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника 25-26 вересня 2009 р.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. С. 61–69.

68. Зеліско А. В. Правове регулювання статусу споживчих товариств: послідовність чи хаотичність? *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 91–100.

69. Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблеми класифікації юридичних осіб. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф., проведеної Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника 21-22 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2013. С. 79–85.

70. Zelisko Alla The types of the entrepreneurial entities of private law of Ukraine. Evolution of private law. vol II. Katowice. 2015. P. 74-84.
71. Sishchuk Liliana Conditions and a legal consequences of the members withdrawal from the limited liability company according to the Ukrainian legislation. vol. II. Katowice. 2015. P. 48-57.
72. Рекомендації щодо розробки статутів громадських об'єднань, затверджені 07 червня 2013 р. Методичною радою з питань реєстрації громадських об'єднань при Державній реєстраційній службі України. есіURL: <http://www.drslu.gov.ua/show/11437>.
73. Про професійних творчих працівників та їхні спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96+%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8#w2_1
74. Кузик В. В. Правовий режим сплати членських внесків у громадських об'єднаннях. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 92-98.
75. Статут громадської організації «Збережи Дніпро» від 02 грудня 2020 р. URL:https://www.savednipro.org/wpcontent/uploads/2020/02/savednipro_statut_december_2019_v1.pdf
76. Статут громадської організації «Назавжди разом» від 07 лютого 2019 року. URL: https://dmitrovka-otg.gov.ua/storage/enterprises_registry/enterprises/b6354fee8b858a291a7880907da82b85.pdf
77. Розробка положень про членські внески в громадських організаціях. URL: <https://regserv.biz/rozrobka-polozhennya-pro-chlenski-vneski>
78. Положення про членські внески в громадській організації «Національна асоціація медіаторів України» від 02 березня 2021 р. URL: <http://www.namu.com.ua/ua/downloads/organisationdocs/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0>

[%BA%D1%96%20%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%202021.pdf](#)

79. Парута Ю. І. Окремі аспекти визначення сутності договору про сплату членських внесків у громадському об'єднанні. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 20 березня 2020 р.). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 63-66.

80. Громадська організація «Всеукраїнська Спілка Ендодонтистів». Договір оферти. URL: <https://vse.in.ua/uk/dohovir-oferty>

81. Положення про членство та членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України» від 22 грудня 2020 р. URL:https://www.uaa.org.ua/chlenstvo/polog_chlenstvo_chlen_vnesky_22.12.2020.pdf

82. Положення про внески в Громадську спілку «Експертна Міжгалузева Асоціація України». URL: <http://emaui.kiev.ua/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8/>

83. Положення про членські внески у громадській організації «Всеукраїнська федерація японського сьотокан карате» . URL: <http://www.jska.org.ua/index.php/uk/home/2019-09-14-12-30-49/2019-09-14-12-31-57>

84. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин: монографія. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2021. 232 с.

85. Лист ДПС від 20.12.2021 р. № 4759/ПК/99-00-21-03-02-06. URL: <https://buhplatforma.com.ua/question/3928-chlensk-vneski-ne-vrahovuyutsya-v-rozrahunku-dlya-obovyazkovo-restrats-platnikom-pdv>

86. Менджул М. В. Оподаткування доходів, отриманих непідприємницькими товариствами в Україні. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 3 (11). С. 185 -196.

87. Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України: Постанова четвертих зборів Ради Укоопспілки дев'ятнадцятого скликання від 24.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003626-07?find=1&text=%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BA#top>

88. Зозуляк О. І. Споживче товариство як організаційно-правова форма непідприємницьких юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. № 54. С. 22-36.

89. Цільова програма споживчого товариства «Грінвуд хаус» «Кращий м.кв» від 21 червня 2017 року. URL: <http://www.greenwoodhouse.info/wp-content/uploads/2017/05/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-%D0%BC2.pdf>

90. Споживча кооперація: які особливості оподаткування. Газета «Інтерактивна бухгалтерія» 1 жовтня 2021. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/144001>

91. Правила співробітництва споживчого товариства «Грінвуд хаус» від 21 червня 2017 р. URL: <http://www.greenwoodhouse.info/wp-content/uploads/2017/05/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%93%D0%A5.pdf>

92. Кузик В. В. Членські внески у споживчому товаристві: порядок сплати та правові наслідки несплати. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2023. № 61. С. 248-261.

93. Коверзнев В. О. Порівняльний аналіз членства в кооперативних організаціях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2016. Випуск 39. Том 1. С. 85-88.

94. Регламент Ради ЄС № 1435/2003 про статут Європейського кооперативного товариства. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/eu030058>

95. Гафурова О. В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права та обов'язки членів : монографія. К. : Изд-во МАУП, 2006. С. 176.

96. Зеліско А. В. Майнові права учасників споживчих товариств як непідприємницьких товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №12. С. 162-166.

97. Цікало В. І. Порівняльна характеристика корпоративних прав і прав членів кооперативу. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 518-521.

98. Статут споживчого товариства «Грінвуд хаус» від 21 червня 2017 р. URL: http://www.greenwoodhouse.info/wp-content/uploads/2017/05/%D0%93%D0%A0%D0%86%D0%9D%D0%92%D0%A3%D0%94_%D0%A5%D0%90%D0%A3%D0%97_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82-1.pdf

99. Шумило М. М. Розвиток вчення про правовідносини в сучасній юридичній науці. *Держава і регіони*. Серія Право. 2014. №. 3 (45). С. 13-17.

100. Кравцов І. В. Правовідносини як ключовий елемент соціологічної концепції праворозуміння. *Наукові записки науКМа. Юридичні науки*. 2018. Том 2. С. 39-43.

101. Загальна теорія права : підруч. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ. Ваіте, 2016. 392 с.

102. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

103. Щербина В. Корпоративні відносини: правова природа, галузева належність і суб'єктний склад. *Право України*. 2021. С. 14-25.
104. Лукач І. В. Корпоративні правовідносин в системі господарського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина І. Том 2. С. 22-27.
105. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія. Львів. Край. 2009. 406 с.
106. Корпоративні правовідносини : монографія. Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.
107. Харитонов Є. О. Принципи цивільного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 38. С. 7-13.
108. Голубєва Н. Ю. Принципи цивільного права як методологічна основа цивільного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 33. С. 18-21.1
109. Цікало В. Засади здійснення та захисту корпоративних прав: поняття та види. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 61-65.
110. Жорнокуй Ю. М. Реформа цивільного законодавства чи повернення в 1990-ті роки : актуальність одного питання. Матеріали XXI науково-практичної конференції «*Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування*», присвяченої 101-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962-1987 р. р.) В.П. Маслова Харків. 17 лютого 2023. С. 52-57.
111. Рада ухвалила у першому читанні законопроект про скасування Господарського кодексу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/216706_rada-ukhvalila-u-pershomu-chitann-zakonoprokt-pro-skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu
112. Корпоративне право крізь призму судової практики. за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х. ЕКУС, 2021. 512 с.
113. Спасибо-Фатєєва І. В. Концептуальні аспекти реформування цивільного законодавства. Матеріали міжнародної науково-практичної

конференції «*Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування*», присв. 101-й річниці з дня нар. В. П. Маслова. Харків, 17 лютого, 2023. С. 35-39.

114. Спасибо-Фатєєва І. В. Свіжий погляд на цивільні та оточуючі їх правовідносини. *Проблеми цивільного права та процесу*. Матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., О. А. Пушкіна. Харків, 2023. С. 102-108.

115. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>

116. Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін. ; за заг. ред. В.В. Луця. Київ. Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

117. Сліпенчук Н. А. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. 212 с.

118. Марушак Я. С. Правова природа корпоративних відносин : сутність та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2016. Випуск. 20. С. 63-67.

119. Смітюх А. В. Корпоративні та членські права та правовідносини у світлі новітньої практики Великої Палати Верховного Суду. *Правова держава*. 2020. № 38. С. 55-63.

120. Жорнокуй Ю. М. Питання щодо визнання критерія «членство» єдиним для кваліфікації корпоративних правовідносин. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна. Харків, 20 травня 2022 р. С. 37-42.

121. Смітюх А. В. Щодо оптимальних засад систематизації законодавства, що регулює членські (зокрема й корпоративні) відносини у юридичних особах з обов'язковою чи можливою множинністю членства (зокрема участі). *Право України*. 2021. С. 46-58.

122. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 р. у справі № 755/10947/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79834955>.
123. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.01.2021 р. у справі № 127/21764/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95242274>.
124. Кузик В. Особливості інституту членства у непідприємницьких товариствах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3. С. 107-114.
125. Зеліско А. В. Інститут членства в корпоративному праві України. *Актуальні проблеми приватного права*. Харків: Право, 2018. С.113-116.
126. Суханов М.О. Право на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю. *Науковий Вісник Чернівецького юридичного інституту Одеської юридичної академії*. 2020. Випуск №1. С. 43-46.
127. Жорнокуй В. І. Про проблему визначення місця немайнових прав учасників господарських товариств у системі цивільних прав. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 51-57.
128. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 588 с.
129. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с
130. Положення про членство та членські внески громадської організації «Батьки за вакцинацію» URL: <https://bzv.org.ua/2016/06/30/polozhennya-pro-chlenstvo-ta-chlenski-vneski/>
131. Статут громадської організації «Центр громадянських свобод» від 10 травня 2022 року. URL: <https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/statut-1.pdf>
132. Зозуляк Ольга, Сулима Андрій Локальна корпоративна правотворчість : визначення поняття та ознак. *Приватне право і підприємництво*. 2022. Випуск. 21. С. 92-100. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2022/21/12.pdf>
133. Борисов І. В. До проблеми корпоративних прав членів кооперативних організацій. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_4.pdf
134. Статут житлово-будівельного кооперативу «вишневий сад 2006-Т»

135. The Rights and Obligations of a Member in a Co-operative Society. Rights and Obligations - Quarry Co-operative Housing (quarrycoop.com)

136. Greg McKee Duties of Members-Owners URL: Duties of Members-Owners – Cooperatives (extension.org)

137. The co-op federation. URL: Members' rights and responsibilities and liabilities –The Co-op Federation

138. Добросовісність: доктрина & судова практика. За заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. ЕКУС, 2021. 358 с.

139. Крат В., Бабанли В. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу. URL: https://www.deadlawyers.org/de-take-narysano/

140. Суханов М. О. Роль статуту в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 111-116.

141. Суханов М. О. Характеристика підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в порядку правонаступництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 48-53.

142. Оцел В. Г. Цивільно-правове регулювання припинення участі в товаристві з обмеженою відповідальністю: автореферат дис. ... к.ю.н. за спец.:12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2017. 18 с.

143. Перша директива 68/151/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» від 09.03. 1968 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_453

144. Марущак Я. С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу: дисертація ...к.ю.н. за спец. 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018. 214 с.

145. Луць В. В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільноправові аспекти): монографія / за заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 320 с.

146. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: дис. ... к.ю.н. за спец.: 12.00.03. К.: Київський національний університет імені Т. Шевченка. 2016. 230 с.

147. Пашутіна В. Ю. Основні підходи до розуміння сутності зловживання корпоративними правами. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 62-67.

148. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні: дис. ... д.ю.н. за спец.: 12.00.03. Одеса. Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. 489 с.

149. Крат В. І. Ефективні способи захисту: quo vadis? Крат_Ефективні_способи_захисту_quo_vadis_31_03_2023.pdf

150. Потапенко А. В. Ефективний спосіб захисту Civil Law Platform Круглий стіл 31.03.2023. [URL:https://uk.tgstat.com/channel/@civillawplatform/817](https://uk.tgstat.com/channel/@civillawplatform/817)

151. Постанова ВП ВС від 22 вересня 2020 р. по справі № 910/3009/18 [URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/91901363](https://verdictum.ligazakon.net/document/91901363)

152. Грушицький А. Застосування ефективного способу захисту порушеного права. Актуальна практика Верховного Суду. [URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_07_Grushytskyi_24_10.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_07_Grushytskyi_24_10.pdf)

153. Огляд правових позицій КГС ВС щодо застосування належних та ефективних способів захисту корпоративних прав (рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2021 по 01.06. 2022 р.. [URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/2022_08_09_KGS.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/2022_08_09_KGS.pdf)

154. Постанова ВП ВС від 02.11.2021 у справі № 917/1338/18 [URL: https://revestr.court.gov.ua/Review/101829986](https://revestr.court.gov.ua/Review/101829986)

155. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.01.2022 р. в справі № 903/326/21. [URL: https://revestr.court.gov.ua/Review/101829986](https://revestr.court.gov.ua/Review/101829986)

<https://verdictum.ligazakon.net/document/102914064> (дата звернення: 19.06.2022 року)

156. Смірнов Г. Ю. Оскарження рішення загальних зборів корпорації: поточний стан та перспективи правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 138-145.

157. Юрченко Руслан. Недійсність рішень загальних зборів: мала ілюстрація величезної проблеми. *Юридична газета*. № 1. (755). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/nediysnist-rishen-zagalnih-zboriv-mala-ilyustraciya-velicheznoyi-problemi.html>

158. Сліпенчук Н. А. Проблемні питання щодо визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 161-170.

159. Сіщук Л. В. Визнання рішень загальних зборів ТОВ недійсними як спеціальний спосіб захисту корпоративних прав. *Право і суспільство*. 2019. С. 100-112.

160. Спасибо-Фатеева І. В. Питання ефективності способів захисту в площині законодавчого регулювання та судової практики Матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяч. «Одинадцять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам. проф. Є. В. Васьковського (до 25-річчя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)». Одеса, травень, 2023.

161. Юрченко Руслан. Недійсність рішень загальних зборів: мала ілюстрація величезної проблеми . URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/nediysnist-rishen-zagalnih-zboriv-mala-ilyustraciya-velicheznoyi-problemi.html>

162. German Stock Corporation Act (Aktengesetz). English translation as at May 10, 2016. URL: <http://www.nortonrosefulbright.com/files/german-stock-corporation-act-147035.pdf> (дата звернення: 17.11.2018).

163. Практика Верховного Суду з розгляду корпоративних спорів.
URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_07_Vronska_07_11.pdf

164. Постанова КГС ВС від 14.09. 2022 р. у справі № 909/298/21 URL:
https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_14_09_2022_roku_u_spravi_909_298_21/

165. Різні строки давності при оскарженні рішень загальних зборів учасників ТОВ, ТзДВ, акціонерних товариств, громадських організацій. Адвокат пост. URL: <https://advokatpost.com/rizni-stroky-davnosti-pry-oskarzhenni-rishen-zahalnykh-zboriv-uchasnykiv-tov-tzdv-at-ho/>

166. Галіян І. Визнання недійсними рішень органів управління господарським товариством як спосіб захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 63-68.

167. Горецька Мар'яна Відповідальність за банкрутство: як покарати винних URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vidpovidalnist-za-bankrutstvo-yak-pokarati-vinnih.html>

168. Постанова КГС ВС від 10.06. 2021 у справі № 750/2669/17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C022763>

169. Постанова КГС ВС від 17.06. 2021 у справі № 910/2478/20 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C022763>

170. Особливості матеріальної відповідальності керівників та їхнього звільнення. URL: https://biz.ligazakon.net/news/201277_osoblivost-materalno-vidpovdalnost-kerownikv-ta-khnogo-zvlnennya

171. Постанова КГС ВС від 20.01.2021 у справі № 916/3600/19 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94417446>

172. Постанова ВП ВС від 02.02.2021 у справі № 906/1308/19 URL: <https://http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96342864&red=100003df0daf6f67a2ce07c18b36903d170e68&d=5>

173. Грищенко Анна Посилення особистої відповідальності: за що відповідає директор ТОВ? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/posilennya-osobistoyi-vidpovidalnosti-za-shcho-vidpovidaє-direktor-tov.html>

174. Матеріальна відповідальність директора : чи є обмеження. URL: <https://zvitinfo.com/2021/05/25/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82/>

175. Постанова КГС ВС від 22.06.2021 у справі № 911/142/20 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/97911827>

176. Грищенко А. Посилення особистої відповідальності: за що відповідає директор ТОВ? <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/posilennya-osobistoyi-vidpovidalnosti-za-shcho-vidpovidaє-direktor-tov.html>

177. Микитин В. І. Теоретичні аспекти цивільно-правової відповідальності та підстави її виникнення. НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. 33 с. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/79.pdf> (дата звернення 14.12.2020 р.).

178. Васильєва В. А. Дуалізм інституту юридичної відповідальності. Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвеевські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, В. В. Цюра та ін.; відп.ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 11-17.

179. Польний Д. А. Захист суб'єктивних цивільних прав сторін договору найму. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 20 с.

180. Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2019. 21 с.

181. Зозуляк О. І. Концептуальні підходи до розуміння поняття вини як умови цивільно-правової відповідальності. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2011. № 3. С. 56-58.

182. Спасибо-Фатєєва І. В. Зловживання правом : ще один погляд на сутність пропозиція тестів на виявлення. Збірка статей. За заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. ЕКУС. 2021. С. 165-182.

183. Карнаух Б. П. Зловживання суб'єктивним цивільним правом : ознаки та наслідки. Зловживання правом. Збірка статей. За заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. ЕКУС. 2021. С. 20-30.

184. Sokolovska Y. Forms of Civil Liability of Participants in Business Associations. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 11 (29), С. 67-74.

185. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. доктора юрид. наук: 12.00.03. К., 2004. 468 с.

186. Шашкова О.В. Коментар до Закону України «Про громадські об'єднання». URL: <http://www.twirpx.com/file/774272/>.

187. Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2004. 21 с.

188. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.12.2020 р.)

189. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2018 р. у справі № 910/10156/17. URL <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73627931> (дата звернення: 01.03.2021 р.)

190. Дякович М. М. Цивільно-правова відповідальність за невиконання грошових зобов'язань. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання*. Матеріали міжн. наук.-практ.конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 56-61.

191. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 759/13815/15-ц від 30 січня 2019 р. URL:

<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=79684615&red=100003ce31c001918428b386938bfb0b90dd25&d=5>

192. Договір оферти на членство у громадська організація «Всеукраїнська Спілка Ендодонтистів». URL: <https://vse.in.ua/uk/dohovir-oferty>

193. Договір оферти на членство у громадській організації «МРІЙДІЙ». URL: <https://mriydiy.com.ua/oferta>

194. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» : Закон України від 06.02.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

195. Постанова КГС ВС від 16 січня 2020 р. у справі № 905/859/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86961698>

196. Зозуляк О. І. Виключення учасника з ТОВ : окремі аспекти правового регулювання. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства : Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2019. С. 156-161.

197. Статут ГО «Київське математичне товариство» URL: <https://mathsociety.kiev.ua/info/statute/>

198. Постанова КГС ВС від 14.07.2021 у справі № 916/177/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98669077>

199. Постанова КГС ВС від 10 лютого 2021 року у справі № 923/226/20: URL: <http://bit.ly/2M1TkDyї>

200. Постанова КГС ВС від 07.09. 2021 у справі № 916/2506/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99602586>

201. Рішення Київського районного суду м. Харкова у справі № 641/6727/21 04 лютого 2022 року URL. <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/103059406/>

202. Ухвала суду № 100638769, 28.10.2021, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області URL <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/100638769/>

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кузик В. В. Членські та корпоративні права у непідприємницьких товариствах: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. Випуск 57. С. 25-34.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/6026/6566>

2. Кузик В.В. Правовий режим сплати членських внесків у громадських об'єднаннях. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наукове фах. вид. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2022. Випуск 6. С. 92-98. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/18.pdf>

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.16>

3. Кузик В.В. Особливості інституту членства у непідприємницьких товариствах. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль. 2022. Випуск 3(31). С. 107-113.

URL: <http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/3-2022-2.pdf>

DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.107>

4. Кузик В.В. Членські внески у споживчому товаристві: порядок сплати та правові наслідки несплати. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2023. Випуск 61. С. 2.48-2.61.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/6767/7057>

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.61.2.48-2.61>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кузик В. В. До питання про членські права у непідприємницьких товариствах. *Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України*: Матеріали ХІХ наук.практ.конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 336-339.

2. Кузик В. В. Про підходи щодо розуміння інституту членства у юридичній особі. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 24 вересня 2021). Івано-Франківськ, 2021. С. 103-106.

3. Зозуляк О.І., Кузик В.В. Вплив правової природи непідприємницьких товариств на особливості членства в них. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квітня 2022 р.). Електронне видання. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. С. 225-227.

4. Зозуляк О.І., Кузик В.В. Правова природа непідприємницьких товариств та їх вплив на специфіку членства в них. Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 97-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 рік) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2022. С. 46-48.

5. Кузик В.В. Критерії відмежування підприємницьких та непідприємницьких товариств. *Цивільне право: проблеми: проблеми теорії та правозастосування*: Матеріали XXI науково-практичної конференції, присвяченій 101-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962-1987 рр) В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2023 рік). Харків, 2023. С. 288-293.

6. Кузик В.В. До питання про цивільно-правову відповідальність членів непідприємницьких товариств. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 187-190.

7. Кузик В.В. До питання про виключення члена непідприємницького товариства. *Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах*

державотворення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5 травня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С. 351-357.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені в доповідях на наукових конференціях: XIX науково-практична конференція «Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України», присвячена 99-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Рекодифікація Цивільного кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин» (Івано-Франківськ, 24 вересня 2021 р.); наукова вебконференція викладачів, докторантів, аспірантів за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квітня 2022 р.); науково-практична конференція, присвячена 97-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 рік); XXI науково-практична конференція «Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування», присвячена 101-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962-1987 р.р.) В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2023 рік); Всеукраїнська науково-практична конференція «Договір як універсальна форма правового регулювання», присвячена пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора В. В. Луця (1933-2021 р.р.) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення» (м. Івано-Франківськ, 5 травня 2023 р.).